

*НАРНИЯНЫҢ
БИЖИЛГЕЛЕРИ*

The Lion The Witch And The Wardrobe
Copyright© CS Lewis Pte Ltd 1950
Inside illustrations by Pauline Baynes
copyright©CS Lewis Pte Ltd 1950

Tuvan language edition

www.narnia.com

Лев, колдунья и платяной шкаф

К.С. Льюис

На тувинском языке

Тыва дылче очулга: Н. Ш. Куулар

Редакторлар: В. Войнов, А. Кужугет

© CS Lewis Pte Ltd, 1950
© Н. Ш. Куулар очулга, 2009

НАРНИЯНЫҢ
БИЖИЛГЕЛЕРИ

Бирги ном:

АРЗЫЛАН, АК КАДАЙ
БОЛГАШ
ХЕП ШКАВЫ

Клайв Льюис

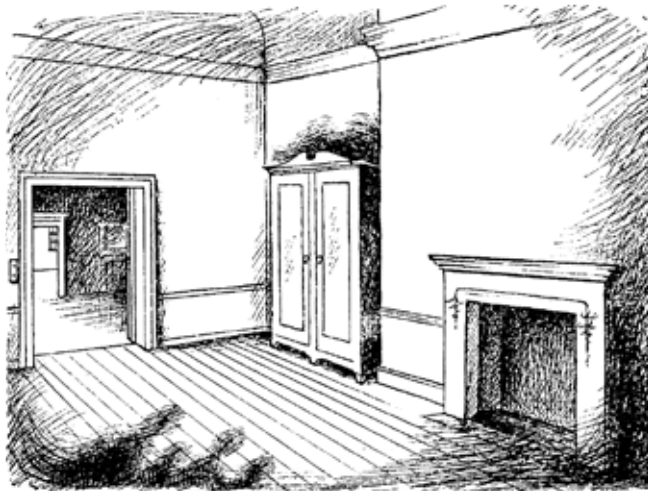
РО ЕХБ «Посох»
Новосибирск
2009

Лүүси Барфилдиге тураскааткан

Мээн эргим Луцсим!

Бо номну мен сеңээ дээш бижидим, ынчалза-даа ону бижип эгелеп тура, бичии уруглар номнарның хевирлеттинеринден дүрген өзер дээрзин черле эки билбээним-не шын боор. Ынчангаш сен ам тоолдар номчуур хире эвес улгады берген-дир сен, а кажан номну парлааш, үндүрүп каарга, оон-даа улуг апаар-дыр сен. Ындыг-даа болза, кажан-бир шагда сен катап база тоолдар сонуурган эгелээр назыга чеде бээр сен. Ынчан сен бо номну полкадан ап ап, доозундан арыглап, ол дугайында чүңү бодап турарыңны меңээ чугаалап берип шыдаар сен. Мен-даа ол өйдө сени дыңнаар хире эвес дүлейлеп каар база сээң сөстериңни билир хире эвес ушта кырган апаар боор мен. Ынчалза-даа сеткилим ханызындан сеңээ ынак бооп артарымга бүзүрөттүм,

Клайв Льюис.

I

ЛУҮСИНИҢ ХЕП ШКАВЫНЧЕ БАКЫЛААНЫ

ЧЫРЫК ЧЕРГЕ ДӨРТ ООЛ-КЫС ЧУРТТАП ЧОРААН, оларның аттарын Питер, Сүүзен, Эдмунд болгаш Лүүси дээр турган чүве-дир. Бо номда, дайын үезинде агаар халдаашкыннарындан когаравазын дээш, оларны Лондон хоорайдан өскээр аппаратан турда, олар-биле чүү болганын бижип турар. Уругларны Англияның бир көдээ булуңунга, эң чоок почтадан чээрби километр хире ырак черге чурттап турган бир кырган профессорже чорудупкан чүве-дир. Профессор кажан-даа кадай ап көрбөөн кижиге болган, ол аажок улуг-делгем бажыңга Макриди деп аттыг ажил-агый эргелекчизиге херээжен-биле кады чурттап турган. (Айви, Маргарет болгаш Бетти дээр үш хөдел кыс база бар турган, ындыг-даа болза, оларның бистиң төөгүвүске киржилгези барык-ла чок). Профессор болза өгбегер буурул баштыг, арнын долдур үнген сырый ак салдыг ирей чүве-дир. Удавайн уруглар аңаа ынак аппаратан, ынчалза-даа ооң оларны уткуур дээш кол

эжикче үнүп келгени ужурашкан кежээинде профессор оларга дыка-ла элдептиг кылдыр көзүлгөн ийик. Лүүси (эң бичиизи ол) харын-даа оон элээн корга берген, а Эдмунд (оон улуу ол) каткызын арай деп тудуп шыдаан — сиңмирген кижиге бооп баажыланыр ужурга таварышкан.

Кажан уруглар ол баштайгы кежээ профессорга тамчыктыг удуурун күзеп кааш, үстүндө удуур өрээлдерже үнүп келгенде, оолдар кызыжактарның өрээлинче хүннү бадыр көргөн чүүлдериниң дугайында шуугажыр дээш кире берген.

— Бөгүн биске шынап-ла аажок аайлашты! — деп, Питер чугаалаан. — Маңаа магалыг эки чурттаар боор бис! Күзээн бүгү чүвевисти кылып шыдаптар бис. Бо ирей бисти хай дээр-биле чаңгыс-даа сөс чугаалавас боор.

— Ол-даа кайгамчык эки хире кырган-дыр — деп, Сүүзен чугаалаан.

— Ыгытава! — деп, Эдмунд үзе кирген. Оол бичии-даа могаваан хевир көргүзүп турза-даа, шылай бергени маргыш чок болган, а могап-шылаанда, ажынчак апаар кижиге чүве-дир. — Ынча диве сен!

— Чүүже? — деп, Сүүзен айтырган. — Сээң черле удуур уең келген-дир.

— Сагыжыңда ава кижиге аппаратан бе? — деп, Эдмунд чугаалаан. — Меңээ чүве айтыр хире кым сен сен? Бодуң харын барып уду.

— Бис шупту чыдып алзывысса эки — деп, Лүүси чугаалаан. — Бисти улус дыңнап кагза, ат кылдыртыр бис.

— Ажырбас — деп, Питер харыылаан. — Бо бажыңда бистиң чүнү кылып турарывысты хайгаарап көөр кижиге-даа чок-тур. Ооң кадында бисти кым дыңнап каарыл. Моон тура чемненир өрээлге чедир янзы-бүрү чадалар, коридорлар дамчыштыр эвээш дээр-ле он минута хире кылаштаар чер-дир.

— Бо чүү ындыг шимээнил? — деп, хенертен Лүүси айтырган. Ол мынчага чедир мындыг улуг бажыңга чурттаваан болгаш, ээн өрээлдерже ажыгтынып турар хөй-ле эжиктерлиг узун төнмөс коридор дугайында бодап кээрге, аңаа дүвүренчиг аппаратан.

— Мелегейни сени-даа, анаа куш ышкажыл — деп, Эдмунд харыылаан.

— Үгү-дүр-ле — деп, Питер немеп каан. — Мында янзы-бүрү куштар эңме-хаяжок болур ужурлуг. Че, мен-даа удууйн

дээш. Дыңнаңарам, даарта хайгылдап көөр бис бе? Мындыг черлерден кижичүндү-даа тып аптар деп бил. Бээр кел чыдыры-выста, дагларны көрдүңөр бе? А арга-эзимни? Чугаажок, мында эзирлер бар боор, ивилер база! А хартыгалар ылап-ла турар деп билиңер.

- Морзуктар база — деп, Лүүси чугаалаан.
- Дилгилер база — деп, Эдмунд улаштырган.
- Тоолайлар база — деп, Сүүзен немеп каан.

Ынчалза-даа даартазында эрген көөрлерге, аажок суггур чаъс чаап, соңгадан хараарга, даглар-даа, арга-даа, оон туржук сесерликте дамырак суг-даа көзүлбес болган.

— Билдингир херек-тир, чаъс чокка туруп боор бе! — деп, Эдмунд чугаалаан.

Уруглар мырыңай чаа профессор-биле кады эртенги чемин чип алгаш, ооң оларга ойнаар кылдыр аңгылап бергени үстүкү өрөөлчө көдүрлү бергеннер. Ол өрөөл узун, чавыс, бир ханада ийи, а дужааш ханада база ийи соңгалыг болган.

— Химириенмейн көр, Эд — деп, Сүүзен чугаалаан. — Чүү-даа дээш маргыжып боор мен — бир шак болгаш, аязы бээр. А амдызында мында приемник-даа, хөй номнар-даа бар-дыр. Багай эвес-тир.

— Бо-даа меңээ таарышпас херек-тир — деп, Питер чугаалаан. — Мен бажың иштин хайгылдап көрүпкеш кээйн.

Арткан уруглар шупту чөпшээрешкен. Оларның ужуралдары шак ынчаар эгелээн. Бажың дыка улуг болган — ооң ужу-кыды билдинмес ышкаш сагындырган — ында эң кайгамчык булуңнарның хөйүн чүү дээр! Эгезинде уругларның ажиткан эжиктери, ындыг болур ужурлуг-даа дег, аалчылар удуур ээн өрөөлдерге кирип берип турган. А үр болбаанда, олар дайынчы дериг-херекселдерлиг, чуруктар азып каан аажок узун өрөөлгө келген, а ооң соонда ногаан көжегелерлиг өрөөл турган, ооң бир булуңунда арфа деп хөгжүм херексели турарын олар көргөн. Ооң соонда уруглар үш тепкииш куду баткаш, оон беш тепкииш өрү көдүрүлгөш, балконче үнер эжиктиг улуг эвес залга келген; залдың ыңдында шупту ханаларын дургаар номнарлыг шкафттар тургузуп каан шуушкак өрөөлдер көзүлгөн, ол номнар аар, аажок эрги номнар болган.

А оон уруглар улуг хеп шкавы турган өрөөлчө кирип келген. Силер, чугаажок, ындыг көрүнчүк эжиктерлиг хеп шкафтарын

көргөн боор силер. Өрөөлде шкафтан өске чүү-даа чок болган, чүглө соңганың адаккы эргининде кадып калган көк сээк чыткан.

— Куруг-дур! — деп, Питер чугаалаарга, олар шупту өрөөлден шууштур үнө берген, чүглө Лүүси артып калган. Ол шкаф эжиин хаап каапкан деп бүзүрөзе-даа, ону ажыдарын шенээр деп бодап алган. А эжик чийги-биле ажыттына бээрге, уруг кайгап калган, оон оортан борбак ийи нафталин* кээп дүшкөн.

Лүүси шкаф иштинче бакылап көөрге, элээн каш узун алгы тон азып каан турган. А ол бо делегейге алгы суйбаарыңга эң ынак уруг турган чүве-дир. Дораан-на шкафче киргеш, арнын алгыга өгөп-ле эгелээн, а эжиин ажык арттырып каан болбайн канчаар — бодун боду шкафка хаап аары дег мелегей чорук турбас дээрзин ол билир-ле болгай. Лүүси ханыладыр киргеш, тоннарның бирги одуруунуң артында ийиги одуруг база барын көрүп каан. Шкафта караңгы боорга, думчуун ооң артыкы ханазыңга үзүп аарыңдан сезингеш, холдарын бурунгаар сунупкан. Уруг бир базым кылган, оон база, оон база... Салааларының ужу-биле ыяш ханажыгашка кажан-на даянырын манаарга-даа, салаалар куруг чер суйбаарыңга өйлөшкөн.

«Коргунчуг улуг шкаф-тыр аа! — деп боданып, Лүүси чымчак тоннарны чайлады идип, ыңай бар-ла чыткан. Ынчан ооң будунуң адаанда бир-ле чүве кыйыраан. — Бо чүү деп чүвөл? — деп ол боданган. — База бир борбак нафталин бе?»

Лүүси доңгайгаш, суйбанып эгелээн. Оргу-дески ыяш шала орнунга ооң холу бир-ле чымчак, тоглаачал болгаш аажок соок чүвеге деген.

— Элдептиин аа! — деп чугаалааш, ол бурунгаар ийи базым кылган.

Ол дораан уруг ооң арны болгаш холдары алгының чымчак сыгыглары эвес, а бир-ле кадыг, эрбениг, харын-даа тенниг чүвеге үзүп турарын ожаап билип каан.

— Ыяш будуктары-даа дег! — деп, Лүүси алгыра каапкан. Ынчан ол мурнунда, ынчалза-даа шкаф ханазы турар хире черде эвес, а дыка ыракта чырыкты эскерип каан. Кырындан бир-ле чымчак, соок чүве бадып турган. Ол-ла дораан уруг арга-да турарын, буттарының адаанда хар чыдарын, а дүнеки дээрден харның кодан-майыктап чаап турарын көрүп каан.

* Нафталин — үзүт-ховагандан камгалал кылдыр ажыглаар бүдүмөл.

Лүүси коргуксай берген, ынчалза-даа сонуургалы коргуушкундан күштүг болган. Ол хая көрнүп келген: артында ыяштарның кара уннарының аразында шкафтың ажык эжи болгаш ону өттүр ооң бээр үнүп келгени өрээл көстүп турган (Лүүси эжикти өжөгээр ажык арттырып каанын утпаан боор силер). Ында, шкаф артында, хүндүскү үе хевээр болган. «Бир эвес херек дедирлени берзе, кажан-даа болза ээп кээп шыдаар мен» деп бодангаш, Лүүси бурунгаар шимчеп үнүпкен. Ооң буттарының адаанда хар кыйырап чыткан. Он минута хире болгаш, ол чырыктың үнүп турар черинге чеде берген. Уругнуң мурнунда... фонарь азып каан адагаш турган. Лүүси карактарын хере көргүлээн. Чүге арга ортузунда адагаш турар чоор? Ол ам чүнү канчаар ужурлугул? Ынчан уруг оожум шыгыраан базымнар даажын дыңнап каан. Базымнар чоокшулап келген. Каш секунда эрткен соонда, ыяштар артындан аажок элдептиг амытан көстүп кээп, фонарь чырыынче киир туруп алган.

Амытан Лүүсиден бичии-ле бедик дурт-сынныг болган, ол бажының кырында хардан агара берген хол-майгыны тудуп чораан. Ооң мага-бодунуң үстүкү талазы кижини дег, а кылагар кара дүк-биле шыптынган буттары өшкүнүү дег, адаанда дуюгларлыг болган. Амытан кудуруктуг база болган, ынчалза-даа Лүүси ону баштай эскербээн, чүге дээрге демгизи кудуруун, харга сөөрттүнмезин дээш, хол-майгыны туткан холун ажыр салып алган чораан. Мойнун долгандыр кызылзымаар кежинге өңнеш кылын кызыл моюн-ораарлыг. Ол болза элдептиг, ынчалза-даа аажок аянныг арынныг, чолдак, сүүр салдыг, бажының дүгү дыдыраш амытан болган. Хавааның ийи талазында дүктер аразында мыйысчыгаштар көзүлген. Ол амытан бир холунда, дем-не чугаалааным дег, хол-майгыны, а өске холунда чуга саазында ораап каан элээн каш саазын хап тудуп алгаш чораан. Саазын хаптар, чагган хар — амытан Чаа чылдың белектери-биле садыгдан чанып кел чыдар дег сагындырган. Ол

болза кижихуна болган. Лүүсини көрүп каш, манаваанындан ол сырбаш дээн. Саазын хаптар шупту черже кээп дүшкен.

— Ачам бажы! — деп, кижихуна алгырыпкан.

II

ЛУҮСИ ОЛ ЧЕРДЕН ЧҮНҮ ТЫП АЛГАНЫЛ

— ЭКИИ — ДЕП, ЛУҮСИ МЕНДИЛЭЭН.

А кижигуна бодунуң хаптарын чыып, аажок чай чок олурган, ынчангаш мениге харыы бербээн. Хаптарын төндүр чыып алгаш, ол Лүүсиге мөгөйип каан.

— Экиивенер — деп, кижигуна чугаалаан. — Өршээнер... Хөлүн эрттир сонуургак болуксавайн тур мен... ындыг-даа болза, часпаан-на болзумза, силер Еваның бир кызы* силер бе?

— Мени Лүүси дээр — деп, уруг, кижигунаның чүнү элдээртип турарын эки билбейн, харыылаан.

— А силер... мени өршээнер аа... чүү дээр ийик моң... кыс уруг силер бе? — деп, кижигуна айтырбышаан.

* Еваның кызы — христиан чүдүлгениң ыдыктыг ному Библияда Ева болза баштайгы херэежен кижигуна болур, ынчангаш кижигунаның Лүүсиге: «Кыс кижигуна силер бе?» — деп турары ол.

— Ынчанмайн канчаар, кыс уруг мен — деп, Лүүси харыылаарыңга өйлөшкөн.

— Ындыг болза, силер кижигуна амытан силер бе?

— Ынчанмайн канчаар, кижигуна амытан мен — деп, Лүүси кайгап харыылаан.

— Ындыг болбааже — деп, кижигуна чугаалаан. — Мээң-даа мелегей деп чүвемни! Ындыг-даа болза, мен Адамның оглу азы Еваның кызыңга — кижигуна амытанга черле таваржып көрбээн мен. Магадап тур мен. Өскээр чугаалаарга... — Ынчан ол, чугаалап болбас ужуруг чүвени билбейн өчүптөр часкаш, өй-шаанда сактып келген дег, ыгтавайн барган. — Өөрүп магадап тур мен! — деп, ол катаптаан. — Таныжарын чөпшээреп көрүңер. Мени Тамнус дээр ийин.

— Силер-биле таныжып аары меңээ өөрүнчүг-дүр, Тамнус акый — деп, Лүүси чугаалаан.

— Билип аарын чөпшээреп көрүңер, о, Лүүси, Еваның кызы, силер Нарнияга канчап чедип келдиңер?

— Нарнияга? Ол чүү деп чүвөл? — деп, Лүүси айтырган.

— Нарния дээрге бо чурт-тур — деп, кижигуна харыылаан. — Бис ам ында тур бис. Фонарьлыг адагаш биле чөөн далай эриинде кончуг улуг Кэр-Паравел шивээниң аразында чатылган девискээрлиг чурт. А силер... барыын чүкте ээн арга-эзимнерден келдиңер бе?

— Мен... ээн өрээлде хеп шкавын өттүр чедип келдим...

— Ах — деп, Тамнус муңгаргай чугаалаан, — бир эвес мен бичиимде географияны эки өөрөнгөн болзумза, чугаажок, ол билдинмес чурттарны билир турар ийик мен. Ам орайтаан-дыр.

— А ол дээрге чурттар эвес-тир — деп, Лүүси каткызын тудуп чадай-чадай чугаалаан. — Ол моон каш базым черде... бети-ле дээрге... ой, билбес мен. Ам ында чай дүшкөн.

— Ынчаарга мында, Нарнияда, кыш-тыр — деп, Тамнус чугаалаан. — Кыш шуут төнмөстээш туруп берди. Бир эвес маңаа, хар кырыңга, чугаалажып туруп бээр болзувусса, ийилээн соокка алзыптар бис. Хепше Кавы дээр чырыткылыг хоорайында мөңгө чай хааннап турар Ээ Нөрээл дээр ырак чурттан келген Еваның кызы, силер мээңиинче кире дүжүп, аяк шайдан мээң-биле кады ишпес силер бе?

— Улуу-биле четтирдим, Тамнус акый — деп, Лүүси чугаалаан. — Ынчалза-даа чанар өйүм келген боор.

— Мен моон ийи базым черде чурттап турар мен — деп, кижичуна чугаалаан. — Мээңинде чылы аажок... камин-одаамда от хып турар... быжырып каан хлеб бар... балык болгаш хуужуур бар.

— Силер дыка-ла ээлдек-тир силер — деп, Лүүси чугаалаан. — Ынчалза-даа үр саадап шыдавас мен.

— Менден четтинип алган болзуңарза аа, Еваның кызы — деп, Тамнус чугаалаан. — Мен ынчан хол-майгынын ийилдириштиң кырынга тудуп аар мен. Бээр углуг баар бис. Че, чоруптаалы.

Лүүси кижичуна-биле бүгү назынында таныш чораандаа дег, оон четтинипкеш, аргада оруктап кады басып чорупкан.

Удавайн оларның буттарының адаанда орук дески эвес апарып, ында-мында улуг даштар кожайгылап турган; чорумалдар бирде тейже үнүп, бирде тейден бадып туруп берген. Улуг эвес чоога дүвүңгө Тамнус, хая өттүр эрте бээр дээн дег, хенертен кыдыынче ээпкен, ынчалзажок хаяга чыпшыр чеде бергеш, Лүүси көөрге, куй аксында турганнар. Олар ынаар кирип кээрге, уруг караан шийипкен — камин-одагда ыяштар ыңдыг чайынналдыр хып чыткан. Тамнус ээжкеш, аштап каан кыскаш-биле оттуг кезекти алгаш, чырыткыны кыпсышкан.

— Че, ам үр болбас — дээш, ол доп-дораан отче хөнек салып каан.

Лүүси ол хире сагышка тааржыр черни мынчага чедир көрүп көрбээн. Олар бичежек, арыг, кургаг, кызылзымаар өңнүг даш ханаларлыг куйда турган. Шалада хевис чадып каан, ийи чымчак сандай («Бирээзи мээңи-дир, өскези эжимни-дир» — деп, Тамнус чугаалаан), стол болгаш комод турган,

камин-одаг кырында ак салдыг кырган кижичунаның чуруун азып каан болган. Булуңда эжик көзүлген («Тамнус акыйның удуур өрээлинче болап кирер боор» деп Лүүси бодаан), ооң чанында номнарлыг полка турган. Тамнус столче аыш-чем салып турар аразында, Лүүси номнар аттарын номчугулапкан:

«Силенниң амыдыралы болгаш чагаалары»,

«Суг ээлери болгаш оларның ёзу-чаңчылдары»,

«Нептереңгей тоолчургу чугааларның шинчилели», «Кижичуна дээрге бурун-чугаа бе?»

— Чемненип көрүңер, Еваның кызы — деп, Тамнус чалаан.

Столда чок-ла чүве чок болган! Кайызынга-даа бирээ-бирээ кылдыр чымчадыр хайындырып каан чуургалар, быжырган хлеб, балыкчыгаштар, үс-саржаг, ары чигири, кылайтыр чигирлеп каан хуужуур.

Лүүси хырын быжы-биле чемненип аарга, кижичуна уругга аргада амыдырал дугайында чугаалап эгелээн. Ол хөй-ле чүве чугаалаан: кудуктарда чурттап турар суг ээлери кыстарның база ыяштарда чурттап турар ыяш ээлери кыстарның кижичуналар-биле танцылаар дээш үнүп кээри дүн ортузунун танцы-самының дугайында; сүт дег Ак Ивини (а ону тудуп ап шыдаптар болзуңза, ол сээң күзээн-не чүвеңни күүседип бээр) аңнаарының дугайында; чыкпак гномнар-биле кады ханы куйларга найыр-дойлар болгаш эртине-байлак дилээш-киннериниң дугайында база арганың ногаарара бээри чай дугайында.

— Чүгле ам бисте үргүлчү кыш турар апарды — деп, ол муңгаргай немеп каан.

Омакшыыр дээш кижичуна комодта чыткан хаптан тараа саваңындан кылган дег көстүр элдептиг бичии лимби ужулгаш, этсип ойнап эгелээн. Лүүси чаңгыс угда каттырыксап, ыглаксап,

танцылаксап база удуксай берген. Ол миннип келгеш, мынча дигижеге чедир чаңгыс эвес шак эрткен болган:

— Ах, дээрги Тамнус... силерни үзе кирери меңээ дыкала эпчок-тур... бо аалга меңээ тааржыр-даа-дыр... ынчалза-даа, шыны херек, чанар үем келди. Мен чүгле каш минутада кирип келген болгай мен.

— Ам ол дугайында чугаалаары орайтаан-дыр — деп, лимбизин салып, бажын мунгаргай чайбышаан, кижихуна ыыттаан.

— Орайтаан че? — деп, Лүүси катап айтыргаш, тура халаан. Аңаа коргунчуг апарган. — Силер ооң-биле чүү дээр деп бодадыңар? Мен доп-дораан чанар ужурлуг мен. Ында хамык улус дүвүрөп тур боор. — Оон ол дораан айтырган: — Тамнус акый! Канчап бардыңар?

Чүге дээрге кижихунаның саргыл карактарын чаштар дола берген, карак чаштары ооң чаактарын куду чуглуп, думчуунуң ужундан дамдылап бадып турган, адак соонда ол арнын холдары-биле дуй туткаш, ишкирнип ыглай берген.

— Тамнус! Тамнус акый! — деп, аажок хөңнү баксырап, Лүүси кыйгырган. — Соксаңар, ыглавайн көрүңер! Чүү болуп тур? Баксырап тур силер бе? Тамнус акый, чугаалаңарам: бо канчап бардыңар?

А кижихуна, ооң чүрээ чарлыр чазып турган дег, ишкирнип ыглап туруп берген. Лүүси аңаа чедип келгеш, кус-пактааш, аңаа бодунуң думчук аржыылын бээрге безин, демгизи оожургаваан. Кижихуна чүгле аржыылчыгашты ап алгаш, думчуу биле карактарын

чодуп, чуга пөс хөлүн эрттир өде бээрге-ле, ону ийи холу-биле шалаже сы тудуп турган, ынчангаш үр-даа болбайн, Лүүси төгүлген суг сүзүп эгелээн.

— Тамнус акый! — деп, Лүүси кижихунаның мырыңай кулаанче дыңзыдыр алгырып, ону силгигилепкен. — Соксап көрүңерем. Доп-дораан соксаңар. Мындыг улуг кижихуна эр-тип, ыятпас силер бе! Чүге, чоғум чүге ыглап тур силер ынчаш?

— А-а-а! — деп, Тамнус өөледир ыглаан. — Бағым кончуг кижихуна болгаш, ыглап тур мен.

— А мен силерни багай кижихуна кылдыр бодавадым — деп, Лүүси чугаалаан. — Силер, мен бодаарымга, кончуг эки кижихуна-дыр силер. Мээн ужурашканым эң онза, эки кижихуна-дыр силер.

— Аа, билир турган болзуңарза, черле ынча дивес ийик силер — деп, ишкирнип ыглавышаан, Тамнус харыылаан. — Чок, мен аажок багай кижихуна мен. Чырык чер кырынга ындыг багай кижихуна туруп-даа көрбээн.

— А силер чүнү үүлгедип кагдыңар? — деп, Лүүси айтырган.

— Мээн ачам... камин-одаг кырында чурук ооңуу-дур... ол болза кажан-даа ынчанмас ийик.

— Чүнү ынчанмас? — деп, Лүүси айтырган.

— Мен ышкаш — деп, кижихуна харыылаан. — Ак Кадайга бараан болуп турар — мээн үүлгеткен чүүлүм ол-дур. Мен Ак Кадайдан төлевир ап турар мен.

— Ак Кадайдан? А ол кымыл?

— Ол бе? Бүгү Нарнияны бүрүн чагырып алган тергиидекчи-дир. Ооң уржуу-биле бисте ам мөңгө кыш дүшкен. Мөңгө кыш бар, а Чаа чыл болгаш час чок-ла чок. Чүгле бодап көрүңер даан!

— Халаптыг-дыр! — деп, Лүүси чугаалаан. — А силерге ол чүү дээш төлеп турарыл?

— Эң-не багай чүүл ында болбазыкпе — деп, Тамнус улуг тынып чугаалаан. — Мен — бичии уруглар оору мен, ол дээш. Менче көр даан, Еваның кызы. Аргага меңээ багай чүнү-даа кылбаан күжүр уругга таваржы бергеш, аңаа найыралдыг хөөннүг болуп баажылынып, ону бодунуң куюнче чалап алгаш, лимбизинге удудур ойнап кааптар — ол бүгүнү аас-кежик чок күжүр уругну Ак Кадайның холунга кирип бээр дээш кылып шыдаарымга бүзүрөп боор-дур бе?

— Чок — деп, Лүүси чугаалаан. — Ындыг чүве кылып шыдавазыңарга бүзүрээр мен.

— А мен ону кылдым — деп, кижихуна чугаалаан.

— Чүл ынчаш? — деп, Лүүси харыылаан (ол меге чүве чугаалаар хөңнү чок болган, а өске талазында ооң-биле аажок дошкун болуксаваан). — Ам канчаар, силерниң талаңардан багай болган-дыр. Ынчалза-даа силер кылган чүүлүңер дээш хомудап

турар-дыр силер, моон соңгаар кажан-даа ынчанмас силер деп бүзүрээр мен.

— О, Еваның кызы, таанда-ла, билбейн тур силер бе? — деп, кижихуна айтырган. — Мен моон мурнунда бир шагда, бир катап эвес, а ам, бо шакта ынчаар кылып тур мен.

— Ол чүү дээриңер ол? — деп, Лүүси хөлзеп алгырып-каш, арны ак тос апарган.

— Силер — ол уруг-дур силер — деп, Тамнус ыттаан. — Ак Кадай меңээ бир эвес мен аргага Адамның оглун-даа азы Еваның кызын-даа көрүп кагзымза, ону туткаш, аңа дамчыдып берип турарымны дужааган. А силер — меңээ таварышкан баштайгы кижиде болдунар. Силерниң өнүүңер бооп баажыланып-каш, аяк шайже чалап алгаш, ол үе дургузунда, Ак Кадайга бүгү чүвени барып чугаалаар дээш, удуп каарыңарны манап турдум.

— Ах, дээрги Тамнус, а силер аңа мээң дугайымда чугаалавас боор силер аа?! — деп, Лүүси хөлзеп чугаалаан. — Ылап-ла, ыгтавас силер аа. Ынчанмайн көрүңер, хей!

— А бир эвес мен аңа чугаалавазымза — деп, кижихуна база катап ыглай берип уламчылаан, — Ак Кадай ол дугайында ыяап-ла билип каар. Оон мээң кудуруумну одура кезерин, мыйысчыгаштарымны одура хирээлээрин, салымны чулуп кааптарын дужаар. Ол илби-шидилиг мергежигежин чайыптарга, мээң чараш адыр дуюгларым аътты дег адыр эвес апаар. А бир эвес ол аажок хорадаза, мени даш кылдыр хуулдуруптар. Мен ынчан кижихунаның көжээзи апарып, Кэр-Паравелде дөрт дүжүлге ээлеттингиге чедир, оон коргунчуг ордузунга турар мен. А дүжүлгелер кажан ээлеттинерин база черле ындыг чүве болур-болбазын кым билер боор.

— Меңээ дыка-ла харааданчыг-дыр, дээрги Тамнус — деп, Лүүси чугаалаан. — Ынчалза-даа мени бажыңымче салып-тып көрүңерем.

— Чорудуптайн канчаар мен — деп, кижихуна чугаалаан. — Мен ынчаар кылыр ужурлуг-даа мен. Ам ону кончут эки билип тур мен. Силер-биле ужурашпаан шаамда, кижилер деп кымнарыл дээрзин билбес турдум. Ам, кажан силер-биле таныжып алганымда, силерни Ак Кадайга тудуп берип канчап шыдаар мен. А бис дүрген чоруптар ужурлуг бис. Мен силерни фонарьлыг адагашка чедир үдеп каайн. Оортан Хепше Хавы биле Ээ Нөрээлче орукту тып аптар-ла болгай силер але?

— Тып албайн канчаар мен — деп, Лүүси харыылаан.

— Аргалыг-ла болза, аяар-оожум чоруур херек — деп, Тамнус чугаалаан. — Ак Кадайның шивишкиннери арга долу. Чамдык ыяштар безин ооң талазында.

Олар аыш-чем, аяк-саваны безин аштап-айылаваан. Тамнус база катап хол-майгынын ажыдып, Лүүсини чедип алган, олар куйдан үнүп келген. Дедир орук кижихунаның куюнче орукка көңгүс дөмей эвес болган: чаңгыс сөс-даа солушпайн, олар ыяштар аразы-биле дуокаа барык-ла маңажып бар чыткан. Тамнус эң караңгы черлерни шилип ап чораан. Ам-на олар фонарьлыг адагашка чедип келген. Лүүси оожургап улуг тынган.

— Силер моон ыңай орукту билер силер бе, о, Еваның кызы? — деп, Тамнус айтырган.

Лүүси дүмбейже топтап көргөш, ыракта, ыяштар ун-нарының аразында чырык черни көрүп каан.

— Ийе — деп, ол харыылаан, — мен хеп шкавының ажык эжиин көрүп тур мен.

— Ындыг болза, дүрген-не чана маңнаптыңар — деп, кижихуна чугаалаан. — А силер... силер мени кылыр деп турган үүлгедим дээш өршээп шыдаар силер бе?

— Ынчанмайн канчаар — деп, Лүүси сеткилиниң ханызындан көдүрлүүшкүннүг харыылаан. — Мен база мени чорудупканыңар дээш силер-биле багай чүве болбас боор деп идегеп тур мен.

— Орук-суур менди-чаагай болзун, Еваның кызы! — деп, кижиги-хуна чугаалаан. — Мен силерниң аржылыңарны тураскаал кылдыр арттырып ап болур мен бе?

— Ап алыңар даан — дээш, Лүүси ыракта хүндүскү чырык черже сыр маң-биле ыңай болган. Удавайн ол ооң холдары ыяштарның кадалчак будуктарын эвес, а чымчак алгы тоннарны чайлады идип турарын, ооң буттарының адаанда кыйырааш хар эвес, а манза шала барын эскерип каан, а оон — хоп! — ол ужуралдары эгелээн демги-ле ээн өрээлде турган! Уруг шкаф эжиин ыяк хаапкаш, тыныш алыр харыы чок долгандыр көрдүнгөн. Чаъс кутпушаан болган, коридорда ооң угбазы биле акыларының үннери дыңналган.

— Мен мында мен! — деп, Лүүси алгырыпкан. — Мында мен. Ээп келдим. Шупту чүве анаа!

III

ЭДМУНД БОЛГАШ ХЕП ШКАВЫ

ЛҮҮСИ ЭЭН ӨРЭЭЛДЕН АРТКАН УРУГЛАР ТУРГАН коридорже үне халаан.

— Шупту чүве анаа — деп, ол катаптаан. — Мен ээп келдим.

— Чүү деп тур сен? — деп, Сүүзен айтырган. — Чүнү-даа билбейн тур мен.

— Чүү деп чүнүл? — деп, Лүүси кайгап айтырган. — Мээн кайнаар чиде бергеним дээш дүвүреведиңер бе?

— Сен чаштына бергениң ол бе кай? — деп, Питер чугаалаан. — Лүү күжүр чаштына бээрге, кым-даа ону эскербээн ышкажыл. Улус сени дилезин деп бодаар болзунца, дараазында элээн үр чаштынып шене даан.

— А мен маңа элээн каш шак турбаан мен — деп, Лүүси чугаалаан.

Уруглар удур-дедир карактарын хере көрүшкен.

— Тений берген-дир сен! — деп, салаазы-биле хаваан согугулааш, Эдмунд чугаалаан. — Шуут чайлып каап-тыр сен.

— Чүү дээр деп турарың ол, Лүү? — деп, Питер айтырган.

— Чугаалаан чүвемни — деп, Лүүси харыылаан. — Мен шкафче эртенги чем соонда дораан кире бердим, маңаа элээн каш шак дургузунда турбадым, аалчы бооп шай ижип олурдум, мээң-биле янзы-бүрү ужураалдар болуп турду.

— Хей чүве чулчурба, Лүүси — деп, Сүүзен чугаалаан. — Бис бо өрээлден мырыңай чаа үнүп келдивис, а сен анаа бис-биле кады турдун.

— Ол чулчурбайн турар кижидир — деп, Питер чугаалаан. — Солун болур кылдыр ол бүгүнү анаа-ла чогаадып алгандыр бо, шынап бе, Лүү? А чүге чогаадып болбас деп.

— Чок, Питер — деп, Лүүси чугаалаан. — Мен чүнү-даа чогаатпадым. Ол дээрге хуулгаазын шкаф-тыр. Ооң иштинде арга-эзим бар, ында хар чаап турар. Ында кижиди-хуна, Кара илбичи Кадай бар, а чурттуң адын Нарния дээр. Барып көр даан.

Уруглар чүү-даа дээр айын тыппайн турган. А Лүүси аажок хөлзөп турар боорга, олар ооң-биле кады ээн өрөөлчө эглип келген. Дуңмазы шкапка халып чеде бергеш, ооң эжиин ажыткаш, алгырган:

— Дүрген боже кириңер, ийи караңар-биле көрүңер!

— Мелегейни сени-даа! — деп, бажын шкафче суң, тоннарны тарады итпишаан, Сүүзен чугаалаан. — Анаа хеп шкавы-ла-дыр. Көр даан, ооң артыкы ханазы бо-дур.

Ынчан арткан уруглар шупту шкафче бакылап, тоннарны тарады идипкеш, анаа хеп шкавын көрүп каан — Лүүси боду-даа оон өске чүве көрбөөн. Тоннар артында арга-даа, хар-даа чок — чүгле артыкы хана болгаш ында аскылар, дээктер бар. Питер шкафче киргеш, хана тудуш деп бүзүрээри-биле ону чудуруу-биле соктагылаан.

— Сен бисти тулдур-ла мегеледин, Лүүси — деп, Питер шкафтан үнмүшаан чугаалаан. — Даап бодааның-даа тулган-дыр, чүү дээр боор. Сеңээ бичии-ле болза бүзүрөй бээр частывыс.

— А мен чүнү-даа мегелеведим — деп, Лүүси удурланган. — Кырым сынар! Ам чаа-ла борга бүгү чүве көңгүс өске турду. Ылап болганы-ла шын чүве.

— Сокса, Лүү — деп, Питер чугаалаан. — Эмин эрттире бербе. Бистиң-биле баштактанып ойнап шаг болдуң, ам болзун.

Лүүси кыза хона берип, чүнүң дугайында деп боду билбес-даа болза, бир чүве чугаалаксаан, оон өөңейнип ыглап эгелээн.

Дараазында каш хонук Лүүсиге муңгаранчыг болган. Ол өске уруглар-биле чайлыг эптежип ап болур турган, чүгле бүгү чүвени каткы-шоот үндүрери-биле чогаадып алган бооп чөпшээрежибсе ол-ла. Ынчалза-даа Лүүси аажок ак сеткилдиг уруг бооп, бодунуу шынныг деп билир болгаш, бодунуң-на сөстөринден ойталаар кылдыр бодун черле албадап шыдаваан. А ооң угбазы биле акылары ол бүгүнү мелегей меге деп санап турар боорга, Лүүсиге кедергей-ле хомуданчыг болган. Оода улуг акызы биле угбазы ооң-биле үрелдешпейн-даа турган болза, Эдмунд, чамдыкта бак сагыштыг апаар боду, бо удаада бодун ол талазы-биле дыка-ла көргүскен. Ол Лүүси-биле өлүржүп, ону амыратпайн хорададып: «Өске шкафтарда кандыг-бир чурттар ажыдып албаан сен бе?» — деп соксаал чок айтыргаш туруп берген. База бир хомуданчыг чүве — бактажыышкын эвес болза, ол бо хүннерни эки эрттирер турган ийик. Агаар кончуг эки болуп, уруглар хүннү бадыр даштыгаа туруп, эштип, балыктап, ыяштарже үнүп, оыт-сигенге андаштанып турган. А Лүүсиге бүгү чүве өөрүнчүг эвес болган. Дараазындагы чаъстыг хүнге чедир ынчаар уламчылап келген.

Дүүш соонда-даа агаар өскерлир хире эвезин көрүп кааш, уруглар чаштынчып ойнаар деп шиитпирлээн. Сүүзен тывар болган, артканнары тарадыр маңажы бээрге, Лүүси хеп шкавы турар ээн өрөөлчө чорупкан. Ол шкапка чаштынар-даа дивээн, чүге дээрге ол, өскелер ону оон тып алза, демги хайлыг төөгүнү катап база сактып кээрин билген. Ынчалзажок уруг шкафче ам бир катап бакылаксаан, чүге дизе ынчан ол боду безин кижиди-хуна биле Нарния чүгле ооң дүжүнге кирген эвес бе деп бодай берген чүве-дир.

Бажың аажок улуг, кижиди аза берги дег, озалааш булуңнары эндерик болгаш, уруг бир караа-биле шкафче бакылапкеш, оон өске черге чайлыг чаштына берип шыдаар турган. Ынчалза-даа Лүүси өрөөлчө кире бээри билек, даштын базымнар дыңналган. Ол чүгле дүрген-не шкафче киргеш, эжиин хаап аарыңга өй болган. Ындыг-даа болза, бичии үт арттырып алган, чүге дээрге хуулгаазын эвес, бөдүүн-даа шкаф иштинге бодун дуглап аары бодал чок чорук дээрзин билир-ле болгай.

Ынчаарга Лүүсиниң дыңнаан базымнары Эдмундунуу болган; кирип келгеш, оол Лүүси шкафче чаштына бергенин эскерип четтигипкен. Ол база шкафче дораан кире бээр деп

шиитпирлээн. Аңаа чаштынары арай эпчок боорга-даа эвес, а Лүүсини ооң даап бодап алган чурту-биле база катап ажындырып, өлүржүрүн күзээш, Эдмунд эжикчигешти ажыдышкан. Ооң мурнунда алгы тоннар азып каан турган, нафталин чытталган, шкаф ишти оожум болгаш караңгы болган. А Лүүси кайыл?

«Мени Сүүзен-дир деп, ам ону тудуп аарым ол-дур деп бодаан-дыр бо — деп, Эдмунд иштинде чугаалаттынган. — Ынчангаш артыкы ханажыгаш чанында чаштынып чыдышкан-дыр». Оол шкафче шурай бергеш, бодунуң соондан эжикти хаапкан, ынчаар кылыры аажок мелегей чорук дээрзин-даа уттупкан. Оон тоннар аразын чиңчерлеп эгелээн. Лүүсини дораан тудуп аарын манап турган болгаш, ону тыппайн баргаш, ол аажок кайгаан. Оол аңаа чырык боору-биле шкаф эжиин ажыдар деп шиитпирлээн, ынчалза-даа эжикти база тып чадап каан. Ындыг чүүл аңаа таарышпайн барган, артында-ла аажок таарышпайн барган! Оол янзы-бүрү талаларже кыйбыңнап:

— Лүүси, Лүү! Кайда сен?! Сени мында деп билир мен! — деп алгыргылаан.

Ынчалза-даа аңаа кым-даа харыылаваан, Эдмунд сактырга, ооң үнү элдептии кончуг дыңналыр болган — шкафта эвес, а даштын-даа турар ышкаш. Оон ыңай ол, чүге-ле ийик, аажок соой бергенин эскерип каан. Ынчан оол чырык чер көрүп каан.

— Ух! — деп, Эдмундунуң сагыжы оожургай берген. — Эжикчигеш боду ажыттына бээр боор.

Оол Лүүси дугайында уттупкаш, чырыкче шиглиг шимчеп үнүпкен. Ол дээрге шкафтың ажык эжи боор деп бодаан кижичүе-дир. Ынчалза-даа шкафтан ээн өрөөлчө үнүп кээриниң орнунга, ол кайгап-харап эскерерге, шыргай шивилер аразындан дүмбей арга ортузунда аяңче үнүп оор болган.

Ооң буттарының адаанда кадыг хар кыйыраан, шивиниң будук-холдарында база оожук хар чыткан. Оолдуң бажының кырында чырык ак-көк дээр көзүлгөн — ындыг дээр чүгле аяк кышкы хүннүң даң бажында турар. Ооң чиге мурнунда ыяштар унларының аразында дыка улуг кызыл хүн үнүп орган. Оожуму аажок, ол мында дың чаңгыс дириг амьтан ышкаш болган. Ыяштарда куштар-даа, диинер-даа көзүлбөөн, бүгү талаларже карак четки дег черде караңгы арга шөйлүп чоруткан. Эдмунд дидиреп эгелээн.

Чүгле ынчан оол Лүүсини дилеп турганын сактып келген. Дуңмазы-биле өлүржүп, ону даап бодап алганы чурт дээш

ажындырып турганын база сактып келген, а чурт ылап бар болган ышкажыл. Дуңмазы ырак эвес бир черде боор деп бодааш:

— Лүүси! Лүүси! Мен база мында мен. Эдмунду-дур мен! — деп алгыргылаан.

Кандыг-даа хары чок болган. «Сөөлгү хүннерде ооң биле өлүржүп чугаалаан бүгү чүүлдерим дээш ол меңээ хорадан-дыр» деп Эдмунд боданган. Бодунуу шын эвес деп миннир хөңнү ындыг кончуг күштүг эвес-даа болза, шак бо коргунчуг соок, ыт чок аргага чааскаан турар хөңнү барык чок бооп, ол катап база алгыра берген:

— Лүү! Дыңнам, Лүү... Сеңээ бүзүревейн турганым дээш өршээп көр. Сээң шынын чугаалап турганыңны көрүп тур мен. Че, үнүп кел, эптежип аалы.

Биеэги хевээр кандыг-даа хары чок.

«Кыс уруг дөмей-ле кыс уруг боор-дур — деп, Эдмунд бодунга боду чугаалаан. — Меңээ хорадаар, буруум минниримге-даа, тоовас». Ол база катап долгандыр көрдүнгөн, бо чер ооң сеткилинге шуут таарышпайн барган. Оол чанар деп барык шиитпирлеп алган тургаш, хенертен ыракта коңгурааштар эткенин дыңнап каан. Ол эткен ыт дыңзыза-дыңзыза, аяңче шанактап каан ийи иви үнө халчып келген.

Ивилер шотланд пони деп бичии аъттар ышкаш дурт-сынныг, оларның дүгү маңган ак, хардан-даа аккыр болган; адырланган мыйыстарын алдыннап каан болгаш, оларже хүн херели дээптерге, оларны чалбырааш хөме алган дег, кыптыгып турган. Чидиг кызыл хөмден кылган шанак херекселин коңгурааштар-биле дуй азып каан. Шанакта холунда моожа туткан семис гном* олурган, ооң бүткүр бодунуң узуну бир метрден бедивес хире. Ол ак адыг кежи тоннуг, бажында узун шидигде халаңнаан алдын салбактыг бедик кызыл бөрттүг болган. Аажок узун салы гномнуң дискектерин ширтек ышкаш шып турган.

А ооң артында бедик олутта аңаа чүзү-биле-даа дөмейлешпес херээжен кижии саадап олурган. Ол болза сынзыг, узун, Эдмундунуң билири бүгү херээженнерден узап көстүр агай болган. Ол база-ла ак алгы тон кедип алган, ооң бажында алдын дүжүлге бөргү чайынналган, а холунда ол алдын мергелиг болган. Ооң арны база-ла ак, ак боорда, куузумаар эвес, а хар дег, саазын дег, хуужуурну чагган кылаң чигир дег ак, а аксы — кыпкызыл. Арын-шырайы чараш-даа болза, турамык, соок болгаш шириин көстүр.

Шанактыг ивилер Эдмундуже углай бар шаа-биле халдыштарга, тергиин онза көстүр болган: коңгурааштар дагжаан, гном кымчызын дазылаткан, ийи талаже хар чайыннап эстээн.

— Тур! — деп, херээжен чугаалаарга, гном моожаны ивилерниң артыкы даваннарын олурту тыртыпкан. Оон олар суглуктарын дайнап, аар тынып, кадап каан дег туруп алган. Соок агаарда оларның думчуунуң үттеринден бус, дүргектелген ыш дег, дывыржыш үнүп турган.

— А бо чүү деп чүвөл? — деп, херээжен оолче топтап көрбүшаан айтырган.

— Мен... мен... Мени Эдмунд дээр — деп, оол илдиге аарак хириренген. Демги херээженниң олче ынчаар көрүп турарынга оол таарзынмаан.

— Кадынны кым ынчаар аажылаар чүвөл? — деп, ол Эдмундуже ооң мурнундаазындан-даа дошкуурадыр көрбүшаан чугаалаан.

— Мени өршээнер, дээрги мындаагылар — деп, Эдмунд чугаалаан. — Мен силерни танываан-дыр мен.

— Нарнияның Кадынын билбес деп че?! — деп, демгизи алгырып үнген. — Че, удавайн бисти таныыр апаар сен. Катап база айтырып тур мен: сен чүү деп чүве сен?

— Өршээнер, дээрги мындаагылар, мен силерни арай-ла билбейн тур мен — деп, Эдмунд чугаалаан. — Өөреникчи мен ийин... кандыг-чүү-даа болза, школа барып турар мен. Ам бисте дыштанылга үези.

* Гномнар — Европа чоннарының мифологиясында кижиге дөмей бичижек, чыкпак амытаннар, чер иштинде, аргада азы дагларда чурттап турар.

IV

РАХАТ-ЛУКУМ

— КАНДЫГ УКСААЛЫГ СЕН? — ДЕП, КАДЫН КАТАП база айтырган. — Сен дээрге салын үзе кезип алган, назылап кырый берген чыкпак гном сен бе?

— Чок ыңар, дээрги мындаагылар. Мээң салым ам-даа үнмээн. Оолчугаш мен.

— Оолчугаш! — деп, Кадын алгырыпкан. — Сен — Адамның бир оглу мен диксеп тур сен бе?

Эдмунд ыт чок шимчеш дивейн турган. Ол үеге чедир ооң угааны шуут эедереп калган, Кадынның айтырын-даа билбейн барган.

— Мен көөрүмге, сен кым-даа болган болзуңза, сээдең амытан-дыр сен — деп, Кадын чугааланган. — Ам-на меңээ харыыла, оон башка шыдашпайн баар мен. Сен кижги амытан сен бе?

— Ийе, дээрги мындаагылар — деп, Эдмунд харыылаан.

— А сен канчап мээң ээлээн черимче чедип келдиң, ол кандай чоор?

— Өршээп көрүнер, дээрги мындаагылар, мен хеп шкавын өтгүр чедип келдим.

— Хеп шкавы? Ол чүү деп турарың ол?

— Мен... мен эжикчигешти ажыдыпкаш... мында келген болдум, дээрги мындаагылар — деп, Эдмунд чулчураан.

— Ха! — деп, Кадын аңаа-даа эвес, бодунга-ла боор, чугаалаан. — Эжикчигешти де! Кижилер делегейинден эжик! Мен ындыг чүүлдер дугайында дыңнаан мен. Бүгү чүвени ол чок кылып каап болур. Ынчалза-даа бо кижги чүгле чааскаан ышкажыл, ону ажып эртери чайлыг херек-тир оң.

Ынча дээш, Кадын олудундан туруп кээп, Эдмундунун арнынче дорт көрүп келген. Ооң карактары кыптыгып турган. Ол илбилиг мергезин көдүрүп келген. Эдмунд Кадын ооң-биле бир-ле кончуг багай чүве кылыры ол-дур деп бүзүрөп турган, ынчалза-даа шимченип чадап каан. Кажан оол «өлдүм-не» деп шуудунга кирип бодай бергенде, демгизи өскээр бодапкан.

— Мээң күжүр төлүм — деп, Кадын көңгүс өске аян-биле чугаалаан. — Доңа берген боор сен аа. Бээр кээп, мээң чанымга шанакка олуруп ал. Бодумнун тонум-биле шуглап каар мен, оон чугаалажыр бис.

Ол санал Эдмундунун хөөнүнге шуут таарышпаан, ынчалза-даа оол удурланып диттикпээн. Эдмунд шанакче үнгеш, Кадынның буттарының чанынга олуруп алган, а демгизи олче тонунун эдээн шуглай каапкаш, алгыны бүгү талазындан чылыглай көвөп берген.

— Кандыг-бир изиг суксун ижиксей-дир сен бе? — деп, Кадын айтырган.

— Ийе, дээрги мындаагылар, хайырлап көрүңерем — деп, оол харыылаан. Ооң диштери доңганындан шаккыңайнып турган.

Кадын тонунун иштии хойнун үжөнгөш, чес дег сарыг өңнүг металлдан кылган бичии хойлаарак уштуп келген. Холун сунгаш, ол хойлаарактан бир дамдыны шанак чанында харже дамдыладыпкан. Эдмунд көөрге, дамды агаарга брильянт дег кылаш дээн. Дараазында секундада дамды харга дээптерге, шиилээн дааш дыңналган соонда, ооң мурнунда бусталып турар билдинмес суксун куткан, улуг үнелиг даштар-биле шып каастаан дашка көстүп келген. Гном ол дораан ону тудуп алгаш, Эдмундуже мөгейбишаан база хүлүмзүрбүшаан сунган. Ооң хүлүмзүрүү, шыны-биле чугаалаарга, ындыг-ла ак сагыштыг

эвес болган. Эдмунд шак ол чигирзиг, көвүктүг митпек суксуну пактап эгелээрге, аңаа экизи кончуг апарган. Ол кажан-даа аңаа дөмей чүве ижип көрбөөн, суксун ону тейинден бажынга чедир чылыдышкан.

— Чем чивейн, чүгле ижери чалгааранчыг — деп, Кадын чугаалаан. — Адамның оглу, сен чүнү эң чиксээр-дир сен?

— Рахат-лукум* болган болза, дээрги мындаагылар — деп, Эдмунд харыылаан.

Кадын катап база хойлаарактан бир дамдыны харже дамдыладыштарга, ол дораан дамды ногаан торгу кожаа-биле шарып каан борбак хааржакчыгаш кылдыр хуула берген. Эдмунд ону ажыдыштарга, кайгамчык чаагай рахат-лукум-биле долдунган болган. Борбак рахат-лукумнар шупту өттүр көстүр, аажок чигирзиг, Эдмунд назынында ындыг таптыг амданныг рахат-лукум черле чип көрбөөн. Оол чылыгып, бодун миннирге, экизи-даа кончуг апарган.

Ол амданнанып чемненип турда, Кадын аңаа улай-улай айтырыглар салгаш туруп берген. Баштай Эдмунд аксы долу туруп чугаалажыры ээлдек эвес дээргин утпайн турган, ынчалза-даа үр болбаанда, ол чаңгыс чүүлдү: аксынче хөй-ле рахат-лукум киир дыгып аарын бодап эгелээн. Ол хөйнү чиген тудум, ам-даа чиксээш туруп берген, ынчангаш Кадын чүге ындыг сонургал-биле аңаа айтырыглар салып турарыл дээргин чаңгыс-даа катап бодаваан. Кадын албадаарга, оол бир акызы, кыс угба-дуңмазы барын, оларның бирээзи Нарнияга кээп чорааш, кижичунага таварышканын, ооң боду биле акызы, угба-дуңмазындан аңгыда, кым-даа Нарния дугайында билбесин өчүп чугаалап берген. Оларның дөрт санныы Кадынны онза сонургаткан, ол катап-катап ынаар эглип:

— Силер ылап-ла дөрт силер бе, сен ол дээш бүзүрелдиг сен бе? — деп айтырып шаг болган. — Адамның ийи оглу биле Еваның ийи кызы — оон хөй-даа, эвээш-даа эвес силер бе?

* Рахат-лукум — чигир, далган болгаш крахмалдан тоорук, миндаль, чимис чулуу холуп тургаш кылыр чөөн чүктүң амданы чаагай чигир-боова аймаа.

Эдмунд аксын рахат-лукум-биле долдур дыгып алгаш, катап-катап харыылап-ла турган:

— Ийе, мен силерге дем-не чугаалаан ийик мен.

Оол «дээрги мындаагылар» деп немээрин утгуп-ла турган, а кадын бүгү чүвениң аянын бодаарга, ынаар кичээнгей салбастаан хире.

Ам-на рахат-лукум төнгөн. Эдмунд куруг хааржакчыгашче үзе кайгааш турупкан — Кадын ооң ам-даа чиксеп турарын айтыра берзе канчаар. Оолдуң сагыжын ол даап билип-даа турган чадавас, чүге дээрге рахат-лукум илбилиг дээргин Кадын билер, а Эдмунд билбес-ле болгай — ону чаңгыс амзап шенээн кижичунага чиирин бодаар, аңаа чөпшээрээр болза, идээлеп чарылгыжеге чедир чип кээр. Ынчалза-даа Кадын Эдмундуга оон ыңай бербейн барган. Ооң орнунга ол аңаа мынча дээн:

— Адамның оглу! Сээң акын биле угба-дуңманы көөрү менээ дыка-ла өөрүнчүг боор ийик. Оларны менээ аалдадып эккээр сен бе?

— Шенеп көөр мен — деп, куруг хааржакчыгаштан көрүжүн ам-даа чайладып чадап, Эдмунд харыылаан.

— Бир эвес бээр база катап кээр болзунза, олар-биле кады келбейн канчаар сен, мен сени база катап рахат-лукум-биле хүндүлөп чемгерер мен. Ам ынчап шыдавас-тыр мен, илби-шиди ам күштүг болбас-тыр. А мээң ордумга болза, өске херек.

— А чүге ам силерниинче барып болбас бис? — деп, Эдмунд айтырган. Кажан Кадын аңаа ооң шанаанче олурарын саналдап турда, ол ону кандыг-бир ырак, билдинмес черже сөөртүп аппаар ирги бе деп, оорган дедир орук тышпайн баар ирги мен бе деп корга берген, а ам коргушкунун шуут утгупкан.

— Мээң ордум дыка чараш — деп, Кадын чугаалаан. — Ол сээң сагыжынга тааржыр деп бүзүрээр мен. Ында дээвириге чедир рахат-лукумнуг хааржакчыгаштар салып үндүргөн өрөөлдөр бар. Оон ыңай мындыг чугаа бар: мээң бодумнуң ажы-төлүм чок. Дыка эки оолдан азырап алгаш, ону тажы кылып аар күзелдиг мен. Чок апаарымга, ол тажы Нарнияның хааны апаар. Тажы алдын дүжүлге бөргү кедер база хүннү бадыр рахат-лукум чиир, а сен болза менээ таварышкан оолдардан эң угаанныы база эң чаражы-дыр сен. Мен сени тажы кылып аарынга удур эвес мен... чүгле оон, өске уругларны бээр эккелгениң соонда.

— А чүге ам эвезил? — деп, Эдмунд айтырган. Ооң арны кыза берип, аксы биле холдары рахат-лукумдан чыпшынычал

апарган. Кадын чүү деп-даа турган болза, оолче көөрге, ол чараш-даа эвес, угаанныг-даа эвес болган.

— Бир эвес сени ам эдерттип аар болзумза — деп, Кадын чугаалаан, — сээң угба-дунмаң биле акыңны көрбөзим ол-дур. А мен сээң эки төрөлдериң-биле дыка-ла таныжып алыксаар-дыр мен. Сен тажы болур сен, а сөөлзүреди — хаан, ол-даа ам шиит-пирлеттинген херек-тир. А сеңээ орду дүжүметтери, эки ызыгуурлуг чоок кижилер херек. Сээң акыңга, угба-дунмаңга бедик эрге-дужаал тыпсыр мен.

— Аа, оларда онзагай чүү-даа чок ийин — деп, Эдмунд химиренген. — Чүү-даа болза, оларны кандыг-даа өске хүнде бээр эккээри меңээ бичии-даа берге эвес.

— Ынчалза-даа мээң ордумга баргаш, оларны утгуптуп болур сен — деп, Кадын чугаалаан. — Ында байдал сээң сеткилинге кирип, оларны эккээр дээш чоруур хөңнүн чок апаар. Чок, сен ам бодуңнун чуртуңче чана бергеш, дараазында меңээ олар-биле кады чедип кел, билдиң бе? Чааскаан хей-ле келир сен.

— А мен чанар оруум билбес мен — деп, Эдмунд ыглаңнаан.

— Ону тып аары белен — деп, Кадын чугаалаан. — Фонарьлыг адагашты көрүп тур сен бе? — Ол илбилиг мергежиге-жин сунуптарга, Эдмунд Лүүсиниң кижичуна-биле ооң чанынга ужурашканы фонарьны көрүп каан. — Ооң артынче дорт чоруптар болзунза, Кижилер оранынче орук бар. А ам бээр көр! — Кадын удур талаже айыткан. — Ыяштар артында ийи тейни көрүп тур сен бе?

— Ийе — деп, Эдмунд харыылаан.

— Мээң ордум ол тейлерниң таптыг-ла аразында турар. Дараазында бээр чедип келгеш, фонарь чанынга баргаш-ла, бо ийи тейни дилээр сен, а оон мээң ордумга чеде бергичеңге чедир, арга ишти-биле чоруур сен. Ынчалза-даа сактып ал: арткан өөрүңнүн шуптузун эдерттип эккээр ужурлуг сен. Чааскаан кээр болзунза, коргунчуг хорадаар мен.

— Оралдажыр мен — деп, Эдмунд чугаалаан.

— Шынап, оларга мээң дугайымда чугаалавас болзунза эки — деп, Кадын немеп каан. — Ол бистиң чажыдывыс бооп артсын, ынчаар болза, оон-даа солун боор, ындыг аа? Оларга хенертен болган чүүл болзун. Анаа-ла оларны бо ийи тейже эккел... Сен ышкаш угаанныг оол ону канчаар кылыр айын черле

тыптар. А силер мээң ордумга чедип кээриңерге: «Мында кым чурттап турар эвес, көрүп көрээли» — дээр сен азы ындыг ынзылыг өске-бир чүведен чугаалаар сен. Ынчаар кылыр болза, эң дээреси ол болур ийик. Бир эвес сээң дунмаң борта кижичуна-биле ужурашкан болза, мээң дугайымда ынзы-бүрү меге чүүл дыңнап шаг болган чадавас... ынчангаш меңээ аалдап кээринден корга бээр-даа чадавас. Кижичуналар чүнү-даа нүгүлдеп чугаалап шыдаар болдур ийин. А ам...

— Мени буруудатпайн көрүңер — деп, Эдмунд хенертен ону үзе кирген. — Орукка чиир дың чаңгыс борбак рахат-лукум ап ап болур ирги бе?

— Чок — деп, Кадын каттырбышаан харыылаан, — сен дараазында удаага чедир манаар болган-дыр сен.

Оон Кадын гномга шимчеп үнер медээ берген. Шанак ырай бергенде, ол Эдмундуже холун чайгаш:

— Дараазында! Дараазында ужурашкыже! Утпас сен! Дүрген эеп кел! — деп алгырган.

Эдмунд шанактың чиде берген черинче кезе кайгап алган тургаш-ла, бир кижичуна ооң адын адап кый деп турарын дыңнап каан. Хая көрнүп келгеш, оол арганың дужаашкак талазындан Лүүсиниң олче далажып кел чыдарын көрүп каан.

— Ах, Эдмунд! — деп, уруг хөлзеп чугаалаан. — Сен база мында келген ышканың чүл. Элдептиг эвес-тир бе? Ам...

— Ийе-ийе — деп, Эдмунд ону үзе кирген. — Мен ам сээңи шыннын, шкаф херек кырында хуулгаазын болганын көрүп тур мен. Ынчалза-даа кандай чоор, бо бүгү үеде сен кая чорааның ол? Мен сени кайың-даа дилеп турдум.

— Сээң база мында турарыңны билген болзумза, мен сени манап аар ийик мен — деп, Лүүси чугаалаан. Ол аажок өөрүп хөлзеп турган болгаш, Эдмундунун арны кайы хире кыза бергенин база элдептиг аян-шинчилиин, ооң чугаазының кайы хире доңгунун эскербээн. — Мен дээрги Тамнус, кижичуна-биле кады эртенги чем чидим. Ооң шупту чүвези эки-дир, мени салып чорудупканы дээш Ак Кадай аңаа багай чүве кылбаан болду. Ак Кадай болган чүүл дугайында чүнү-даа билбес болганда, барза-барза бүгү чүве чогуумчалыг эрте бээр деп кижичуна бодап турар.

— Ак Кадай? — деп, Эдмунд катаптаан. — Ол кым боор?

— О, ол дээрге шуут-ла коргунчуг амытан-дыр — деп, Лүүси чугаалаан. — Ол Нарнианың Кадыны мен деп адаттынып

турар, ындыг-даа болза, бодун ынчаар алдынар кандыг-даа эргези чок. Бүгү кижиг-хуналар, ыяш, суг ээлери, гномнар болгаш дириг амытаннар, чүү-даа болза, бүгү эки амытаннар аңаа шуут-ла дириг кара хөңнү чок. Күзээр-ле болза, ол кымны-даа даш кылдыр хуулдуруп шыдаар, өске-даа коргунчуг чүүлдерни кылып турар. Ол Нарнияны илби-шидилеп каапкан болгаш, ам мында кезээде кыш турар, кезээде чүгле кыш, а Чаа чыл-даа, час-даа чок-ла чок. Ол аргага ак ивилер кожуп суккан шанактыг, холунда илбилиг мергелиг болгаш бажында дүжүлге бөрттүг чоруп турар.

Хөлүн эрттир хөй амданныг чүүл чипкен болгаш, Эдмунд ол чокка-ла баксырап турган, а найыралдажып алганы агай коргунчуг караң көрнүр херээжен деп билип кааш, ооң хөңнү оон-даа артык баксырай берген. Ынчалза-даа биеэги хевээр ол чырык черде бүгү чүведен артык рахат-лукум чиксеп турган.

— Ак Кадын дугайында ол бүгү хоозун чүвени кым сеңээ чугаалады? — деп, оол айтырган.

— Тамнус акый, кижиг-хуна — деп, Лүүси харыылаан.

— Кижиг-хуналарга черле бүзүрөп болбас — деп, Эдмунд олар-биле Лүүсиге көөрдө, чоок таныжар-даа ышкаш, ооң аксын дуй шапкан дег чугаалаан.

— Сен канчап билир сен? — деп, Лүүси сонуургаан.

— Ол дээрге бүгү улуска билдингир чүве ышкажыл — деп, Эдмунд харыылаан. — Кымдан-даа болза айтыр даан... А маңаа харга турган ажыы чүл. Чанаалы че.

— Чоруулу харын — деп, Лүүси харыылаан. — Ах, Эдмунд, сээң мында келгениң дээш аажок өөрүп тур мен. Ам-на Питер биле Сүүзен, бис ийилээн маңаа кээп чораан болганывыста, Нарния шынап-ла бар деп бүзүрөй бээр; ынчан хөглүг-ле болур!

Эдмунд иштинде бодунга, дуңмазы уругга ышкаш, ындыг-ла хөглүг болбас боор деп бодаан. Лүүсинии шынныг деп бүгү дениң мурнунга миннир апаар, ооң кадында акызы биле угбазы кижиг-хуналар болгаш дириг амытаннарның талазынче кирер дээрзинге ол чигзинмейн турган, а ол боду колдуунда Кадынның талазын тырткан болгай. Бир эвес өске үш кижиг Нарния дугайында чугаалажы бээр болза, боду чүү дээр ужурлуун база бодунуң чажыдын канчап кадагалап шыдаарын ол эки-ле билбейн турган.

Ол аразында олар элээн черни эртип келген. Хенертен олар долгандыр шивилерниң тенниг будуктары эвес, а чымчак

тоннар турарын эскерип кааннар, а үр болбайн ээн өрөөлде шкаф мурнунда турганнар.

— Эд, дыңна — деп, Лүүси чугаалаан. — Кадыкшыл байдалың анаа-дыр бе? Даштыңдан көөрге, баксыраан деп чүвени.

— Мээң шупту чүвем анаа — деп, Эдмунд мегелеп чугаалаан, а ооң кускузу келип ат болуп турган.

— Ынчаарга өскелеривисти барып дилээли. Оларга чугаалап чедер чүвевис-ле хөй-дүр. А кайы хире кайгамчык ужуралдар бисти манап турар деп, артында-ла бис ам шупту оларга киржир-ле болгай бис.

V

АМ БАЗА ШКАФТЫҢ КИЖИЛЕР ОРАНЫ ТАЛАЗЫНДА

АРТКАН УРУГЛАР ЧАШТЫНЧЫП ОЙНАВЫШААН турган, ынчангаш Эдмунд биле Лүүси оларны дораан тып ап шыдаваан. Кажан олар ам-на дайынчы дериг-херексел тургузуп каан узун өрөөлгө шупту кады чыгып келгенде, Лүүси хөөрөп үнгөн:

— Питер, Сүүзен! Ол чурт шынап-ла бар! Эдмунд база ону көрдү. Хеп шкавы дамчыштыр шынап-ла ынаар эрте берип болур-дур. Бис аңаа ийилээн турдувус. Аргага ужуражы бердивис. Че, Эдмунд, бүгү чүвени оларга чугаалап бер.

— Чүү болду, Эд? — деп, Питер айтырган.

Бис ам бо төөгүнүң эң-не ыядынчыг-бак черинге чедип келдивис. Эдмунд аажок хөөн былганып, Лүүсинии шын болганы дээш аңаа ажынып турган, ынчалза-даа чүнү канчаарын ол ам-даа билбейн турган. Ам, кажан Питер аңаа айтырып

салырга, ол хенертен бодап ап-ла шыдапканы эң бак сагыштыг чүүлдү кылыр деп шийтпирлеп алган. Ол Лүүсини садыптар деп шийтпирлээн.

— Эд, биске чугаалап берем — деп, Сүүзен дилээн.

Эдмунд Лүүсиден элээн улуг-даа турган дег, а херек кырында оларның назы-харының ылгалы чүгле чаңгыс чыл чүведир, дунмазынче улуургап көргөш, кыжырганзыг каттырымзааш, мынча деп дүжүргөн:

— А!.. Бис анаа ойнап турдувус... ооң чурту деп оюн. Хеп шкавында ооң чурту шынап-ла бар деп. Каткы-шоот кылдыр болбайн канчаар. Ында чүү-даа чогу билдингир чүве ышкажыл.

Күжүр Лүүси Эдмунду же чүгле чаңгыс катап көрүпкеш, өрөөлден үне халаан.

А демгизиниң багы кезек болгаш-ла, кедереп турган. Аажок улуг чедишкинниг болдум деп бодап, Эдмунд:

— Ол-ол, ам база бодунуң чаңын көргүзүп тур. Черле канчап барган уруг боор? Чаш уруглар ындыг шүүттүг-дүр! Олар кезээде-ле...

— Эй, сен, кедереве!.. — деп, Питер ооң кырында-ла барган. — Бодунуң тейинде тевени көрбөс... Лүү хеп шкавы дугайында ол бүгү мелегей чүве чугаалап эгелээнден бээр сен бодуну хаванзыг алдынып тур сен, а ам ооң-биле ол чурт деп ойнап эгелээш, катап база ону хөлзедиптиң. Хоралыындан ынчаар кылганыңга шуут бүзүрээр мен.

— А ол дээрге хей чүве ышкажыл — деп, аайын тыппайн баргаш, Эдмунд чугаалаан.

— Хей чүве болбайн канчаар — деп, Питер харыылаан. — Хамык ужур ында. Кажан бис бажыңывыстан чоруп турувуста, Лүү уруглар ышкаш уруг турду, а боже чедип келген үевистен бээр, ол чок-ла болза бичиилеп тенек аарып турар-дыр, чок-ла болза эң кедергей мегечи кижии апар чыдар-дыр. Ынчалза-даа ол-даа, бо-даа таварылгада бир эвес сен бирде ооң-биле өлүржүп шоодуп турар, бирде ооң даап бодап алган чүүлдерин деткип турар болзуңза, аңаа черле ажыктыг болбас.

— Мен... ынча деп бодадым... мен — деп, Эдмунд хими-ренген, ынчалза-даа удур харыылаптар чүве тыппаан.

— Сен чүнү-даа бодаваан сен — деп, Питер чугаалаан, — чүгле хора чедиреринге ынак-тыр сен. Бодундан бичии кижилерни багай аажылап пат чаңчыкканың ол-дур — бис ону школага-ла көргөн бис.

— Соксап көрүңер — деп, Сүүзен чугаалаан, — бир эвес бактажып аар болзуңарза, ол чүү-даа чүвөгө дузалавас. Лүүсини барып дилээлем.

Олар Лүүсини ам-на тып алгаш, ооң ол бүгү үени ыглап эрттиргенин көрүп кааннар. Ында кижини кайгаар чүү бар деп. А олар аңаа чүү-даа дээрге, ол дыңнавас болган. Бодунуу дээш турупкан.

— Силерниң чүнү бодап турарыңар меңээ дөмей-ле, чүү деп-даа турарыңар база меңээ дөмей-ле — деп, ол катап-катап чугаалаан. — Бүгү чүвени профессорга чугаалап азы авамче бижип болур силер. Күзээн-не чүвөнери кылыңар. А мен аңаа кижини-хуна-биле ужурашканымны билир мен, харын-даа... аңаа кезээ шагда артып каарым кай, а силер шупту хаванзыг силер...

Ол кезээ шуптузунуң сагыжынга аар болган. Лүүсиниң хөңнү аажок баксыраан, а Эдмунд ооң кылган чүүлү көңгүс-ле манавааны түңнелдерге чедиргенин чоорту билип каан. Уругларның ийи улуу Лүүсини тенек аарый бербээн бе деп шыны-биле дүвүрөп эгелээн. Лүүсини удуп чыдып аарга, олар коридорго ол дугайында үр-ле сымырашкан.

Даартазында эртен олар ам-на бүгү чүвени профессорга барып чугаалаар деп шиитпирлээн.

— Бир эвес Лүү-биле кандыг-бир чүве болур болза, профессор ачавысче бижиптер — деп, Питер чугаалаан. — Бис ону боттарывыс ажып эртип шыдавас бис.

Оон улуг акызы биле угбазы барып, профессорнуң кабинетинин эжини соктаарга, ол: «Киринер!» — деп харылааш, олудундан туруп, сандайлар эккеп бергеш, ам чүглө олар-биле чугаалажырынга беленин илгергейлээн. А ооң соонда ол салааларын тудуштуруп алгаш, оларның чугаалаан төөгүзүн эгезинден төңчүзүңгө чедир, чаңгыс сөс-биле-даа үзе кирбейн, дыңнап алган. Олар чугаазын төндүрүптөргө-даа, ол элээн үр ыгыт чок олурган. Оон хөрээн ажыдып чөдүргүлээш, уругларның дыңнаар бис деп барык-ла манавааны чүве чугаалаан.

— Дуңмаңарның чугаазы шын эвес дээрзин силер канчап билдинер? — деп, ол айтырган.

— О, ындыг болза — деп, Сүүзен эгелеп алгаш, соксап каан. Кырган профессорнуң арнында-ла ооң шуут шын сеткилинден айтырып турары илдең болган. Сүүзен бодун туттунуп: — А Эдмунд болза анаа-ла ойнап турдувус диди — дээн.

— Ийе — деп, профессор чөпшээрешкен, — ону маргыш-даа чок кичээнгейге алыр херек. Ынчалза-даа айтырым дээш хомудай бербес-ле боор силер, чүү деп бодаар силер, көрүп эрткениңерден алыр болза, кымга бүзүрөп боорул — дунмазы уругга бе азы ооң акызынга бе? Оларның кайызы ак сеткилдигил?

— Хамык ужур ында-ла болгай, профессор — деп, Питер харылаан. — Амдыгаа чедир мен боданмайн-даа Лүүсини деп харылаар турган ийик мен.

— А сээңи-биле ол кым боорул, кызым? — деп, профессор, Сүүзенге эргилип келгеш, айтырган.

— Аа, мен черле Питер-биле чөпшээрешкир кижини мен, ынчалза-даа ол бүгү шын бооп болбас-ла болгай... арга болгаш кижини-хуна дугайында...

— Билбес мен, билбес мен — деп, профессор чугаалаан. — Ындыг-даа болза, силерге кажан-даа мегелеп көрбээн кижини мегечи деп буруудадыры шуут-ла оюнчук эвес-тир.

— Херек оон-даа дорайтай бээринден коргуп тур бис — деп, Сүүзен чугаалаан. — Бис бодаарывыска, Лүүсиниң угааны баксыраан хире.

— Ооң угааны тений берген деп бодадыңар бе? — деп, профессор шөлээн айтырган. — Че, ол дээш шуут-ла дүвүрөвейн барып болур силер. Дуңмаңарже көргөш, ооң-биле чугаалажыргала, ооң угааны анаа деп чүве көскү-дүр.

— А ынчаарга... — деп, Сүүзен эгелеп чоруй, ара соксап каан. Оларның профессордан дыңнаан чүвезин улуг кижини канчап чугаалаарыл! Уруг ону даап бодап безин шыдавас болгаш, ам чүү деп-даа бодаар аайын тыппайн турган.

— Логика! — деп, профессор оларга-даа эвес, бодунга чугааланган. — Чүгө-ле боларны демги школаларыңа логиктиг боданыр кылдыр өөрөтпөс ирги? Үш борбак болгу дег чүүл бардыр: азы силерниң дуңмаңар мегелеп турар, азы ол тенек аарый берген, азы ол шынын чугаалап турар. Ооң кажан-даа мегелеп чорбаанын билир силер, кым-даа көөр болза, ооң угааны сээңи-невээн-дир. Ындыг болганда, биске кандыг-бир чаа барымдаалар тыптып келбээн шаанда, ол шынын чугаалап турар деп хүлээп көөр ужурул бис.

Сүүзен профессорже ийи караа улгады берген көрүп турган, ынчалза-даа ооң арын-шырайының аянындан алырга, көңгүс баштактанмайн турар хире.

— А ол бүгү канчап шын бооп болурул, дээрги? — деп, Питер айтырган.

— Сени чүү чүве дүвүредип тур? — деп, профессор удур айтырган.

— Че харын, бирээде — деп, Питер чугаалаан, — бир эвес ол чурт ылап-ла бар болза, хеп шкавынче чоокшулап келген бүгү улус чүге ону тышпайн турарыл? Бис шкафче бакылаарывыска, ында тоннардан өске, чүү-даа чок болганын чугаалаксап тур мен; ооң-биле Лүүси безин маргышпайн турган болгай.

— А ол дээрге чүл ынчаш? — деп, профессор айтырган.

— Канчап ындыг боор, дээрги, бир эвес кандыг-бир чүүл ылап-ла бар болза, ол кажан-даа тургай-ла.

— Кажан-даа бе? — деп, профессор база-ла айтырган, а Питер аңа чүү деп-даа харыылаар аайын тышпайн барган.

— А ынчаарга үе? — деп, Сүүзен чугаалаан. — Ындыг чурт ылап бар-даа болза, Лүүсиге аңа четкеш кээр үе мырыңай турбаан-дыр. Ол бо өрээлден бистиң барык соовус-биле үне халып келди. Аңа бир минута хире безин турбаан боду хөй шак эрткен дээр-дир.

— Ооң чугаазының шынныын ол чүүл бадыткап тур — деп, профессор чугаалаан. — Бир эвес бажында өске, биске билдинмес делегейже ажыттынып турар эжик бар болза (а мен силерге бо дээрге элдептиг бажың деп, мен безин ооң дугайында долузу-биле билбес мен деп сагындырар ужурлуг мен), бир эвес, катаптап чугаалап тур мен, Лүүси өске делегейге чеде берген болза, ында үе бодунуу-биле санаттынып турарында, ылаңгыя меңээ, кижилер кайгаар чүү-даа чок. Өске делегейге турган үеңер чеже-даа үр ышкаш сагындырар болза, ол аразында бистиң үениң каш-ла борбак секундазы эрткен бооп болур. Өске талазында, ол хире назылыг бичии уруг шак ындыг нарын чүүлду боду канчап даап бодап алыр деп. Бир эвес ол баажыланып турган болза, шкафтан үнүп келгеш, силерге бодунуң төөгүзүн чугаалап бээр бетинде, аңа оон үр олурар ийик.

— А силер шынап-ла ынчаар санап турар силер бе, дээрги? — деп, Питер чугаалаан, — өске делегейлер бар деп... мында, бистен ийи базым хире чоокта?

— Ында бүзүрээр аргажок хире чүү-даа чок — деп, профессор карааның шилин уштуп, чотпушаан харыылаан. — Солунун аа, уругларны ам школаларда черле чүү чүвеге өөредип турар ирги — деп, ол иштинде химиренген.

— А бис канчалзыйысса экил? — деп, Сүүзен айтырган. Ол сактырга, чугаа кол уг-шиинден өскээр барган ышкаш болган.

— Менде бир санал бар — деп, хенертен оларны аажок чүве эндевес көрүш-биле шивегейлевишаан, профессор чугаалаан. — Ол амдыгаа чедир кымның-даа бажынче кирбээн, а ону боттандырар болза, багай эвес болур ийик.

— Кандыг? — деп, Сүүзен айтырган.

— Бодунуң ажил-херээн кылыр, а өскенинче киришпес — деп, профессор чугаалаан. Чугаа ооң-биле төнгөн.

Ам Лүүсиниң амыдыралы черле чиигей берген. Эдмунд ооң-биле өлүрүшпезин дээш Питер харагалзап турган, уруг-даа, өскелер-даа хеп шкавы дугайында чугаалажыр күзел шуут чок турган — ол тема элээн анчыг апарган. Сактырга-ла, бүгү ужуралдарның төнчүзү келген дег. Ынчалза-даа ындыг эвес болган.

Профессорнуң бажыңы — а ооң дугайында ээзи безин шоолуг билбес болгай — шаандагы база алдарлыг бажың чүведир. Англияның бүгү булуңнарындан улус ынаар чедип кээп, ону көөр чөпшээрел айтырар турган. Ындыг бажыңнар дугайында тайылбыр дептерлеринде, оон туржук өөредилге номнарында-даа бижип турары үндезинниг, чүге дээрге ол бажыңга хамаарышкан янзы-бүрү чугаалар нептереңгей апарган — оларның чамдыызы мээң ам силерге чугаалап берип турарым төөгүдөн-даа элдеп-чиктиг болдур ийин. Турисчи бөлүктөр келгеш, бажыңны

көргүзөрин дилээрге, профессор оларны үргүлчү кирип аар, а бажыңда ажил-агый эргелекчизи Макриди угбай аалчыларны бүгү өрөөлдерни кезип эдертип алгаш чоруп, чуруктар, дайынчы дериг-херекселдер болгаш библиотекада ховар номнар дугайында чугаалап берип турган. Макриди черле уругларже шоолуг-ла ээ көрбөс болгаш, келгеннерни бажыңга эдертип чоруп турда, ону үзе кирер болза, хөңнү чок кижиге турган. Уругларның келгени баштайгы эргенде-ле чыгыы ол Питер биле Сүүзенге: «Сактып алыңар — мен бажың көргүзүп турумда, мээң караамга көзүлбөс ужурулуг силер» — деп сагындырып каан.

— Бажыңны эргий кезип, хөй улуг улус-биле сөөртүнчүп, чартык хүн чидирер деп чүү чүвөл ол — деп, Эдмунд чугаалаарга, арткан үш уруг ооң-биле сагыжында чөпшээрешкен.

Макридиңиң демги сагындырыының ужуң оларның ужу-ралдары катап база эгелей берген.

Бир-ле эртен, профессор-биле чугаа соонда каш хонук эрткенде, Питер биле Эдмунд дайынчы дериг-херекселдер көрүп, «Оларны кезектеп адырып шыдаар бис бе?» деп чаңгыс-ла айтырыгны боттарыңга салып турда, өрөөлчө Сүүзен биле Лүүси кире халчып келгеш:

— Чашты беринер, бээр мөөң туристер эдерткен Макриди кел чыдыр! — деп алгыржы берген.

— Дүрген — деп, Питер чугаалаарга, олар дөртөлөө ырак ханаже ыңай болган. Ынчалза-даа олар Ногаан өрөөлди эрте маңнажып, библиотекага кээрге, мурнунда үннер дыңналган, ынчангаш Макриди туристерни кол чада эвес, а артыы чада-биле эдертип бар чыдарын билип кааннар. А оон — азы аңгадааш бе, азы Макриди оларны тудуп аар деп баарга бе, азы Нарнияның билди-билии салдарын чедирип эгелээрге бе — олар кайнаар-даа халчырга, келген улус оларны ызыртыр сүрүп чоруп олулар дег болган. Адак сөөлүндө Сүүзен:

— Че, оларны-даа канчаар, бо туристерни. Эрте бергиге чедир хеп шкавы турар өрөөлчө чаштына берээли. Ынчаар кым-даа кирбес боор — дээн.

Ынчалза-даа уруглар ынаар кирип четтикпейн чыдырдала, даштын коридорда үннер дыңналган... бир-ле кижиге эжик тудазын суйбап эгелээн соонда, олар көрүп турда-ла, туда долганып эгелээн.

— Шымда! — деп, Питер алгырган. — Оон ыңай баш сугар чер чок-тур!

Оон ол шкаф эжиин ажыдыптарга, дөртөлөө ынаар сыңмарлажып киргеш, арай деп тыныш алып, караңгыда чаштына бергеннер. Питер шкаф эжиин шала дуглапкан, ынчалза-даа шуут хаай итпээн — угаанныг кижиге ышкаш, ол бодун боду шкафка дуглап ап канчап-даа болбас дээрзин билер турганы билдингир.

VI АРГАЖЕ

— МАКРИДИ БО БҮГҮ УЛУЗУН ДҮРГЕН АППАРГАН болза — деп, Сүүзен сымыранган. — Мээң будум курлу берди.
 — Нафталинзиг чытгың багайын! — деп, Эдмунд чугаалаан.
 — Үзүт-ховаган чивезин дээш тоннар карманнарын дол-дур нафталин суп каан чадапчок — деп, Сүүзен чугаалаан.
 — Бо чүү чүве мээң ооргамче кадалып тур? — деп, Питер айтырган.
 — Ой, соогун аа! — деп, Сүүзен чугаалаан.
 — Ылап-ла соогун, эскербейн турган-дыр мен — деп, Питер чугаалаан. — Өл деп чүвезин. Бо чүү боор? Бир-ле өл чүведе олур мен. Өлү кедереп-ле тур. Оол арай деп туруп келген.
 — Үне берээли — деп, Эдмунд чугаалаан. — Олар чоруй барган-дыр.
 — Ой-ой! — деп, хенертен Сүүзен алгыра каапкан.
 — Бо канчап бардың? Чүү болду? — деп, артканнары айтырган.
 — Мээң артымда ыяш тур — деп, Сүүзен чугаалаан. — Ойт, көрүнер даан!.. Чырып кел чыдыр...

— Шынап-ла — деп, Питер чугаалаан, — бээр көрүнер... боже база... Ойт, мында долгандыр ыяштар бар-дыр. А бистиң адаавыста хар. Ийе, мен часпайн турар болзумза, бис черле Лүүсиниң аргазында турар-дыр бис.

Ам ол дугайты чигзиниг артпаан — дөртөлээ хүннүн чырык херелдеринден карактарын шийип, аргада турганнар. Оларның артында тоннар азып каан турган, а мурнунда хар шыпкан ыяштар турган.

Питер Лүүсиже дүрген эргилип келгеш:

— Сеңээ бүзүревээним дээш өршээп көр. Меңээ ыядынчыы аажок-тур. Эптежип аар бис бе — дээн.

— Ынчанмайн канчаар — деп, Лүүси чугаалаарга, олар хол тудушкан.

— А ам чүнү кылыр бис? — деп, Сүүзен айтырган.

— Кылыр че? — деп, Питер харыбылаан. — Билдингир херек-тир, аргаже хайгыылдап киргей бис.

— Ой — деп, Сүүзен буттарын тепсенгилевишаан чугаалаан, — мында соогун! Бо тоннарны кедип аар-дыр че.

— Олар бистии эвес — деп, Питер шиитпирлиг эвес шөйген.

— Биске кым-даа чүве дивес — деп, Сүүзен удурланган.

— Бис оларны бажындан үндүрер дээн эвес бис. Шкафтан безин ужулбайн турар-дыр бис.

— Мен ол дугайында бодаваан-дыр мен, Сүү — деп, Питер чөпшээрешкен. — Ынчаар бодаар болза, сээнии шын болбааже. Бир эвес сен тонну азып каан шкавындан ужулбаан болзунза, ону оорлаан дээш сени кым буруудадырыл? А бо чурт бүрүнү-биле хеп шкавынга сыңып турар хире.

Сүүзенниң саналы сарыылдыг боорга, олар ону доп-дораан боттандырган. Тоннар уругларга улуг болуп, олар кедип аарга, ээжектерге чедип турган, ынчангаш анаа тоннар эвес, а хааннар кедер узун тоннар ышкаш сагындырган. Уруглар дораан-на чылыга берген, олар бот-боттарынче көрүшкеш, чаа хептери оларга-даа база оларны долгандыр турар черниң аян-хевирирге-даа тааржыр-дыр деп шиитпирлээннер.

— Арктиканың шинчилекчилери ышкаш бооп болур-дур бис — деп, Лүүси чугаалаан.

— Маңаа ол чокка-ла солун болур боор — деп, Питер чугаалааш, арганың ханызынче баштай шимчеп үнүпкен. Ол аразында аар куу булуттар дээрге бөлдүнчүп келген — удавайн хар катап база чаар хире болган.

— Дыңнаңарам — деп, хенертен Эдмунд чугаалаан, — фонарь чанынче чеде бээр болзувусса, солагай талаже ээпсивиссе эки.

Ол маңаа бир дугаарында келген кылдыр баажылаңы ужурулуун Эдмунд хензиг када уттупкан. Ол сөстөрни чугаалапкаш-ла, бодунуң чажыдын билдиртип алганын билип каан. Шупту уруглар черже кадап каан дег тура дүшкеш, олче кезе кайгап эгелээн. Питер сыгырыпкан.

— Ынчаарга сен маңаа кээп турган ышкажыл сен — деп, ол чугаалаан. — Лүү сээң-биле аргага ужурашканын чугаалап турда... дунмаң мегелеп турар деп шынзыдып турган сен але!

Шип-шимээн апарган.

— Шынап, ындыг чүдек-бужар хейни, ындыг хаванны... — деп, Питер эгелеп чоруй, эктин кыскаш, ыттавайн барган. Шынап-ла, бо таварылгада чүү дээр боор! Бир минута болгаш, дөртөлээ катап база орук-суурже үнүпкеннер. «Ажырбас — деп Эдмунд боданган, — аксының кежи дудаан адыыргакпайлар, бүгү чүве дээш мен силерден орнун эгидип аар мен!»

— Черле кайнаар бар чыдарывыс ол? — деп, Сүүзен, колдуунда-ла чугааның уг-шиин өскертир дээш, айтырган.

— Мен бодаарымга, Лүү бистиң кол киживис болур ужурулуг. Ол ону чедип алган-даа. Лүү, сен бисти кайнаар аппаар сен?

— Тамнус акый-биле барып ужуражылыңарам — деп, Лүүси чугаалаан. — Силерге чугаалап турганым аяңныг кижихуна ол-дур ийин.

Арткан уругларда удурланыпкы дег чүве чок бооп, буттарын тепсенмишаан, бурунгаар дүрген базып чорупканнар. Лүүси эки орук баштакчызы болган. Баштай ол оруун тыппайн баарындан коргуп чораан, а оон бир черге элдептиг энмек ыяшты, өске черге төжекте танып каан, ынчаар-ла олар тейлер аразында бичии чоогада дээрги Тамнустуң кую турар черге чедип кээп, ооң аксында барганнар. Ынчалза-даа оларга орта ажыттынган коргунчуг байдалды олар шуут-ла манавааннар.

Эжикти шүнчүүнден дүжүр тырткаш, буза шаап каапкан болган. Куй иштинде караңгы, соок болгаш шык болуп, каш хонук дургузунда кым-даа чурттаваан бажында дег чытталып турган. Кайда-даа хар бир-ле кара чүве-биле холуштур чыткан, а кара чүве дээрге камин-одагның хүлү база от кезектери болган. Бир-ле амытан хып чыткан ыяштарны куйну бир кылдыр тарай октагылапкаш, оон отту өжүр таптап каапканы илдең. Шалада аяк-сава бузундулары уш-баш чок чыткан, кырган кижихунаның чуруун бижек-биле үзе кезип каапкан болган.

— Хайлыг, чоруувус аайлашпаан-дыр — деп, Эдмунд чугаалаан. — Бээр хей-ле келген-дир бис.

— А бо чүл? — деп, Питер доңгайбышаан чугаалаан. Хевис өттүр мырыңай шалаже кадап каан калбак саазынны ол ам чаа көрүп каан.

— Ында кандыг-бир чүве бижээн-дир бе? — деп, Сүүзен айтырган.

— Ийе, бижээн ышкаш-тыр — деп, Питер харыылаан. — Ынчалза-даа мен чүнү-даа номчуп шыдавас-тыр мен, мында караңгызы аажок-тур. Чырык черже үне берээлем.

Олар куйдан үнгеш, Питерни долганып келген. Ооң оларга номчуп берген чүүлү бо-дур.

«БО ОРАН-САВАНЫҢ БИЕЭГИ ЭЭЗИ,
ТАМНУС КИЖИ-ХУНА, ТУТТУРУП
ХОРУГДАТТЫРГАН. КҮРҮНЕГЕ УДУР
ӨСКЕРЛИКЧИ ЧОРУК ДЭЭШ
БАЗА ДЭЭРГИ ИМПЕРАТРИЦА
МЫНДААГЫЛАР ДЖЕДИС,
НАРНИЯНЫҢ КАДЫНЫ,
КЭР-ПАРАВЕЛДИҢ ЧАГЫРЫКЧЫЗЫ
БОЛГАШ ОЗАЛААШ
ОРТУЛУКТАР БАЗА ӨСКЕ-
ДАА ЭЭЛЕЛ ЧЕРЛЕРИНИҢ
ЭЭЗИНГЕ ШЫНЧЫ
ЧОРУКТУ ҮРЭЭНИ ДЭЭШ,
А ОЛ ЫШКАШ
ШИВИШКИННЕРГЕ ХОРГАДАЛ
БЕРИП, ДЭЭРГИ
МЫНДААГЫЛАРНЫҢ ДАЙЗЫННАРЫН
ХҮНДҮЛЕП, КИЖИ АМЫТАННАР-
БИЛЕ НАЙЫРАЛДАЖЫП
ТУРГАНЫ ДЭЭШ ШИИТКЕЛДИ
ОЛ МАНАП ТУРАР.

АТ САЛГАН: *МОФРИМ*, ЧАЖЫТ АЙЫЫЛ ЧОК
ЧОРУК АЛБАНЫНЫҢ КАПИТАНЫ.

КАДЫН ДЕЛГЕРЕЗИН!»

Уруглар бот-боттарынче кезе кайгашкан.

— Бо чер мээң сагыжымга шоолуг-ла кирбеди ышкаш — деп, Сүүзен чугаалаан.

— Кадын деп кымыл ол, Лүү? — деп, Питер айтырган. — Сээң ол дугайында билир чүвөң бар бе?

— Ону кандыг кадын дээр боор — деп, Лүүси харыылаан. — Ол дээрге коргунчуг кара илбичи херээжен, Ак Кадай-дыр. Арганың бүгү чурттакчылары ону көөр хөңнү чок. Ол чуртту илбилеп каапкан, ынчангаш ам мында кезээде кыш турар; кыш бар, а Чаа чыл-даа, час-даа чок.

— Ажыы бар бе, билбес-тир мен, оон ыңай чораан ажыы бар бе? — деп, Сүүзен чугаалаан. — Мында ындыг-ла айыыл чок эвес-тир, биске маңаа хөглүг болур хире база эвес-тир. Бичии болгаш-ла, соогу дендей бээр-дир, чиир аыш-чем албаан-дыр бис. Эп чана бергенивис дээр боор.

— А бис ам чана берип шыдавас бис — деп, Лүүси чугаалаан, — сен ону билбейн тур сен бе? Бис анаа-ла мынчаар десе берип шыдавас бис. Күжүр кижичуна мени дээш айыылга таварышкан-дыр. Ол мени Ак Кадайдан чажырыпкаш, чанар оруумну айтып берген болгай. «...шивишкиннерге хоргадал берип, кижичуна амытаннар-биле найыралдажып турган...» деп сөстөрнүчү утказы ол-дур. Бис ону камгалап аарын кызыдар ужурулуг бис.

— Бис бо таварылгада чүнү кылыптар бис — деп, Эдмунд химиренген. — Чиир аыш-чемивис безин чок ышказыл.

— Аксың тырт... сен! — деп, Питер ону үзе шапкан. Ол Эдмундуга ам-даа аажок хорадап турган. — А сен чүү деп бодаар сен, Сүү?

— Чеже-даа коргунчуг болза, Лүүнүң шын чугаалап турарын билип тур мен — деп, Сүүзен харыылаан. — Чаңгыс-даа базым бурунгарлар хөңнүм чогул, бистиң бээр келгенивис дээш харадап тур мен. Ынчалза-даа мен бодаарымга, бис дээрги... ооң ады кым ийик моң? Кижичунага дээрим ол, дузалаар ужурулуг бис деп тур мен.

— Мээң бодалым база-ла ындыг — деп, Питер чугаалаан. — Бисте аыш-чем чогу мени дүвүредип тур, бажыңывыстан бир-ле чем аймаа ап, чангаш кээрин саналдап болур ийик мен; чүгле бо чурттан үнүп чоруй баргаш, ынаар катап кээп шыдавайн баарывыстан коргуп тур мен. Ынчангаш ам оон ыңай чоруур апардыр бис.

— Бис база ынча деп санап тур бис — деп, уруглар деткээн.

— Хөөкүйнү кайда хоругдап каанын билир турган болзувусса! — деп, Питер чугаалаан.

Элээн каш минута иштинде шупту ам чүнү кылырын боданып, ыт чок турганнар. Хенертен Лүүси чугаалаан:

— Көрүңер даан! Кызыл хөрөктүг кушкашты көрүп тур силер бе? Мээң маңаа көргеним баштайгы кушкаш бо-дур. Солунун аа: мында, Нарнида, куштар чугаалап билир ирги бе? Ону даштындан көөрге, биске бир-ле чүвө чугаалаксаан дег-дир.

Лүүси кушкашче эргилип келгеш:

— Өршээп көрүңер, кушказым, кижичуна Тамнус акыйны кайнаар апарган ирги, биске дыңнадып шыдаар силер бе? — деп айтырган.

Ону чугаалавышаан, ол кушкашче бир базым кылган. Кушкаш дораан ужа берген, ынчалза-даа ырадыр эвес, а чүгле кожа ыяшче. Ол анаа будукка хонуп алгаш, уругларның чугаалаан бүгү чүвезин билген-даа дег, оларже топтап көргөн. Боттары ону эскербейн, уруглар кушкашче каш базым чоокшулап келген. Кушкаш ынчан база катап кожа ыяшче ужа бергеш, оларже ам база топтап көргөн. Уруглар шак ындыг кызыл хөрөктүг база ындыг кылаң карактарлыг кушкашты кажан-даа көрүп көрбээн.

— Билдиңер бе — деп, Лүүси чугаалаан, — мен бодаарымга, ол биске ону эдерзин деп турар хире-дир.

— Мээңии-биле база — деп, Сүүзен чугаалаан. — А сен чүү деп бодаар сен, Питер?

— Чүл ынчаш? Шенеп көрзүвүссе — деп, Питер харыылаан.

Кушкаш ол бүгүнү билип каан ышкаш болган. Олардан каш базым бурунгар черге бир ыяштан өске ыяшче ужуп эртип,

уруглар ооң соо-биле чоруп шыдаар кылдыр дыка ыравайн турган. Ынчалдыр кушкаш уругларны ырадыр апарла чыткан. Ол будукка хонуптарга, оор-тан черже харжыгаштар дүжүп бадып турган. Удавайн оларның кырында булуттар тарай берип, кышкы хүн көстүп келген; хар чайынналчак ак апарып, карак чылчырыктап эгелээн. Олар ынчалдыр чартык шак хире чоруп келген, уруглар — мурнунда, а оолдар — соонда. Ынчан Эдмунд Питерже эргилип келгеш:

— Мени дыңнаарын болгаар болзунза, сеңээ бир-ле чүве чугаалаар мен — дээн.

— Чугаала — деп, Питер харыылаан. — Кыш-ш, үнүн дыңзытпа, уругларны коргуткан херээ чок. Бистиң чүнү кылып турарывысты билип тур сен бе?

— Чүүже? — деп, Питер база сымыранган. — Орук баштакчызының дугайында чүнү-даа билбес боттарывыс ону эдерип чоруп-ла ор бис. Бо кушкаш кымның талазында дээрзин канчап билип аар бис? Ол бисти какпа-дузакче аппарат чыдар чадавас.

— Ындыг болза, херек багай-дыр. Ынчалза-даа... кушкаш... Мээң номчааным бүгү номнарда кызыл хөректиг бо кушкаштарның аажы-чаңы эки. Бо кушкаш база буянның талазында деп бүзүрээр мен.

— Че, ол дугайында чугаа үнүп келген чүве болза, буянның талазы кайызындал? Сен чүге кижихуна чогуур талазында, а Кадын өске талазында деп бодаар сен? Ийе харын, биске Кадын дээрге Кара илбичи Кадай-дыр деп чугаалаан-дыр. А мегелептип база болур-ла болгай, бис кымның-даа дугайында чүнү-даа эки билир эвес бис.

— Ынчалза-даа кижихуна Лүүнү камгалап каан-дыр.

— Камгалаан деп кижихуна боду чугаалаан-дыр. А бис ону канчап билир бис? Ам өске айтырыг бар-дыр. Моон канчап чана бээриности билир сен бе?

— Пүү-хайт! — деп, Питер алгырыпкан. — Мен ол дугайында бодаван мен.

— А дүштеки чемниң оода чыды безин чок — дээш, Эдмунд улуг тынган.

VII

КУНДУСТАР-БИЛЕ КАДЫ ЭРТТИРГЕН ХҮН

ХЕНЕРТЕН МУРНУНДА БАР ЧЫТКАН ИЙИ УРУГ чаңгыс үн-биле: «Ой!» — деп алгыржыпкаш, доктаай бээрге, оолдар сымыранчырын соксадыпкан.

— Кушкажывыс! — деп, Лүүси хөлзеп алгырыпкан. — Ол ужуп чоруй барган-дыр!

Шынап-ла ындыг болган: кушкаш көзүлбейн барган.

— Ам канчаар бис? — деп, Эдмунд айтыргаш, Питерже «Сеңээ чүү дижик мен?» дээнзиг көрүш октай каапкан.

— Кыш-ш... Көрүңер — деп, Сүүзен сымыранган.

— Чүү болду? — деп, Питер айтырган.

— Мынаар, ыяштар артында, бир-ле чүве шимчеп тур... дуу ында, солагай талада...

Уруглар ыяштарже топтап көрүп-ле турган. Оларның дүвүрээри-даа аажок.

— Катап база шимчей берди — деп, Сүүзен чугаалаан.

— Бо удаада мен база көрдүм — деп, Питер бадыткаан.

— Ол ам-даа ында тур. Дуу улуг ыяш артында барды.

— Ол чүү боор? — деп, кортпаан хевир көргүзерин кызып, Лүүси айтырган.

— Чүү-даа болган болза — деп, Питер сымыранган, — ол бистен чаштынып турар-дыр. Ону эскерип каарывысты күзевейн турары ол-дур.

— Чана берээлем — деп, Сүүзен чугаалаан.

Ынчан, кым-даа ону дыңналдыр чугаалаваан-даа болза, уруглар Эдмундунун Питерге мурнундагы эгеге сымыранып турган чүүлүн хенертен медресе билип каан — олар аза берген!

— Ол чүү чүвөгө дөмей-дир? — деп, Лүүси айтырган.

— Ол... ол болза бир-ле аң-дыр — деп, Сүүзен чугаалаан.

— Көрүнер! Көрүнер! Дүрген! Ол бо-дур.

Ынчан олар шупту ыяш артындан бакылап турар сырый чолдак дүк-биле шыптынган салдыг хаайны көрүп каан. Бо удаада ол дораан-на чаштына бербээн. Харын-даа, аңчыгаш, «оожум» диксээн кижилчаан, даванын аксынга дээскен. Оон база-ла чаштына берген. Уруглар тыныжын тыртып алган.

Бир минута болгаш, танывазы амытан ыяш артындан үнүп келгеш, ону истеп көрүп турарындан корткан-даа дег, долгандыр хайгаарап көргүлээш: «Кыш-ш...» деп сымырангаш, оларны бодунун турганы шыргайже имнеп кый депкеш, чиде берген.

— Бо кымыл дээрзин билир мен — деп, Питер сымыранган.

— Мен ооң кудуруун көрдүм. Кундус-ла-дыр.

— Ооң чанынга чеде бээривисти манап турар-дыр аа — деп, Сүүзен чугаалаан. — Бисти шимээргевезин деп сагындырып база тур.

— Шынап-ла але — деп, Питер чугаалаан. — Олче баар-барбазывыс дугайында айтырыг туруп турар-дыр. Сен чүү деп бодаар сен, Лүү?

— Мен бодаарымга, ол эки кундус ышкаш.

— Эки-даа бооп чадавас, ындыг эвес-даа чадавас. Бис канчап билир бис — деп, Эдмунд чигзинген.

— Кандыг-чүү-даа болза, диттигип көөр бис бе? — деп, Сүүзен чугаалаан. — Маңаа турарывыска дөмей-ле ажык чок-тур... чем чиксээрим база аажок.

Ол өйде кундус катап база ыяш артындан бакылап келгеш, оларны бодунче шудургу имнеп кый дээн.

— Бараалыңар че — деп, Питер чугаалаан, — оон чүү боорун көрээли. Бот-боттарыңардан ыраваңар. Дайзын-даа апаар болза, чаңгыс кундуска күш четпес эвес бис.

Уруглар бөкперлежип алгаш, ыяшче кылаштааш, ооң артында барганнар, а ында, оларның бодааны дег, кундус манап турган. Оларны көрүп кааш, аңчыгаш ол дораан шыргайның ханызынче киргеш, киргирээш үн-биле чугаалаан:

— Ам-даа бурунгаарлаңар. Бээр боже. Ажык черге турары биске айыылдыг.

Кундус уругларны эң шыргай, хадылар дыка чоок үнгенинден будуктары ораажып турар, а оларның доорзузу күзүрүм-биле дуй шыптынган, ынчангаш хар безин ынаар чагбас черже эдертип эккээрге, чүгле ынчан ооң чугаазы үнүп келген.

— Силер — Адамның оолдары, Еваның кыстары силер бе? — деп, ол айтырган.

— Ийе, оларның дөртү бис — деп, Питер харыылаан.

— Кыш-ш-ш — деп, кундус сымыранган, — дыңзыдыр чугаалавайн-на көрүнер. Маңаа безин биске айыыл кыжанып турар.

— Айыыл че? Чүдөн коргуп тур силер? — деп, Питер айтырган. — Мында бистен өске кым-даа чок-тур.

— Ыяштар бар-дыр — деп, кундус чугаалаан. — Бүгү чүвени кезээде дыңнап турар ыяштар. Оларның хөй кезии бистиң талавыста, ынчалза-даа бисти аңаа садыптып болур ыяштар база бар.

Ынчангаш кундус бажын чайган.

— Кым кымның талазындал деп чугаа туруп келген болза — деп, Эдмунд чугаалаан, — силерни өңнүүвүс деп канчап билир бис?

— Турамык деп бодай бербенер аа, Кундус акый — деп, Питер немеп каан, — ынчалза-даа бодунар билир силер — бис мында чаа келген улус-тур бис.

— Черле чөптүг, черле чөптүг — деп, кундус чугаалаан. — Мээң таныдыглыг демдээм бо-дур.

Ынча дээш, ол уругларже бичиижек ак кезинди пөс сунган. Олар олче элдепсинип көрүнгөн, а Лүүси ынчан хөлзеп алгырышкан:

— Ах, ынчанмайн канчаар! Бо дээрге мээң думчук аржыбылым-дыр. Күжүр Тамнус акыйга арттырып кааным аан.

— Ылап-ла шын — деп, кундус бадыткаан. — Хөөкүйнү! Ону хоругдаар деп турар дугайында медээ дыңнааш, ол бо аржыылды меңээ берип каан чүве. Бир эвес ооң-биле айыыл болу берзе, меңээ силерни уткуп алгаш, оон эдертип чедире бээр ужурлуумну ол чугаалаан чүве... — Кундус борта ыт чок баргаш, чүгле бажын чажыт шинчилиг элээн каш катап соғанаткан. Оон ооң салы уругларның арыннарынга мырыңай дээп турар кылдыр оларны улам чоокшуладыр имнеп кый деп алгаш, арай деп дыңналыр сымыранышкын-биле немеп каан: — Аслан бисче үнүшкен, орукта дээр-дир. Ол эрикче дүжүп келген-даа чадавас.

Ынчан элдептиг чүүл болган. Уруглар Аслан дугайында силерниң билиринерден хөйүнү билбес-даа болза, кундус ол сөстөрни чугаалаары билек, оларның кайызын-даа онзагай ме-дерээшкин хаара тудупкан. Силер-биле дүжүндө ындыг чүве болган чадавас: бир-ле кижилерге билдинмес сөстөр чугаалап турар, а силер ол сөстөрдө аажок улуг утка барын ме-дереп билип чыдар силер; ол сөстөр чамдыкта коргунчуг кылдыр сагындырар, уйгу ынчан коргунчуг дүшчө шилчий бээр, а чамдыкта — сөс-биле илереттинмес кайгамчык чараш кылдыр сагындырар, ынчан ол дүштү бүгү назыныңарда утпайн сактып, кажан-бир шаг-да ону катап көрүксей бээр силер. Ам база шак-ла ындыг болган. Аслан деп ат дыңналырга, уруглар шупту иштинде бир-ле чүве серт кылынганын эскерип каан. Эдмундуну тайылбырлаттынмас коргуушкун хаара тудупкан. Питер бодунуң анаа эвес дидимин, кандыг-даа айыылды уткуурунга беленин билип каан. Сүүзенге агаарда чаагай чыт тарап, кайгамчык хөгжүм дыңналган ышкаш болган. А Лүүси, кажан сен эртен оттуп келгеш, бөгүн школачы дыштанылганың бирги хүнү деп сактып кээриңге, турары дег сеткиишкинниг апарган.

— А Тамнус акый канчалганыл? — деп, Лүүси айтырган. — Ол кайдал?

— Кыш-ш — деп, кундус чугаалаан. — Манаңар шиңме. Мен силерни анаа таптыг чугаалап бээрим база... дүштеп ап болур черже чедире бээр ужурлуг мен.

Ам шупту улус, Эдмундунан аңгыда, кундуска бүрүнү-биле бүзүрөй берген, олар шупту, Эдмунду-даа ышкаш, «дүштээр» деп сөстү өөрүшкү-биле дыңнаан. Ынчангаш уруглар оларны эң сырый шыргайлар аразы-биле аажок дүрген эдерткен чаа өңнүүнүн соондан арай боорда четтигип, далаш-биле бар чыткан. Олар бир шак хире чоруп келгеш, дыка шылап, аажок аштай берген, а оон хенертен оларның мурнунда ыяштар орук чайлап, а орук кудургайлап эгелээн. Бир минута болгаш, олар ажык дээр адаанда турган — хүннеп турар хевээр — оларның мурнунда көстүп турар бойдус чуруу кедергей каас-чараш болган.

Уруглар кызаа, хенертен кудургайлап баткан чоога кыдыында турган, ооң дүвүнде хем агып бадып чыткан — ылавылаарга, дошталы бербээн болза, агып бадып чыдар ийик — элээн калбак хем. А мырыңай буттар адаанда хемни боогдал чал дуй чыдыпкан. Ону көргөш, уруглар кундустар үргүлчү чалдар турарын сактып кээп, бо чалды дээрги Кундус тутканы ылап боор деп бодааннар. Олар оон ыңай ооң шырайында өжөгээр көргүскен дег биче сеткил тышты бергенин эскерип каан: ындыг шырай боттарының холу-биле ажаап өстүрүп алган садын өскелерге көргүскен азы бодунуң бижээн номун силерге номчаан улуска турар. Анаа хүндүлээчел чорук Сүүзенни: «Кандыг кончуг кайгамчык чал боор!» — дээринче албадапкан. Бо удаа дээрги Кундус: «Кыш-ш» — дивейн, а: «Ол чүү дээринер ол, бо дээрге анаа бөдүүн чүве ышкажыл. Артында-ла доостунмаан ажылдыр» — деп каан.

Чалдың үстүндө терең салдам, ылавылаарга, бир шагда ындыг суглуг чер турган, а ам уруглар караңгы ногаан орду дош кыры көргөн болбайн канчаар. Чалдың адаанда, дөвүн куду, база дош чыткан, чүгле ол орду эвес, а эң-не элдеп-чиктиг дүрзү-лерлиг — сооктуң кончуг дүрген тудуп каапканы көвүктүг суг шуралгаадыр ийин. Ооң мурнунда сугнуң чалды ажа шурап азы ону өттүр агып турган черинде ам хар дег аккыр чигирден кылган чечектер, өрүглүг боодал чечектер дег дошталган дамдылар ханазы кылаңнаан. Чалдың дал ортузунда улуг ары өө ышкаш каттырынчыг бажыңчыгаш турган, ооң крышазында үттен ыш бургураан. Ол ыш, ылаңгыя силер аш болзуңарза, дүштеки чем дугайында бодандырып кээр, ынчангаш чем чиксээринер дам баар.

Уругларның көргөн чүвези ол-дур. А Эдмунд өске чамдык чүүлдер база эскерген. Хемни куду бичии бада бээрге, олче

өске улуг эвес чоогалап баткан адырык киир агып чыткан. Ынаар көргөш, Эдмунд ийи тейни эскерип кааш, Ак Кадынның ооң-биле фонарьлыг адагаш чанынга байырлажып тура, аңаа көргүскени ийи тей ол-дур деп барык-ла бүзүрей берген. Ындыг болганда, ол ийи тей аразында, моон бир километр хире черде, ооң ордузу турар-дыр деп ол боданган. Оол рахат-лукум дугайында база хаан апаарының дугайында сактып келген. «Питерге ол бүгү тааржыр ирги бе?» деп ол боданган. Ынчан ооң бажынга коргунчуг бодалдар кирип келген.

— Че, чедип келгенивис бо-ла-дыр — деп, Кундус чугаалаан. — Кадайым Кундус бисти манап турар ышкаш-тыр. Мени эдеринер. Оваарымчалыг болунар, тая бердинер халак.

Чал кыры ону кырлап болур хире делгем болган, ынчалза-даа ында сеткил ханар хире чүве эвээш, чүге дээрге орукту дошта изеп каан, а доңа берген салдам бир талазында чал-биле чаңгыс деңнелдиг болза-даа, өске талазында кадыр эл бар. Уруглар ынчалдыр дээрги Кундустун соо-биле шууштур чоруп оргаш, чалдың ортузунга чедип келген, а оортан дыка ырадыр хемни өрү база дыка ырадыр хемни куду көрүп болур турган. Олар чалдың ортузунга четкеш, кундустар бажыңчыгажының эжиинге келген.

— Бис-даа бажында келдивис-ле, авазы — деп, эр Кундус чугаалаан. — Мен оларны тып алдым. Бо-дурлар — Адам биле Еваның оглу-кызы.

Уруглар оон бажыңче кирип келген.

Лүүсинин бир дугаар дыңнаан чүүлү — ыткыр эвес шартылаан ыт, а бир дугаар көргөн чүүлү — джинде удазын ызырып алгаш, даараныр машинада бир-ле чүве даарап олурар чаагай сеткилдиг херээжен кундус болган. Шартылаан дааш машинаны бооп-тур. Уруглар өрээлче кирип кээри билек, бажыңның херээжен ээзи дааранырын соксадып, туруп келген.

— Ам-на чедип келдинер аа! — деп, ол, сыгырларлыг кырган даваннарын оларже сунмушаан, алгыра каапкан. — Ам-на! Бо хүнге чедир чурттапканым ол-дур, элдеп-ле аа! Картошка хайнып тур, хөнек сыгырып эгеледи... Ачазы, биске балыктан тудуп эккеп көрүнерем.

— Күзелдиим-биле — деп харыылааш, эр Кундус кочалын туткаш, бажыңчыгаштан үне берген, Питер ону эдерип чорупкан. Олар салдамның дош шывыын кырлап, Кундустун хүннүң-не балдыжыгаш-биле катап буза шаап ап турганы бичии хараалчаже четкенер. Кундус хараалчаның эриинге

олуруп алгаш — соок аңаа чүү-даа эвес хире болган — сугже кезе кайгап эгелээн. Хенертен ол даванын сугже супкаш, Питер «ах» деп четтикпээнде, тулган-даа балыкты ушту тыртып келген. Оон база, оон база — кочалы долгужеге чедир.

Ол аразында кыс уруглар кыс Кундуска дузалажып эгелээн: олар столга аыш-чем салып, хлеб кезип, тавактарны духовкаже чылыктыр суп, эр Кундуска хана чанында турар доскаардан аажок ишкыр дашкага пиво кудуп берип, отче сковородка салып, чаг эргизип турганнар.

«Кундустарның бажыңчыгажы кижини-хунаның куюнга шуут-ла дөмей эвес-даа болза, аажок таарымчалыг-дыр» деп Лүүси боданган. Өрээлде номнар-даа, чуруктар-даа чок. Анаа оруннар орнунда — корабльда ышкаш, ханаже киир тудуп каан оруннар. Дээвиирден борбак эъттер база дизиг согуналар халаңнаан, ханалар дургаар резин сапыктар чыскаалган, дээктерде хана-карактыг плащтар астынган, балды, хүүрек, мастероктар чыткылаан, сыырткыыштар болгаш чугай хайылдырар деспин турган, четкилер болгаш шоодайлар уш-баш чок чыгдынган чыткан. Стол шывыын арыг бөдүүн пестен кылган болган.

Сковородкада чаг хөглүг дазырткайнып эгелээнде, өрээлче Питер биле эр Кундус иштин аштап каан балыктар туткан кирип келген. Чаа туткан балыкты быжырага, кайы хире амданныг чытталып, ол бүгү белеткелден аштааны дам барган уругларның чаак суу сайырап турганын даап бодап болур силер.

Адак соонда эр Кундус: «Ам-на чем белен болду» — дээн. Сүүзен картошканы эзип каапкаш, сакпыңны кургадыры-биле суугу кыдыынче салып каан, а Лүүси кыс Кундуска балыкты столче салышкан. Бичии болгаш, бажың ээлери, аалчылар борбак сандайларын столче чоокшуладыр идип алгаш — өрээлде кыс Кундустун олура чайганыр хуузунда сандайындан аңгыда, чүгле үш буттук борбак сандайлар бар турган — аыш-чемни амданнанып чииринге белеткенип олуруп алганнар.

Столдун ортузунда уруглар ижер хоюг сүттүг доңга турган, а эр Кундус пивога шынчы бооп арткан, база аажок улуг борбак сарыг саржаг чыткан, ону картошкаже чежени-даа салып ап болур. А чырык чер кырында чүгле чартык шак бурунгаар туткаш, чүгле бир минута бурунгаар сковородкадан дүжүргөн хем балыындан амданныг чүү барыл деп уруглар боданып турган, мен база олар-биле черле чөпшээрешпес аргам чок. Олар балыкты чип доозупканда, херээжен Кундус — хенертен болган чүүл

ол-ла болгай! — духовкадан аажок улуг, изии чалынналып турар повидлолуг рулет уштуп келгеш, ол дораан отче хөнек салып каан, ынчангаш уруглар рулетти төндүр чипкенде, шай кудуп ап болур турган. Бодунуң аяан ап алган кижиги бүрүзү борбак сандайын столдан ыңай идип, ооргазы-биле ханага чөленипкеш, сеткил ханыышкын-биле улуг тынган.

— А ам — деп, эр Кундус, пиво ижер курут дашказын столче салгаш, шайлыг аякты бодунче чоокшулатпышаан чугаалаан, — адыр, даңзамны кыпсып аарымны манаар болзунарза, чүү боор, катап база ажил-херекче кирип боор-дур. Хар ам база чай берди — деп, ол сонгаже хыйыртааш, чугаалаан. — Харын эки-дир, манаваанывыс аалчылар келбес, а бир эвес кандыг-бир амытан бисти тудуп алыксаар-даа болза, ол ам изивисти тыпшас.

VIII

ДҮШТЕКИ ЧЕМ СООНДА ЧҮҮ БОЛГАНЫЛ

— А АМ — ДЕП, ЛҮҮСИ ООҢ СООНДАН КАТАПТААН,
— буян болзун, Тамнус акый-биле чүү болганын биске чугаалап
берип көргөн болзунарза.

— Ах — деп, эр Кундус улуг тынгаш, бажын чайган. —
Дыка-ла мунгаранчыг төөгү чүве. Ону полиция тудуп аппаратан,
мында кандыг-даа чигзиниг чок. Ол бүгүнү көрүп турган куш-
каш меңээ дыңнатты.

— Тудуп аппаратан? А кайнаар? — деп, Лүүси айтырган.

— Оларны сөөлгү катап көргөндө, соңгу чүкчө углай бар
чытканнар-дыр, ол чүү дээнил дээрзин бис шупту билир бис.

— Силер билир силер, а бис — чок — деп, Сүүзен удурланган.
Эр Кундус база катап бажын мунгаргай чайган.

— Тамнусту Ак Кадайның ордузунче аппаратан боор деп
коргуп тур мен.

— А аңаа ону канчап кааптарыл? — деп, Лүүси хөлзөп
айтырган.

— Че, шуут тодаргай чугаалаары болдунмас — деп, эр Кун-
дус чугаалаан. — Ындыг-даа болза, ынаар аппаратан амытаннардан

катап база көстүп келгеннери ховар. Көжээлер. Ында көжээлер-
ле эмгежок дээр чораан — херим иштинде шөлде, улуг чадада,
залда (ол доктаай бергеш, сырбаш кылынган)... Ак Кадайның
даш кылдыр хуулдурупканы дириг амытаннар.

— Ах, дээрги Кундус! — деп, Лүүси алгырыпкан. — Бис
шыдавас бис бе... Тамнус акыйны ыяап-ла камгалап аар ужурлуг
бис деп чугаалаксап тур мен. Ол бүгү коргунчуг-дур... артында-
ла мээң ужумда.

— Шыдаар турган болзуңза, ону камгалап аар ийик сен,
мен аңаа чигзинмейн тур мен, чарашпай — деп, кыс Кундус чугаа-
лаан. — Ынчалза-даа ол ордуже бодунуң күзел-соруунга чөрүштүр
киргеш, оон бүдүн-бүрүн үнер деп де! Аңаа идегээн-даа херээ чок.

— А бир эвес кандыг-бир кажар арга бодап алза? — деп,
Питер айтырган. — Мынчалза дээрим ол-дур ийин: өске-бир
кижи кылдыр кеттинип алза, бис... улчумал садыгжылар азы
оон өске улус бооп баажыланьпсывысса... чок-ла болза чаштына
бергеш, Ак Кадайның бир-ле черже чоруй баарын манап алза...
чок-ла болза... кандыг-бир арга канчап турбас деп! Ол кижиге
хуна бистиң дунмавыс уругну бодунуң амы-тынын айыылга та-
варыштырбышаан камгалап каан-дыр, Кундус акый. Ол калыр
кылдыр, Ак Кадай ону ынчаар аажылаар кылдыр, бис ону аңаа-
ла каапкаш барып шыдавас бис.

— Ажыы чок чүве-дир, Адамның оглу — деп, эр Кундус
харыылаан. — Шенээн-даа херээ чок, ылаңгыя силер дөрткө. А
ам, Аслан орукта чорда...

— О, че! Аслан дугайында биске чугаалап беринерем!
— деп, ол дораан элээн каш үн дыңналган, уруглар база ка-
тап элдептиг сеткилге хаара туттурупкан — сактырга, агаарга
час чытталган-даа дег, оларны таварылга болган өөрүшкү манап
турган-даа дег болган.

— Аслан деп кымыл? — деп, Сүүзен айтырган.

— Аслан че? — деп, эр Кундус катаптаан. — Билбес силер
бе, кай? Арга-ээим ээзи. Ынчалза-даа Ол Нарнияга удаа-дараа
кээп турбас. Мен турумда-даа, мээң ачам турда-даа, ол маңаа
кээп көрбээн. Биске Ол ээп келген деп медээ дыңналган. Ол
ам мында. Аслан Ак Кадайга көргүзүптер. Тамнус акыйны өске
кым-даа эвес, Ол камгалап аар.

— А Кадын ону даш кылдыр хуулдуруптас бе? — деп,
Эдмунд айтырган.

— Кенен айтырыг-дыр! — деп, эр Кундус алгырыпкаш,
тадыладыр каттыра берген. — Ону даш кылдыр хуулдуруп де!

Бир эвес Ак Кадай Асланның көрүжүн ууптуп, кортканындан кээп дүшпес болза, экизи-ле ол. Оон хөйүнү ол кулугурдан манаан-даа херээ чок. Аслан маңаа корум-чурумну тургузар; шаандагы бир чугаада мынча дээни дег болур:

*Аслан кээрге-ле, чөптүг чорук катап тургустунар.
Ол ырланыптарга, муңгагдал тишеттирер.
Аслан дийштерин арзайтыптарга, кыш кызырлым эгелээр.
Ол челин силгиптерге, час бисче эглип кээр.*

Ону көрүп кааш, бүгү чүвени боттарыңар билип каар силер.

— А бис Ону көөр бис бе? — деп, Сүүзен айтырган.

— А чүге мен силер бүгүдени бээр эккелген деп мен?

Силерни аңаа Ооң-биле ужуражы бээриңер черже аппараттын деп меңээ чарлык болган чүве-дир — деп, эр Кундус харыылаан.

— А Ол... Ол — кижиге амытан бе? — деп, Лүүси айтырган.

— Аслан — кижиге?! — деп, эр Кундус хордап алгырган.

— Чок болбайн канчаар. Мен силерге чугаалап тур ышкажыл мен: Ол — Арга-эзим хааны! Дириг амытаннарның хааны кымыл дээрзин билбезиңер ол бе? Аслан — Арзылаң... Онза Дээди Арзылаң; Өндүр улуг Арзылаң.

— О-о-о! — деп, Сүүзен узун-суук үн үндүргөн. — Мен Ону кижиге-дир деп бодадым. А Ол... айбылдыг эвес бе? Мен... меңээ арзылаң-биле ужуражыры коргунчуг-дур.

— Коргунчуг болбааже, чарашпайым, канчап ындыг эвес боорул — деп, кыс Кундус чугаалаан. — Асланны көрүп кааш, балдыры сириңейни бербес кижиге турар болза, чок-ла болза чырык черде эң дидим кижиге ол-дур, чок-ла болза тулган мелегей кижиге-дир.

— Ынчаарга Ол айбылдыг ышкажыл? — деп, Лүүси хөлзеп айтырган.

— Айбылдыг че? — деп, эр Кундус катаптаан. — Өөм ишти Кундустуң чугаалаан чүвезин дыңнавадың бе? Айбыл чок чорук дугайында кым чугаалады. Ол айбылдыг болбайн канчаар. Ынчалза-даа Ол дириг амытаннарның ачылыг Хааны-дыр, мен сеңээ чугааладым чоп.

— Мен ону дыка-ла көрүксеп тур мен! — деп, Питер хөлзеп алгыра каапкан. — Корткаш, угаан-кудум оскунуптар-даа болзумза, дөмей-ле.

— Шын-дыр, Адамның оглу — деп, эр Кундус чугаалааш, столду мурнуу даваны-биле чула хаптарга, хамык аяк-тавак кыңгырткайны берген. — Сен Ону көөр-даа сен. Силер дөртке даарга Асланны Даш Ширээ чанынга уткуурун доктааткан деп медээни менче чорудупту.

— Ол чер кайдал? — деп, Лүүси айтырган.

— Мен силерге көргүзүп бээр мен — деп, эр Кундус харыылаан. — Хемни куду, моон элээн ыракта. Силерни ынаар чедирип каар мен.

— А хөөкүй Тамнус-биле чүү боорул? — деп, Лүүси айтырган.

— Аңаа дуза кадарының эң бүзүрелдиг аргазы — Аслан-биле дүрген-не ужуражыры — деп, эр Кундус харыылаан. — Ол бисче чедип кээрге-ле, хөделип эгелээр бис. А силерниң дузаңар чокта, база хоржок. Чүге дээрге база бир бурунгу чугаа бар:

*Кэр-Паравелге Адамның ук-салгалы
Хамыкты чагырып эгелээрге,
Хай-халап цезиниң төнчүцү кээр.*

Ынчангаш ам, силер-даа, Аслан-даа мында турда, херек эчизинге чедер деп барган хире. Аслан ооң мурнунда-даа бистин чер-чуртувуска кээп турган дижир болгай... шаг шаанда, үе-дүште. А кижилер аймаа маңаа кажан-даа кээп көрбөөн.

— Мен ону харын билип шыдавайн тур мен, Кундус акый — деп, Питер чугаалаан. — Ак Кадай боду кижиге эвес чүве бе?

— Бистин аңаа бүзүрөй бээриности ол күзеп турар — деп, эр Кундус чугаалаан. — Чогум-на ынчангаш ол хаан дүжүлгезин ээлээрин кордап турар. Ынчалза-даа ол Еваның уруу эвес. Ол силерниң аймаанарның ада-өгбези Адам (Кундус маңаа мөгөйип каан) биле ооң баштайгы кадайы Лилиттен* төрүттүнгөн. А Лилит дээрге албыс кадай турган. Ак Кадайның бир талазындан өгбелери ындыг боор-дур, а өске талазындан ол даг-кижилерден укталган. Чок-чок, Ак Кадайда эзулуг кижиге ханы эвээш деп билиңер.

— Ынчангаш-ла ол ындыг кара сагыштыг боор аа, ашак — деп, кыс Кундус чугаалаан.

* Лилит — бир эрте-бурунгу еврей тоолчургу чугаа езугаар Адам Еваның мурнунда Лилит дээр баштайгы кадайлыг турган.

— Ылап-ла шын, кадай — деп, ашаа харыылаан. — Кижилерге хамаарыштыр ийи аңгы бодал туруп болур — мында турар бүгү улус хомуда-ла боор, а дүрзү-хевири кижини ышкыш болза-даа, херек кырында кижини эвестерге хамаарыштыр ийи аңгы бодал туруп болбас ужурлуг...

— Мен эки гномнарны билир чораан мен — деп, кыс Кундус чугаалаан.

— Бир эвес чугаа ол дугайында чоруп турар чүве болза, мен база — деп, ооң ашаа харыылаан. — Чүгле хөй эвес гномнарны, артында-ла кижилерге эң-не дөмей эвестерин. Черле ынчаш, мээң сүмемни дыңнап көрүңер: кижини болуксаар, ынчалза-даа ам-даа кижини апарбаан азы мурнунда кижини чорааш, ам кижини эвес апарган, азы кижини болур ужурлуг турган, ынчалза-даа кижини эвес кандыг-бир амытанга таварышсыңарза, оон карак салбаңар база дайынчы балдыңарны холуңардан дүжүрбөңер. Ак Кадай үргүлчү сезиктиг чоруур-дур: Нарнияга ёзулуг кижилер чедип келзе канчаарыл дээш аан. Ол силерни бүгү бо чылдар дургузунда манап келген. А бир эвес ол силерни дөрт кижини деп билип каар болза, оон-даа улуг айыылга таваргыш болур силер.

— А бистиң чежевис кандыг хамаарылгалыг чүвөл? — деп, Питер айтырган.

— Ол дугайында үшкү бурунгу чугаада айтып турар — деп, эр Кундус харыылаан. — Ында, Кэр-Паравелде — бүгү чүве болур-чогууру-биле чоруп турган болза, хемниң далайже кирген аксында турар, Нарнияның найысылалы болур ужурлуг шивээде — ында, Кэр-Паравелде, дөрт дүжүлгө бар. А бисте үе-дүптөн бээр ол дүжүлгөлөргө Адамның ийи оғлу болгаш Еваның ийи кызы саадаар болза, Ак Кадайның чүгле хааннаашкыны төнөр эвес, а ооң амы-тыны үстүр деп бүзүрөл-чугаа бар. Ынчангаш бээр ындыг кичээнгейлиг келгенивис ол. Бир эвес ол дөрт кижини силер-дир деп билип каар болза, амы-тыныңар аңаа мээң салымның чаңгыс дүгүндөн-даа үнө чок болдур ийин.

Уруглар дээрги Кундустуң чугаазыңга алзыпкаш, долгандыр чүнү-даа эскербейн турган. Ол чугаазың доозуптарга, шупту ыыт-шимээн чок барган. Хенертен Лүүси:

— Дыңнаңарам... Эдмунд кайыл?! — деп хөлзеп үнгөн.

Олар бот-боттарынче коргуп көрүшкөн, ол дораан айтырыглар төктүп-ле келген:

— Кым ону сөөлгү катап көрдү?

— Ол кажан чиде берди?

— Ол үнө берген-дир аа?

Уруглар эжикче халышкыш, дашкаар бакылаан. Бүгү ол үеде хар кодан-майыктап чаап-ла турган, дош боогдал-чал кылын ак чоорган-биле шыптыныпкан болган. Чалдың ортузунда кундустар бажыңчыгажы турган черден ол чарык-даа, бо чарык-даа эриктер көзүлбестей берген. Үжелээ эжиктен үнө халчып кээрге, буттары чымчак, кым-даа баспаан харже кажык чедир шымны берген. Уруглар бажыңчыгашты долгандыр маңнажып, боску дунгуже: «Эдмунд! Эдмунд!» — деп алгырышкан. Черже дааш чок дүшкөн хар оларның үннерин бичеледип, харыы кылдыр чаңгы безин дыңналбаан.

— Бо бүгүнүң коргунчуун! — деп, Сүүзен, кажан олар оолду тып чадашкыш, бажыңче эглип келгенде, чугаалаан. — Ах, бис бо чуртка кажан-даа келбээн боорувус кай!

— Ам чүнү канчаарывысты айдын тыппайн тур мен, Кундус акый — деп, Питер чугаалаан.

— Канчаар че? — деп, ол үеде кидис идиин кедип четтигипкен эр Кундус харыылаан. — Канчаар боор. Моон доп-дораан чоруур ол-ла. Бисте чаңгыс секунда безин үе чок-тур.

— Кезектей үстүп алзывысса эки эвес бе? — деп, Питер чугаалаан. — Чүк башка чоруптар-дыр. Ону баштай тып алган кижини дораан бээр чедип келгеш...

— Кезектей деп чүнүл, Адамның оғлу? — деп, эр Кундус айтырган. — Чүгө?

— Эдмундуну-ла дилээй бис, оон ыңай чүгө деп.

— Ону дилээн ажыы чок — деп, эр Кундус чугаалаан.

— Канчап ажыы чок чүвөл?! — деп, Сүүзен айтырган. — Ол ам-даа ырак эвес бир черде. Ону тып аар ужурлуг бис. Чүгө силер ону дилээри ажыы чок деп тур силер?

— Көңүс бөдүүн чылдагаан-биле — деп, эр Кундус тайылбырлаан, — бис ооң кайнаар чоруй барганын билир бис!

Шупту олче элдепсинип көргөн.

— Таанда-ла, билбейн тур силер бе? — деп, эр Кундус кайгай берген. — Ол Ак Кадайче, ылап-ла олче, чоруй барган-дыр. Ол бисти садыпкан-дыр.

— О, чүү дээринер ол?.. Ол чүңерил... Эдмунд ынчап шыдавас! — деп, Сүүзен алгырып үнгөн.

— Силерниң бодалыңар ындыг бе? — дээш, дээрги Кундус уругларже топтап көргөн. Олар ыыттаар чүве тыппайн барган,

чүге дээрге кайызы-даа сеткилиниң ханызындан Эдмунд ылап-ла ынчаар кылган деп медресеп билип каан.

— Ынчаарга ол Ак Кадайже орукту канчап тып аарыл? — деп, Питер айтырган.

— А Эдмунд Нарнияга кээп турган бе? — деп, эр Кундус удур айтырган. — Маңаа ол кажан-бир чааскаан келген бе?

— Ийе — деп, Лүүси дыңналыр-дыңналбас харыылаан. — Кээп чораан ышкаш.

— А ол силерге маңаа чүнү кылып турганын чугаалады бе?

— Ч-чок...

— Ындыг болза, мээң сөстөрими сактып алыңар — деп, эр Кундус чугаалаан. — Ол ынчан-на Ак Кадай-биле ужураш-каш, ооң талазынче кире берген-дир, а демгизи аңаа бодунун ордузу кайда турарын айтып берген-дир. Ол кижинерни көргөн дораан-на иштимде «Аңаа идегеп болбас» деп бодап каан мен. Мен ол дугайында эрте чугаалаар хөңнүм чок болду, чүге дээрге ол силерниң төрелинер дээш баар-ла болгай. Ол Ак Кадай-биле ужурашкаш, ооң аыш-чегин чиген деп чүве дораан-на илден апаар чорду. Нарнияга үр чурттаар болзунза, ону тодарадыры берге эвес. Көрүжүндөн-не...

— Дөмей-ле — деп, Питер арай боорда чугаалаан, — дөмей-ле бис ону барып дилээр ужурлуг бис. Канчап-даа кээрге, чеже-даа бак болза, ол бистиң дунмавыс-тыр. Ам-даа чаш оол-дур.

— Ак Кадайның ордузунче баар деп тур силер бе? — деп, эр Кундус чугаалаан. — Таанда-ла, ону камгалап аарының база боттарыңар бүдүн-бүрүн артарыңарның чаңгыс-ла аргазы — оон ырак турары дээрзин билбейн тур силер бе?

— Мен билбейн тур мен — деп, Лүүси чугаалаан.

— Канчап ындыг боор. Ак Кадай Кэр-Паравелде дөрт дүжүлге дугайында хензиг када-даа утпайн турар болгай. Ооң ордузунга чеде бээринер билек-ле, силер ат болганыңар ол. Карааңар чивеш кылып четтикпээниңерде-ле, ооң чыып алган көжээлеринге дөрт чаа көжээ немежип кээр. Ынчалза-даа силерниң дунмаңар чааскаан ооң эргезинге турда, Кара илбичи Кадай аңаа дегбес — артканнарын тудуп аар дээш ону чемиш кылдыр ажыглаар.

— О, таанда-ла, биске кым-даа дузалашпас бе? — дээш, Лүүси ыглай берген.

— Чүгле Аслан — деп, эр Кундус чугаалаан. — Бис Ооң-биле ужуражыр ужурлуг бис. Бүгү идегеливис чүгле ында.

— Мээң эргим дунмаларым — деп, херээжен Кундус чугаалаан, — бодаарымга, силерниң дунмаңар бажыңдан кажан чылбыртып үнгенин тодарадып аары эргежок чугула-дыр. Ооң маңаа чүү хире хөй чүве дыңнап алганындан Ак Кадайга чүнү чугаалап чедери хамааржыр. Чижээлээрге, Аслан дугайында чугаалажы бергенивисте, ол маңаа турган бе? Турбаан болза, бүгү чүве менди-чаагай төнүп болур — Шулубус Кадай Асланың Нарнияга ээп келгенин база бистиң Ооң-биле ужуражыр деп турарывысты билбейн баар. Бир эвес турган болза, ооң сезиктии дам баар.

— Мен бодаарымга, Аслан дугайында чугаалажып туру-вуста, ол маңаа турбаан... — деп, Питер эгелеп чорда, Лүүси ону мунгаргай үзе кирген:

— Чок, турду, турду... Таанда-ла, сагынмас-тыр сен бе? «Кадын Асланны база даш кылдыр хуулдуруп шыдаар бе?» — деп айтырып турду чоп.

— Шын-дыр, даңгыраглап болур мен — деп, Питер чугаалаан. — Ынчаар кылыры ооң аажы-чаңыга тааржыр-дыр.

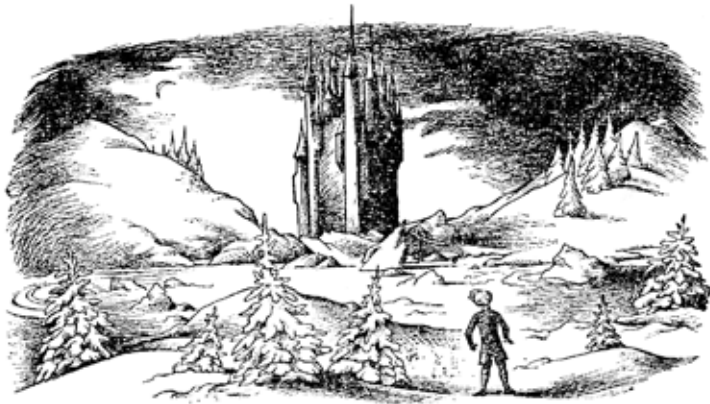
— Багай-дыр оо — деп, эр Кундус улуг тынган. — База бир айтырыг: Аслан-биле ужуражылга Даш Ширээ чанынга док-тааттыңан деп чугаалап турумда, ол маңаа турган бе?

Аңаа кым-даа харыы берип шыдаваан.

— Бир эвес турган болза — деп, эр Кундус уламчылаан, — Кара илбичи Кадай бисти орук ара дозуп алыр дээш ынаар шанактыг чоруптар, Асландан үзе кирдирип аар бис.

— Чок, баштай Шулубус Кадай өскээр кылыр — деп, кыс Кундус чугаалаан. — Мен ооң чаңын билир мен. Эдмунд аңаа бистиң дугайывыста чугаалаар билек, ол бисти тудуп аар дээш бээр халдыр. Бир эвес оол чартык шак бурунгаар чоруй барган болза, Ак Кадай чээрби минута болгаш, маңаа турар.

— Сээңи мырыңай шын, кадайым — деп, ооң ашаа ба-дыткаан. — Чаңгыс-даа минута чидирбейн, моон дүрген чоруур ужурлуг бис.

IX

АК КАДАЙНЫҢ ОРДУЗУНДА

СИЛЕР ЭДМУНД-БИЛЕ ЧҮҮ БОЛГАНЫН БИЛИП алыксап турбайн канчаар силер. Ол бүгү улус-биле кады чемненген, ынчалза-даа дүштеки чем, өске уругларга ышкаш, аңаа таарышпаан, чүге дээрге ол үргүлчү-ле рахат-лукум дугайында бодап турган болгай. А хуулгаазын чем дугайында сактыышкындан өске, бөдүүн эки чемниң амданын баксырадышкы дег чүү барыл? Оол эр Кундустуң чугаазын дыңнаан, ол чугаа база ооң хөөнүнге таарышпаан. Эдмундуга үргүлчү-ле улус олче өжегерээн кичээнгей салбайн турар, ооң-биле эвилең эвес чугаалажып турар ышкаш сагындырар болган, а херек кырында ындыг эвес-ле болгай.

Ынчалдыр-ла ол дыңнаалап олурган, а кажан эр Кундус оларга Аслан дугайында база олар Ооң-биле Даш Ширээ чанынга журажыр ужурулуун чугаалаарга, Эдмунд эскет чоктап эжикче чылып эгелээн. Чүге дээрге «Аслан» деп ат дыңнаарга, ону, шупту уругларны дег, бир-ле билдинмес сагыш хаара тудупкан, ынчалза-даа өскелер өөрүп турган болза, Эдмунд корга берген.

Эр Кундустун:

— *Кэр-Паравелге Адамның ук-салгалы*

Хамыкты чагырып эгелээрге,

Хай-халап цезиниң, төнчүзү кээр — дээни минутада

Эдмунд эжиктиң тудазын дыңналбас кылдыр эргилдир тыртыпкан, а база бир минута болганда, эр Кундус «Чүгле Ак Кадай дээрге ёзулуг кижиге эвес, а хайнак — бир чартыгы албыс, бир чартыгы даг-кижиге — амытан-дыр» дээрин чугаалап эгелеп турда, Эдмунд бажың-дан үнгөш, эжикти аяар хаапкан.

Эдмунд ындыг багай оол болуп, ооң акызы биле угба-дуңмазы даш кылдыр хуула бээрин күзеп турган деп бода-вас ужурулу силер. Ол анаа-ла хуулгаазын рахат-лукумну аажок чиксеп, баштай тажы, оон хаан болуксап, ону «хаван» деп сөглээн дээш Питерден адаанын алыксап турган. Кадынның Питер болгаш уруглар-биле эвилең-ээлдек болуру, оларны ооң-биле, Эдмунд-биле, деңней көөрү мырыңай албан эвес ийик. А оол Кадын ооң кады төрөөннеринге багай чүнү-даа кылбас деп бодун көгүдүп апкан, ылавылаарга, ындыг боор деп бүзүрээр кылдыр бодун албадапкан турган. «Чүге дээрге — деп, ол бодунга чугаалаан — Кадын дугайында бак чүве шуугажып турар бүгү амытаннар ооң дайзыннары-дыр, ол шуугаазынның чартык кезии меге бооп чадавас. Меңээ ол шымбай хамаарылга көргүскен, оларның шуптузундан дээре болган болгай. Ол — ёзулуг кадын деп бодаар мен. Чүү-даа болза, демги коргунчуг Асланга көөрдө, ол черле дээре боор». Эдмунд бодунуң мурнунга ынчалдыр агартынып турган. А ол болза ындыг-ла эки эвес агартыныышкын ышкажыл, чүге дээрге ол сеткилиниң ханызында Ак Кадайның кара сагыштыын, каржы-дошкунун билип турган.

Эдмунд дашкаар үнүп келгеш, хар чаап турарын көрүп каан; чүгле ынчан ол бажында каапкан тонун сактып келген. Дедир барып ону ап аар дугайында бодаан-даа ажык чогу билдингир-ле болгай. Оон ыңай ол имир дүшкенин көрүп каан — олар хүндүскүнүң үш шакта дүштеп олурупкан болгай, а кышкы хүн дурту кыскажак. Оол ол дугайында мурнунда шуут бодаваан болган, а ам канчаптар деп? Эдмунд хөйлөңиниң моюндуруун көдүргөш, чалды кырлап хемниң ындыгы талакы эриинче чорупкан. Аас-кежик бооп, чагган хар сүзүп кылаштаары ындыг-ла тайгыр эвес болган.

Кажан оол эрикче үнүп кээрге, орук бичии-даа чиигевээн. Харын-даа, бичии болгаш-ла, имир кылыннап, кодан-майыктаан хар каракты дуй чаап турган. Эдмунд үш базым хире бурунгаар чүнү-даа көрүп албастай берген. Орукту база тыппайн барган. Оол бедик хөртүктерге кадалып, доңа берген хөөлбектерге тайып, ужуруп каан ыяштар уннарынга ылдыртынып барып ужуп, ханы

арыктарже ойлуп кээп дүжүп, буттарын даштарга соя сок-туруп чораан. Ол өдүп, донуп калган, бүткүр боду көктерлиг апарган. А кайы хире коргунчуг шыпшың долгандыр турупкан деп, аңа кайы хире чааскаанзыргай апарган деп!

Шынын чугаалаарга, Эдмунд бодунуң бодалындан шуут ойталап, дедир эггеш, бүгү чүвени миннип, угба-дунмазы, акызы-биле эптежип аар турган деп бодаар мен. Ынчалза-даа хенертен ооң бажынга: «Нарнианың хааны апаргаш, эң баштай эки оруктар тударын дужаар мен» деп бодал кирип келген. Ынчан ол канчаар хааннаарының, оон ыңай чүнү канчаарының дугайында күзелдерге чайгаар алзыпканы билдингир, ол күзелдер оолду омакшыдыпкан. А кажан ооң ордузу кандыг боорул, ол чеже автомашиналыг боорул, чаңгыс чүгле бодунга кандыг кинотеатр тударыл, демир-орукту ол каяа кылырыл, кундустарга болгаш моондак чалдарга удур кандыг хоойлулар үндүрерил деп үзе шиитпирлеп каапкан турда база Питерниң ооң мурнунга адыыргаарын канчап болдур-базыл деп бирден бирээ чокка боданып апкан турда, агаар өскер-ли берген. Хар чагбастап, хат көдүрүлгеш, соогу аажок апарган. Дээрде булуттар арлып-чидип, чедишкен ай үнүп келген. Хүндүс ышкаш чырый берген, чүгле маңган ак харда кара хөлөгелер оолга элээн элдептиг болуп турган.

Эдмунд ай эвес болза, шын орукту канчап-даа тыппас ийик. Ол кундустарлыг хемче агым аайы-биле кудулдур киир аккан бичии адырыкка чаа-ла чедип кээп турда, ай үнүп келген... Ол бо хемчигеш биле ооң ындында ийи тейни уруглар кундустарга чедип кээри билек, демдеглеп көрүп алганын сактыр боор силер. Эдмунд ээпкеш, хемчигешти дургаар басып чорупкан. Ынчалза-даа бо адырык агып чыдар чоога ооң ам чаа-ла каапканы чоогдан оранчок кадыр өрү көдүрлүп, оон артык хая-даштыг болуп, чадан үнүжү база аажок сырый үнген

болган. Ынчангаш караңгыда ооң олап эртери чөгенчиг апарган. Оол өзээн өтгүр өде берген, чүге дээрге адаа-биле чүткүп эртип турганы чавыс астынчак будуктардан ожук-хар үргүлчү дүжүп-ле турган. Ынчанган санында-ла ол, бүгү чүве дээш чаңгыс Питер буруулуг дег, ооң дугайында улам-на өжээргеп бодап турган!

Ам-на дөвш элээн иемдик апарып, Эдмундунуң мурнунга делгем шынаа ажыттына берген. Шак ынчан хемниң ынды чарык эриинге, холду чедир сунупку дег көңгүс чанында, бичии оймак ортузунда ийи тей аразында ооң мурнунга шивээ көстүп келген. Ол-даа Ак Кадынның ордузу болбайн канчаар. Ук шивээ чүгле бедик сүүр баштыг каасталгаларлыг суургалардан бүткен ышкаш сагындырган. Суургалар илби-шидичилер кедер бедик сүүр баштыг бөрттерге дөмей болган. Айның чидиг чырыында чайынналып көзүлген оларның узун хөлөгелери харда ужуру билдинмес карарып турган. Эдмундуга коргунчуг апарган.

Ынчалза-даа дедир ээптери орайтаан болган. Ол доңа берген хемчигешти кешкеш, шивээже чоокшулап келген. Долгандыр шимчээшкин-даа, ыт-даа чок. Ооң бодунуң базымнары безин чаа чагган кылын харга дааш чокталып турган. Эдмунд шивээни долгандыр — азыгдан азыгже, суургадан суургаже — кирер чер дилеп чорупкан. Адак соонда эң-не артыкы ханада улуг дугаланчак хаалганы ол көрүп каан. Аажок улуг демир хаалганы аңгайтыр ажыдып каан болган.

Эдмунд хаалгаже кедеп чеде бергеш, иштики шөлче ба-кылаан, ынчан ооң чүрээ аксында келген — хаалга ындында дораан-на ай чырыы шыва алган дыка улуг арзылаң, шураар дээн дег, черден иттинип алган турган. Эдмунд шуут аймай бергеш, турган черинден шимчээр харык чок, хаалга чанында хөлөгедө туруп берген. Ол дыка үр турган болгаш, кортканындан сири-лестей берген-даа болза, доңганындан сирилеп эгелээр турган ийик. Эдмундунуң чеже хире ынчаар турганын мен билбес мен, ынчалза-даа ооң бодунга медээжок үр үе эрткен ышкаш болган.

Ындыг-даа болза, чоорту арзылаңның туружундан шимчезеви оолга элдептиг ышкаш сагындырып эгелээн — Эдмунд ол бүгү үе дургузунда оон черле карак салбаан, а араатан чаңгыс-даа шимчеш дивээн. Эдмунд дугаланчак хаалганың хөлөгезинге артпышаан, олче элээн чоокшулай берип диттиккен. Ынчан арзылаңның олче шуут көрбейн турарын оол билип каан. «А бир эвес ол бажын эргилдирип келзе чүл?» деп Эдмунд боданган.

Арзылаң көңгүс өске чүүлче, а ылавылаарга, бодундан үш-дөрт базым черде хая көрнүп алган турар гномчугашче көрүп турган. «Ага — деп, Эдмунд шиитпирлээн, — ол гномче шурай бээр аразында, мен десе бээр мен». Ынчалза-даа арзылаң биеэ хевээр шимчевээн, гном база. Чүгле ам Эдмунд кундустуң Ак Кадай кандыг-даа амытанны даш кылдыр хуулдуруп шыдаар дээн сөстөрүн сактып келген. А чүл, бо база чүгле даш арзылаң эвес бе? Ынча деп бодапкан дораан-на, оол демги арзылаңның ооргазы биле бажында хар чыдарын эскерип каан. Дириг араатан аң харны ыяап-ла кактанып каапкай. Эдмунд арзылаңче дыка аяар чоокшулап келген. Ооң чүрээ тиккиңейндир соп, хөрөөндөн ушта халыыр чыгыы турган. Ам безин ол араатанга холун дегзип дидинмээн. Адак соонда холун дүрген-не суна каапкан... хол соок дашка дегген. Кончуг мелегейни! Кандыг-ла-бир даш дүрзүден корга берген.

Эдмундунуң сагыжы ам-на чиигеп оожургааш, соок-даа болза, ооң бүгү боду чылый берген. Ол-ла өйде ооң бажынга, аңаа сагындырганы дег, кайгамчык бодал кирген: «А бир эвес кунду-старның чугаалап турганы өндүр улуг Аслан бо болза чүл? Кадын ону тудуп алгаш, даш кылдыр хуулдурупкан-дыр. Оларның улуг-

чаагай бодалдары мынчалдыр бүтпес дээн ышкажыл! Ха-ха, ам ол Аслан кымга коргунчуг деп?!»

Эдмунд ынчалдыр арзылаңга таварышкан айбыл-халап дээш амырап турган, а оон дыка мелегей болгаш арын-нүүр чок үүлгедиг кылган: карманындан карандаш кезии ужулгаш, даш хайга карак шили чуруп каан. «Че, мелегей кырган Аслан — деп, ол чугаалаан, — сеңээ даш боору тааржыр-дыр бе? Моон соңгаар мен кончуг мен деп бодавас сен». Ынчалза-даа, карак шилдиг-даа болза, көрбес карактары-биле айже кайгап турар аажок улуг даш араатан аңның шырайы ындыг түрлүг, муңгаргай болгаш чоргаар боорга, Эдмунд бодунуң үүлгедиинден кандыг-даа өөрүшкү албаан. Оол арзылаңдан хая көрнү бергеш, иштики шөлду кезип чорупкан.

Ортузунга чеде бергеш, ону он-он даш көжээлер долганьп турарын ол көрүп каан: олар ында-мында шыдыраа оюнунуң үезинде хөлде бодалар дег тургулаан. Ында даш кижихуналар, бөрүлөр, адыглар, дилгилер болгаш дырбактыглар бар болган. Ында херээженнер ышкаш аяңныг-чараш даш дүрзүлөр — ыяштар ээлери турган. Ында аажок улуг кижии-аскыр, чалгынның аът болгаш чылан ышкаш бир-ле узун амытан көзүлген. Улу боор деп Эдмунд шиитпирлээн. Олар айның чидиг соок чырыында мырынай дириг чүве дег, карак чивеш дээр аразында турган ояар шимчевестей берген дег тургулаан. Оларның көстүрү дыка элдептиг болуп, Эдмунд иштики шөлду кежир кылаштап бар чыдырда, ооң чүрээ кортканындан бо-ла сокпайн бар чазып турган. Шөлдүң дал ортузунда кижии ышкаш, бедик ыяш хире узун, аажок улуг көжээ турган; ооң сал дуй үнген арнын килең хуулдурупкан, ол оң холунда кедергей улуг моннуг. Эдмунд бо даг-кижи база даштан бүткен деп билир-даа болза, ооң чаны-биле эртери аңаа аңчыг болган.

Ам Эдмунд иштики шөлдүң ырак ужунда имиргей чырыкты эскерип каан. Чоокшулап келгеш, чырыктың элээн каш даш тепкииш дамчыштыр чедип болур ажык эжиктен куттулганын көрүп каан. Оол тепкииштер дамчыштыр көдүрлү бээрге, эргинде улуг бөрү чыткан.

«Анаа-анаа, шуут-ла коргунчуг эвес — деп, Эдмунд бодун оожургаткан. — Бо дээрге чүгле даш дүрзү ышкажыл. Ол мени канчап-даа шыдавас». Ынчангаш ол бөрүнү артай базар дээш будун көдүрүп кээрге, ол-ла дораан аажок улуг араатан

тура халаан. Ооргазында дүгү сирбее берген ол улуг кызыл ак-сын ажыткаш:

— Мында бо кымыл? Кым сен? Бурунгаар чаңгыс-даа базым кылба, танывазым амытан! Харьыла: кым сен?! — деп ырланып чугаалаан.

— Чугаалаарын чөпшээреп көрүңер, дээрги — деп, Эдмунд сирилээнинден эриннери арай деп шимчеп шулуңнаан. — Мээң адым — Эдмунд, Адамның оглу мен. Дээрги мындаагылар Кадын мээң-биле чоокку хүннерде аргага ужурашкан чүве. Мээң кыс угба-дуңмам биле акым база ам Нарнияда турарын аңаа дыңнадыр дээш чедип келдим... Олар моон көңгүс чоокта, кундустарда. Кадын... оларны ол көрүксээн чүве...

— Мен ону дээрги мындаагыларга дамчыдар мен — деп, бөрү чугаалаан. — А сен амдыбызында маңаа, эргин чанынга, тур, бир эвес амы-тының сеңээ үнелиг болза, турган черинден шимче.

Оон бөрү ордуже киргеш, чиде берген.

Эдмунд манап-ла турган, ооң салаалары донгаш, көжүп калган, чүрээ хөрэнде тиккиледир соп-ла турган. А оон көк бөрү — ол болза Кадынның Чажыт айыыл чок чорук албанының даргазы Могрим болган — база катап оолдун мурнунга көстүп келгеш:

— Кир-кир! Кадынның шилип алган кижизи, сеңээ айлашкан-дыр азы айлашпаан-даа бооп чадавас — дээн.

Эдмунд Могримнің соңгу даваннарын баспазын оралда-жып, ооң соондан чорупкан.

Оол дыка хөй адагаш-колонналарлыг узун караңгы залда келген, ында, иштики шөлде ышкаш, даш көжээлер эндерик болган. Эжиктиң мырыңай чанында бичии кижичи-хунаның муңгаргайы аажок арынның көжээзи турган. Эдмунд ала-чайгаар бодунга айтырыг салган: «Дуңмазы Лүүсиниң өңнүү кижичи-хуна, дээрги Тамнус, бо эвес бе?» Залда дың чаңгыс чырыткы хып турган, ооң шуут чанында Ак Кадын олурган.

— Мен чедип келдим, дээрги мындаагылар — деп, Эдмунд олче халывышаан чугаалаан.

— Сен канчап чааскаан чедип кээрин диттиктиң?! — деп, Кадын коргунчуг үн-биле чугаалаан. — Мен сеңээ арткан өөрүңнү эккээрин дужаавадым бе?!

— Килеңневейн көрүңер, дээрги мындаагылар — деп, Эдмунд чулчураан. — Кылып шыдаар чүвемни шуптузун кылдым. Мен оларны силерниң ордуңарга барык-ла чедирип келдим. Олар ам хемни өрү боогдал-чалда... кундустарның бажыңында турлар.

Кадынның арнында кадыг-шириин хүлүмзүрүг көстүп келген.

— Сээң меңээ дыңнадыр дээн чүвең ол-ла бе? — деп, ол айтырган.

— Чок, дээрги мындаагылар — деп харыылааш, Эдмунд Кадынга кундустарның бажыңчыгажыңга, оон десе бээр бетинде, дыңнаан бүгү чүвезин катап чугаалап берген.

— Чүүже?! Аслан?! — деп, Кадын алгырып үнген. — Аслан? Ол шын бе? Бир эвес меңээ мегелепкениңни билип каар болзумза...

— Өршээнер ыңар... мен чүгле Кундустуң сөстөрүн катаптадым — деп, Эдмунд келдирлей аарак химиренген.

А Кадын ам олче кичээнгей салбайн барган. Ол адыш часкаптарга, ооң мурнунга Эдмундун билири гном дораан көстүп келген.

— Шанакты белетке — деп, Кадын дужааган. — Чүгле коңгурааштар чок дериг-херекселден ап ал.

Х

КАРА ИЛБИ-ШИДИ КҮЖҮН ЧИДИРИП ЭГЕЛЭЭН

А АМ ЭР-КЫС КУНДУСТАРЖЕ БАЗА АРТКАН ҮШ уругже эглип көрээлинер. Эр Кундус: «Чаңгыс-даа секунда чидирбейн, моон үнүп чоруур ужурлуг бис» — дээри билек, кыс Кундустан өскелери тоннанып эгелээн. Демгизи шаладан каш шоодайны дүрген ап, столче салгаш:

— Чеве, ачазы, дээвиирде аскан борбак эьтти дүжүр. А хапта шай, даш-чигир бо-дур, отгуг-ыяш бо-дур. Бирээңер меңээ элээн каш борбак хлеб ап берген болза аа, олар дуу азыгда чүве — дээн.

— Бо чүнү канчап тур силер, Кундус угбай? — деп, Сүүзен алгыра каапкан.

— Бистиң кайывыска-даа шоодай иштеп берип тур мен, чарашпай — деп, кыс Кундус таваар харыылаан. — Ырак орукче үнерде, аыш-чем албайн барып болур деп бодап тур сен бе, кай?

— А бис далажыр ужурлуг ышкаш бис — деп, Сүүзен тонун өөктенмишаан чугаалаан. — Ак Кадай маңаа ам дораан кээр боор.

— Мен база ынча деп тур мен — деп, эр Кундус Сүүзенни деткээн.

— Хей чүве чулчурбаңар! — деп, ооң кадайы чугаалаан. — Экидир боданыңар, бажың ээзи. Ол боже он беш минутадан эрте чедип кээп шыдавас.

— А биске ону болдунар шаа-биле мурнаары чугула эвес чүве бе? — деп, Питер айтырган. — Даш Ширээге ону мурнап чеде бээр деп турар болзувусса аан.

— Ол дугайында бодавааныңар ол-дур, Кундус угбай — деп, Сүүзен чугаалаан. — Ак Кадай бээр келгеш, бистиң мында чогувусту көрүп кагза, соовустан бар шаа-биле сүрүп халдыптар.

— Маргышпас мен — деп, кыс Кундус чугаалаан. — Ындыг-даа болза, чеже-даа кызар болзувусса, Даш Ширээге ону мурнап чедип шыдавас бис, чүге дээрге ол шанактыг, а бис чадаг-дыр бис.

— Ынчаарга... хамык чүве хей ышкакжыл? — деп, Сүүзен чугаалаан.

— Оожурга... Электен-не эшкедеп дүвүрээн херээ чүл?.. — деп, кыс Кундус чугаалаан. — Комод хааржаан ажыдып, элээн каш арыг думчук аржыылындан уштуп эккел... Хамык чүве хей эвес болбайн канчаар. Бис ынаар оон эрте чедип шыдавас бис, ынчалза-даа озалааш черге чаштып алгаш, ооң билбези оруктар-биле ынаар чеде берип шыдаар бис. Ынчаар кылып шыдаптары-выска идегээр-дир мен.

— Ынчанмайн канчаар, авазы — деп, ооң ашаа чугаалаан. — А ам орукче үнер үевис келген-дир.

— А сен база дүвүрээзин үндүрбе, ашак — деп, кадайы чугаалаан. — Сокса сен... Че, ам-на хамык чүве айлашкан-дыр. Бистиң кайывыска-даа кылдыр дөрт шоодай бо-дур, а эң-не би-чиивис сеңээ — шоодайжыгаш бо, чарашпай — деп, ол Лүүсиже көргөш, немеп каан.

— Менде чүү боор, колдуу белен мен — деп, кыс Кундус харыылап турда, эр Кундус ооң чөпшээрели-биле анаа дузалап, кидис идиктерин кедирип турган. — Даараныр машина ап чоруурга, аар боор аа?

— Ынчанмайн канчаар — деп, эр Кундус чугаалаан. — Көдүрер аргажок аар эт-тир. Сен орук ара даараныр деп турарың ол бе?

— Ак Кадай ону ажылдадыр боор деп бодалдан-на хөңнүм карара бээр-дир — деп, кыс Кундус чугаалаан. — Үрөп кааптар азы оон-даа дора — оорлап ашпаар ол.

— Ойт, дүргедеп көрүнер! — деп, уруглар чаңгыс угда кыйгырган.

Ам-на олар бажындан үнүп келген, эр Кундус эжиин хаггаш: «Ол ону бичии-даа бол саададыр» — дээн. Дескеннер оон аыш-чемниг шоодайларын чүктеп алгаш, орукче үнүпкен.

Ол өйде хар чагбайн барып, дээрге ай үнүп келген. Олар шууштур бар чыткан — баштай эр Кундус, ооң соондан Лүүси, Питер болгаш Сүүзен, кылаштааннарның соонга кыс Кундус чораан. Олар хемниң оң талакы эриинче боогдал чал кыры-биле кеже берген, а оон эр Кундус оларны сугнуң мырыңай кыдында өзүп үнген ыяштар аразында арай деп көстүр кокпа орук-биле аппаратан. Ийи талада, ай чырыынга кылаңайнчып, кадыр эриктер бедип чыткан.

— Болдунар-ла болза, адаа-биле чорупсувусса эки — деп, эр Кундус чугаалаан. — Ак Кадай кыры-биле чоруур ужурга таваржыр, бээр шанактыг бадып кээп шыдавас.

Оларның мурнунга кайгамчык чараш көстүр чер ажыгтынып турган. Сонга чанынга эптиг креслога олурупкаш, ону чарашсынып магадаан болза аар. Лүүси ам безин таалап турган. Ынчалза-даа үр эвес. Олар басып бар-ла чыткан; Лүүсинин чүктеп чораан шоодайы аартап-ла олурган, чоорту уруг сактырга, ам бир базым кылза, ол оон ыңай шыдашпас ышкаш аппаратан. Ол чайыннаажы-биле чылчырыктадып турар хемче, доштуг шурал-гактарже, ыяштарның шыпшык баштарында селбегер улуг хар бөрттерже, чырык айже, сан-түң чок сылдыстарже көөрүн соксап каан. Ол ам чаңгыс-ла чүүлче — эр Кундустуң ооң мурнунда, назынында кажан-даа доктаавас чүве дег, токкуладыр басып бар чыдар чолдак буттарыңче көрүп чораан. А оон ай ажыг кире берген, хар катап база чаап эгелээн. Туруп-могаанындан Лүүси уйгу-дүште дег шимчеп чораан. Хенертен эр Кундус хемден оң талаже ээпкен; олар аажок кадыр ийни өрү дорт-ла шыргай чокпак үнүштерже халбактанып үнүпкен. Уруг чоғум-на үезинде миннип келген: оларның орук баштакчызы, чадаң үнүштер-биле кончуг таптыг чажырып каан болгаш, чүгле чыпшыр чеде бергеш, көрүп каап болур улуг эвес үтте келгенин ол эскерип четтигипкен. Ынчалза-даа ажыы-биле чугаалаар болза, Лүүси чүү

болуп турарын чүгле үнгүрден чолдак калбак кудурук уштунуп келгенин көргөш, ылаптыгы-биле билип каан.

Лүүси ол дораан ээккеш, кундустуң соондан союп кире берген. Удавайн ол соонда бир-ле аяр шимээн дыңнап каан, оон бир минута хире болгаш, бежелээ катап база кады турганнар.

— Бо чүл? Кайда бис? — деп, Питер шагзыргай дунук үн-биле айтырган. (Үннү дунук дээш, чүнү чугаалаар бодаанымны силерниң билип турарыңарга идегээр-дир мен.)

— Бистиң шагдагы-ла камгаланыр черивис-тир. Аар-берге үелерде кундустар кезээде маңа хоргадаар турган — деп, эр Кундус харыылаан. — Ону кым-даа билбес. Мында аажок эптиг деп шыдавас мен, ынчалза-даа бистиң шуптувуска бичии када удуп аары эргежок чугула.

— Бир эвес бажындан чоруп тура, шуптунар ынчаар бачымнап дүвүрөвээн болзуңарза, мен элээн каш сыртык ап аар турган мен — деп, кыс Кундус чугаалаан.

«Бо куй Тамнус акыйныындан дора-дыр — деп Лүүси боданган. — Анаа-ла черде үнгүр, чоғум кургаг база дойлуг эвестен башка». Куй көңгүс бичии болгаш, дургуннар черге тоннарын ужулбайн, чаңгыс тудуш дүргек кылдыр дүрлүп алгаш чыдыпкан, ооң кадында олар шупту орукка изиргени берген болгаш, куйда чылыг, таарымчалыг ышкаш сагындырган. «Чүгле маңа мындыг кадыг болбаан болза» деп олар шупту боданган.

Кыс Кундус хойлаарак уштуп келген, олар шупту боос-тааларын чирти-чирти суксунну бир-бир пактан ижип алган. Уруглар чөдүлүн тудуп шыдаваан, ынчалза-даа оларга улам-на чылыг, таптыг апарып, олар ол дораан чаңгыс кижиге дег удуп калган.

Лүүси карактарын ажыдып кээрге, олар удаандан бээр хөй шак эртсе-даа, ол борта бир минутадан ажыр удуваан ышкаш сагындырган. Ол доңуп чыткан, эът-боду сооктан чымырап, ам изиг ваннага чунарындан улуг күзели чок болган. Оон уруг ооң арнын узун сал кичигелеп турарын ожаап билип каан, ол куйже кырындан дээп келген кошкак хүн херелин көрүп каан. Ынчан Лүүси шуут оттуп келген, а өске уруглар база туруп эгелээн. Олар эзеп-херлип, карактарын хере көргүлөпкеш, дүүн орукка дыңнаарындан сестип чорааны, а чамдыкта мырыңай дыңналып турган ышкаш сагындырган ыгты дыңнап олурган. Шанактыг аъттарның коңгурааштарының эдерин.

Эр Кундус куйдан доп-дораан үне халаан. Лүүсиниң баштай бодааны дег, ооң ынчанганы мелегей чорук деп бодаан чадавас силер. Чок, ындыг эвес, ол болза кончуг бодамчалыг чорук болган. Ийниң шыпшык бажынче ыяш-үнүш аразындан кым-даа эскербес кылдыр үне берип болурун кундус билген, а аңаа Ак Кадайның шанаа кайы талаже бар чыдарын тодарыдып аары чугула турган. Кыс Кундус биле уруглар куйга манап база даап бодаашкыннар кылып артып калган. Олар бүдүн беш минута дургузунда манаан. А ооң соонда үннер дыңнап кааш, кортканындан оларның чүректери аксында келген. «Ой — деп, Лүүси боданган, — дайзын ону көрүп каан-дыр. Кара илбичи Кадын Кундус акыйны тудуп алган-дыр!» Удавайн мырыңай куй аксынга кундустун үнү дыңналып кээрге, оларның кайгап-хараанын канчаар.

— Шупту чүве эки! — деп, ол алгырып турган. — Авазы, үнүп келинер! Адам биле Еваның оглу-кызы, үнүп кел! Эки чүведир шупту. Чогул Ак Кадай! Ооңуу эвес-тир коңгурааштар!

Ооң домак тургузары арай-ла шын эвес болган, а кундустар бир-ле чүве ужун дүвүрээр болза, черле ынчаар чугаалап эгелээр; мен Нарнияны ынча дээрим ол — бистиң делегейде олар шуут чугаалап билир эвес.

А оон кыс Кундус, Питер, Сүүзен болгаш Лүүси — хүн чырыынга карактарын имирертип, довуракка боражып, савыйтыр удуп каапкан, баштары үвүргей, чунмаан чүвелер — бөлүүбиле чуглуп үнүп келген.

— Дүрген бээр келиңер! — деп, эр Кундус өөрүшкүдөн самнаар чыгыгы алгырып турган. — Ак Кадайның көңгүс манавааны эки чүүлдү кээп көрүңер! Ооң эрге-чагыргазы ам дүжер дээн-дир.

— Чүнү чугаалаар дээш ынча деп тур силер, Кундус акый? — деп, өрү халбактанып үнүп орган болгаш, арай деп тыныш алып, Питер айтырган.

— Ак Кадайның уржуу-биле бистиң оранда үргүлчү кыш турар, а Чаа чыл кажан-даа келбестээн дээрзин силерге чугаалажык мен бе? Чугаалаан болгай мен. А ам көрүңер даан!

Ынчан олар ам-на ийниң кырынга үнүп келгеш, ылап-ла көрүп каан... Олар чүнү көрүп каан деп? Шанак бе?

Ийе, шанактыг ивилерни. А ол ивилер Кара илбичи Кадайның ивилеринден оранчок улуг боорда, ак эвес, дорук чүзүннүг болган. А шанакта... кым ында олураарын олар көргөн

дораан-на даап бодап каан. Чидиг кызыл тоннуг, баш шывар алгы моюндуруктуг узун ирей; узун ак салы ооң хөрээнче көвүктелген шуралгак бооп агып баткан. Олар ону дораан танып каан. Шак ындыг ирейлерни чүгле Нарнияга көрүп болур турган-даа болза, бистиң делегейивиске — хеп шкавының бо талазында безин оларның дугайында чугаалап, чуруктарга чуруп турар. Ындыг-даа болза, ону Нарнияга ийи караңар-биле көрүп каарыңар — көңгүс өске херек-тир. Дыка хөй чуруктардан Соок-Ирей анаа-бир хөглүг, харын-даа каттырынчыг ирей бооп көстүр. Ынчалза-даа ам олче көргөш, уруглар көңгүс ындыг эвес дээрзин ожаап билип каан. Ол ындыг улуг, ындыг өөрүшкүлүг, ындыг ылаптыг уругларның мурнунда бо турар боорга, олар ала-чайгаар шыңгырай берген.

— Ам-на мында түр мен — деп, ол чугаалаан. — Ак Кадай мени үр-ле эрттирбеди, ынчанмыже мен мында чедип келдим. Аслан орукта чоруп ор. Кара илбичи Кадайның илби-шидизи күжүн чидирип тур.

Лүүси ол сестерни дыңнааш, ханы, тайбың өөрүшкүгө алзыпкан.

— А ам — деп, Соок-Ирей уламчылаан, — силерниң шуптуңарга белектер үлеп бээр үем келген-дир. Силерге, ава Кундус, эки, чаа хеп даараар машина. Мен ону силерге орук ара чедирип бээр мен.

— Буруулуг болдум, дээрги — деп, кыс Кундус олура дүшпүшөөн чугаалаан. — Бистиң эжиивис хааглыг.

— Шоочалар, дээктер меңээ моондак болбас — деп, Соок-Ирей ону оожургаткан. — А силер, ада Кундус, — чана бергеш, боогдал чалыңарны төндүр тудуп, септеп каанын, дежиктерни дуглап, чаа суг деңнели таарыштырар хаалга тургусканын көрүп каар силер.

Эр Кундус аажок магадаанындан аксын аңгайтыр ажыдып-каш, дылы көжүй берип, аңаа чагыртпайн турарын билип каан.

— Питер, Адамның оглу! — деп, Соок-Ирей чугаалаан.

— Мен мен, дээрги — деп, Питер харыылаан.

— Сеңээ белектерим бо-дур, чүгле ойнаарактар эвес болдур ийин. Сээң оларны ажыглаар үең мырыңай чоок бооп чадавас.

Ынча дээш, Соок-Ирей Питерже дозуг-камгалал биле хылыш сунган. Дозуг-камгалал мөңгүннелип көзүлгөн, ында ийи буттап турар бышкан честек-кат дег кызыл арзылаң дүрзүзү бар

болган. Алдын тудалыг, баг-биле эгинге азынгат, хыннап алып хылыш Питерге дыка тааржыр хемчээлдиг база деңзилиг болган. Питер Соок-Ирейниң белээн ыыт чок ёзулап хүлээп алган: белектер улуг ужур-уткалыг дээрзин ол билип турган.

— Сүүзен, Еваның кызы! — деп, Соок-Ирей чугаалаан. — А бо сээний-дир. — Оон ол уругга ча-согуннут саадак болгаш чаан сөөгүндөн кылган эдиски тутсуп берген. — Бо ча-биле чүгле эргежок чугула апарганда, адып болур сен. Дайын-чаага кир-жириңни күзевейн тур мен. Бо ча-биле аткан кижича каян-даа часпас. А бир эвес сен бо эдискини эриннериңге дээскеш, ойнай бээр болзунза, каяа-даа турунда, дуза кээр деп бил.

Адак сөөлүндө Лүүсиниң ээлчээ чедип келген.

— Лүүси, Еваның кызы! — деп, Соок-Ирей чугаалаан.

Уруг улус мурнунче үнүп келген. Соок-Ирей аңаа саважыгаш (көөрге, ол анаа шил сава ышкаш болза-даа, соонда улус ону арыг алмазтан кылган-дыр дишкен) болгаш бижек тутсуп берген.

— Шилде Хүннүң дагларында өзүп үнгөн оттуг чечектер чулуундан кылган эм ханды бар — деп, ол чугаалаан. — Сен азы сээң эш-өөрүннүң кайы-бирээзи балыгладыптар болзунарза, экиртир дизе, каш дамды-ла четчир. А бижекти чүгле бодунну камгалаар дээш, аажок херек апарганда, ажыглап боор сен. Оон ыңай дайын-чаага черле киришпес ужурлуг сен.

— Чүге, дээрги?! — деп, Лүүси айтырган. — Мен бодаарымга... билбес мен, ынчалза-даа кортпас ышкаш мен.

— Хамык ужур коргар-кортпазында эвес — деп, Соок-Ирей чугаалаан. — Херээжен улус киришкен тулчуушкуннар коргунчуг-ла. А ам — дээш, ооң арны хөглүг апарган, — силерниң шуптуңарга ам дораан херек апаар чүү-хөө бо-дур.

Ынча дээш, ол диизелиг беш аяк, чигирлиг вазажыгаш, өремелиг сава болгаш хайнып турар изиг суглуг улуг хөнек салган калбак тавак сунуп берген: хөнек шиилеп, бузун чүк башка бургурадып турган. Соок-Ирей ол бүгүнү чүктөп алганы шоодайындан уштуп келген, а кажан дээрзин кым-даа эскербээн.

— Чаа чыл-биле! Ёзулуг Хаан делгерезин! — деп, ол алгыргаш, кымчызын чайгылаан.

Уруглар оңгарлып четтикпээнде, ивилер-даа, шанак-даа, Соок-Ирей-даа чиде берген.

Питер эр Кундуска көргүзөр дээш хылыжын хындан уштуп кээри билек, кыс Кундус:

— Болзун-болзун... Шай соой бергиге чедир аңаа шуугап туруп бээр силер. Эх, эрлер силерни-даа! Калбак тавакты куду бадыржып беринер, эртенги чем чиир-дир. Улуг бижек ап алганым кончуг эки болду — дээн.

Оон олар катап база куйже кире бээрге, эр Кундус хлеб, борбак эт кезип каан, а кыс Кундус бутербродтар кылгаш, аяктарга шай кудуп каарга, шуптузу күзел хандыр чөмөннип эгелээн. Ынчалза-даа күзел ханыышкыны үр болбаан, чүге дээрге эр Кундус доп-дораан:

— А ам оон ыңай чоруур үевис келди — дээн.

XI

АСЛАН ЧООКШУЛАП КЕЛ-ЛЕ ЧЫДАР

ОЛ АРАЗЫНДА ЭДМУНД ААР ХӨӨН КАЛЫЫШКЫНГА таварышкан. Оол, гном ивилерни шанактап чоруй баарга, бирги ужуражылга үезинде дег, Кадын ооң-биле эптиг-ээлдек апаар боор деп манап турган чүве-дир. Ынчалза-даа Кадын чаңгыс-даа сөс чугаалаван. Дидимненип алгаш, оол:

— Дээрги мындагылар, меңээ бичии рахат-лукумдан берип көөр силер бе?.. Силер... аазаан болгай силер — деп дилээн.

Харызынга ол:

— Ыгытава, мелегей — деп сөстөр дыңнаан.

Ындыг-даа болза, боданып көргөш, Кадын иштинде-даа дег чугааланган:

— Чок-чок, ынчап хоржок, бо чүве орук ара меделин ышкыныптар чадавас — оон ол катап база холу-биле медээ бээрге, өске гном көстүп келген. — Бо кижии амытанга аыш-чем, суксундан эккеп бер — деп, ол аңаа дужааган.

Гном үне бергеш, дораан кирип келген. Ол холунда суглуг демир аяк биле кадыг кескинди хлеб салган демир тавак тудуп

алган болган. Кочулап багайтыр хүлүмзүрбүшаан, ол саваларны Эдмундунуң чанынга шалага салып каан.

— Бичии тажыга рахат-лукум! Ха-ха-ха!

— Бо чүвең аппар! — деп, Эдмунд хөлүйүп химиренген.

— Мен кадыг хлеб чивес кижии мен.

А Кадын оолче эргилип келген, ооң арын-шырайының коргунчуу аажок боорга, Эдмунд ол дораан буруузун билингеш, хлеб аргажок кадып калган-даа болза, ону дайнап, арай деп ажырып чип эгелээн. Кадын ынчан:

— Бо кескинди дээш сеткилиц ханзын, ам үр үе дургунда чем шуут чивейн барып болур сен — дээн.

Эдмунд чемин төндүрбээнде-ле, бирги гном кирип келгеш, шанак белен дээрин илеткээн. Ак Кадын туруп келгеш, Эдмундуга ону эдерерин дужаагаш, ордудан үне берген. Даштын ам база хар чаап турган, а ол ынаар кандыг-даа кичээнге салбайн, шанакка ооң чанынче олуруп аарын Эдмундуга айыткан. Олар туружундан шимчеп үнер бетинде, Кадын Могримни кый деп алган. Бөрү улуг ыт ышкаш ырадыр шурай аарак халып келгеш, шанак чанынга туруп алган.

— Сээң чагырган адаанда эң дүрген бөрүлери эдиртип алгаш, доп-дораан кундустар бажыңынче чоруптуңар — деп, Кадын айыткан. — Аңаа кымны-даа көрзүңерзе, дириг арттырбас силер. Олар десе берген болза, Даш Ширээже далажыптыңар, чүгле силерни эскербезин шиңме. Чаштынып алгаш, мени аңаа

мананар. Хемни кеже берип шыдаарым чер тып алгыжемге чедир барың чүкче ырадыр чоруур апаар мен. Дургуннар Даш Ширээге четпээнде, сүрүп чеде бээриңер чадавас. Ындыг таварылгада чүңү кылырыңарны бодуң эки билир сен.

— Дыңнааш, чагыртып тур мен, о, Кадыным! — деп, бөрү ырлангаш, ол-ла дораан харлыг дүмбейже чиде берген; даалыктаан аыт безин ону эртип шыдавас ийик. Каш минута-даа эртпээнде, ол өске бөрү-биле кады кундустарның бажың чыгажының чанында боогдал

чалда чеде берген турган. Олар оон кымны-даа тышпаан болбайн канчаар. Улуг хар чагбаан болза, кундустар биле уругларның байдалы баксыраар турган боор, чүге дээрге бөрүлөр оларны истеп чорупкаш, куйга чаштынып четтикпээнде-ле, ыяап-ла тудуп аар ийик. Ынчалза-даа катап база хар чаап турган болгаш, Могрим оларны чыт тыртып-даа, истеп-даа шыдавайн барган.

Ол аразында гном ивилерни кымчылаптарга, шанак дашкаар үнгеш, соок болгаш дүмбейже халдып ыңай болган. Ол чорук Эдмундуга кедергей аар-берге ышкаш сагындырган — ооң тону безин чок турган болгай. Он беш минута безин эртпээнде, ооң хөрөөн, иштин болгаш арнын хар дуй чаапкан; арай деп аштап аарга-ла, катап база дуй чагаш турар, ынчангаш ол шыгырт туруптуп, кактанырын соксап каан. Удавайн Эдмунд өзөөн өттүр доңа берген. Ах, ол бодун ынчан дыка-ла аас-кежик чок амытан кылдыр бодап турган. Ак Кадай ону хаан кылдыр олуртуп каар-даа хире эвес. Ак Кадай дээрге эки, буянның кижидир, эрге ооң талазында-дыр деп бодун чеже-даа бүзүрөтсе, ол бүгү частырыгдыр дээрзин оол ам билип каан. Эдмунд ам бодунун улuzu-биле, Питер-биле безин, ужуражыр дээш чырык черде бар бүгү чүвени бериптер ийик. «Болуп турар бүгү чүүлдү дүжөп турарым чадавас, бо дораан оттуп кээр боор мен» деп бодал харын аңаа дың чаңгыс аргалал бооп турган. Шак-үе эртип-ле турган, болуп турар бүгү чүүл аңаа шынап-ла багай дүш ышкаш сагындырып эгелээн.

Олар чеже хире үеде чоруп келгенин, чүс-чүс арынны долдур бижээш-даа, силерге чугаалап шыдавас боор мен. Ынчангаш хар чагбастаан, эртенги хүн чырып келген, оларның хем эри-биле халдып бар чорууру үеже дораан-на шилчип көрейн. Бүрүнгаар-ла, чүгле бүрүнгаар, шип-ле-шимээн; Эдмунд чүгле

шанак өзөөниң харга кыйыраарын, дериг-херекселдин шыгыраарын дыңнап чораан. Хенертен Ак Кадай алгырыпкан:

— Бо чүү деп чүвөл?! Тур!

Эдмунд Ак Кадай эртенги чем дугайында сактып келген боор деп идегээн. Хупурай бер! Демгизи шанакты көңгүс өске чылдагаан-биле доктаадырын дужааган болган. Оруктан ырак эвесте ыяш чанында төгерик столду долганган борбак сандай-жыгаштарда кезек бөлүк хөглөп турган: кыс дииң ашаа болгаш уруглары-биле, ийи кижиди-хуна, гном болгаш кырган дилги. Эдмунд оларның чип турган чемин эки көрүп шыдаваан, ынчалза-даа чаагайы кончуг чыт кээп, кайда-даа шиви каасталгаларын азып каан турган, харын-даа, оолга столда чигирзиг боовалар салып каан ышкаш сагындырган. Ол өйдө шанак доктаай берген, а дилги, ында эң улуу болган хире, холунда дашкалыг, йөрөөл чугаалаар дээн дег, көдүрлүп келген. Ынчалза-даа кады чемени олурганнар шанак биле ында олурган Ак Кадайн көрүп каары билек, оларның бүгү хөглээшкени өже берген. Ада дииң серээзин аксынга чедирбейн көжүп калган; кижиди-хуналарның бирээзи серээзин аксынгаче супкаш, уштурун уттупкан; дииңчигештер кортканындан сыйтыңайнып эгелээн.

— Бо бүгү чүү деп чүвөл?! — деп, Кара илбичи Кадай айтырган.

Кым-даа хары бербээн.

— Харылаңар, кулугурлар! — деп, ол катаптаан. — Азы мээң улаачым силерни кымчызы-биле чугааладыпсын бе? Бо бүгү чазый, чашканнакчы чорук, туразында аажылаашкын чүнү көргүзүп турары ол? Хамык аш-чемни кайыын ап алдыңар?

— Силерниң чөпшээрелиңер-биле харыылап көрейн, дээрги мындаагылар — деп, дилги чугаалаан. — Бис алыр диве-дивис, биске бергени ол-дур. Бир эвес чөпшээрээр болзуңарза, бо дашканы силерниң амыр-кадыңар дээш көдүрерин дитти-гип көрейн...

— Кым берди? — деп, Ак Кадай айтырган.

— Со-ок-Ир-рей — деп, дилги келдирлеп харыылаан.

— Чүү-же?! — деп, Ак Кадай шанактан дүже халывышаан алгырыпкаш, медээжок корткан аңнарже углай канчаар-даа аа-жок улуг каш базым кылган. — Ол маңаа кээп чорду бе? Чок, ол дээрге болдунмас чүүл-дүр! Канчап диттигиптиңер... ындыг эвес... Мегелепкениңерни чугаалаңар, ындыг болзун харын, силерни өршээп каар мен.

Ынчан диинчигештерниң бирээзи шуут аймай берген.

— Кээп чорду, кээп чорду! — деп, ол омаажы-биле столду соктавышаан сыйылап турган.

Эдмунд көөрге, Ак Кадай эрнин ханзырадыр ызырнышкан, ооң сегелин куду дамды хан чуглуп бадып чыткан. Ол ил-билиг мергезин көдүрүп келген.

— О, чок, чок, ынчанмайн көрүңер! — деп, Эдмунд алгырып эгелээн, ынчалза-даа ол дилээн төндүрбээнде-ле, Ак Кадай мергелиг холун чаңгышкан, ол-ла дораан хөглээн кезек бөлүк орунунга даш тавактар биле даш чигирзиг боова салган даш борбак столду долгандыр даш борбак сандайжыгаштарда даш көжээлер (оларның бирээзи даш аксынче чедир сунмаан даш серээлиг) олургулаан.

— А бо согут өскерликчилер болгаш шивишкиннерге болчуру деп чүл дээрзинге сени өөредип кагзын! — дээш, Ак Кадай оолдун чаагынче дажыпкаш, шанаанче олуруп алган. — Халдып ор!

Бо төөгүнүң эгезинден бээр Эдмунд бир-ле дугаар бодунун дугайында уттупкаш, өскениң ажыг-шүжүүн билип кээргей берген. Шак бо даш көжээлер ыржым хүндүс-даа, дүмбей дүне-даа чылдан чылче, чиңгис-биле шыптына бергиге чедир, даш боду үези кээрге, үүрмектелип калгыжеге чедир, олуруп кээрин кээргел-биле бодавыткан.

Олар катап база бурунгаар халдып чорупкан. Ындыг-даа болза, Эдмунд удавайн оларның арнынче улдап турган хар дүнекизинден оранчок өл апарган дээрзин эскерип каан. Оранчок чылый бергенин база. Долгандыр туман көдүрлүп эгелээн.

Минута эртерге-ле, туман дыгый апарып, а агаар чылып турган. Шанак биеэги дег чылбас апарган. Эдмунд баштай ивилер турупкан деп бодаан, ынчалза-даа элээн болгаш, эзулуг чылдагаан ында эвес дээрзин көрүп каан. Шанак, даштарга үскен чүве дег, удаа-дараа тыртыжаңнап, ызыртынып чыдыптып, өрү шурап туруп берген. Күжүр ивилерни гном чеже-даа кымчылаарга, шанак улам-на оожум шимчеп бар чыткан. Долгандыр бир-ле билдин-мес шимээн дыңналган, ындыг-даа болза, шанактың шыгыраары биле гномнун алгы-кышкызы Эдмундуга шимээнниң кайыын үнүп турарын тодарадырынга шаптык каткан. А оон шанак доктаап, бурунгаар-даа, соңгаар-даа чылбастаан!

Бичии када ыржым апарган. Ол чүү ындыг шимээнил дээрзин оол ам билип аптар. Элдептиг тааланчыг шылырааш, шиилээн дааш — билбези, ооң-биле кады билири ыттар, чугаажок, Эдмунд оларны кажан-бир шагда дыңнаан хире, чүгле каяа дыңнаанын сактып чадап каан. Оон хенертен сактып келген. Ол дээрге суг ышкажыл. Чер болганда каракка көзүлбес дамырактар агып, оларның мойтулаан, химиренген, шылыраан, чазылаан дааш-шимээни долгандыр дыңналып турган болган. Эдмунд сооктуң төнчүзү келген деп билип каанда, ооң чүрээ кыймыш кылынган — чүге ындыг болганын ол боду безин билбээн. Көңгүс чанында дамдылаан ыт дыңналган — ыяштар будуктарында ожух-харның эрип турары ол ышкажыл. Шиви будуундан улуг борбак хар кээп дүжерге, Эдмунд Нарнияга келгенден бээр бир дугаар шивиниң кара-ногаан ине бүрүлерин көрүп каан. Ынчалза-даа ооң кайганыр-даа, дыңнаалаар-даа үези оон ыңай артпаан, чүге дээрге Ак Кадай ол дораан:

— Аксың азадып алгаш олурба, мелегей. Дүш, дузалаш! — дээн.

Эдмундуга чүгле чагыртыры арткан болбааже. Ол харже — ылавылаарга, шилдең хар кадыкче — дүже халааш, гномга шанакты тыртыжып дузалажып эгелээн. Адак соонда олар шанакты шимчедипкен, гном ивилерни хайыра чок кымчылап-кымчылап, турган черинден бурунгаар каш базым кылырынче албадапкан. А хар олар көрүп турда-ла, эрип, ында-мында ногаан оът-сигенниң ортулукчугаштары көстүп келген. Бир эвес силер, Эдмунд ыш-каш, долгандыр чүгле ак хар көрүп турган болзуңарза, ол ногаан үнүштүң ону кайы хире өөрткенин билип каар ийик силер. Ынчан шанак шуут кадалы берген.

— Ам хей-дир, дээрги мындаагылар — деп, гном чугаалаан.
— Мындыг чылыг турда, шанактыг чоруп шыдавас бис.

— Ындыг болза, чадаг чоруптар бис — деп, Ак Кадай чугаалаан.

— Бис оларны кажан-даа сүрүп четпес бис — деп, гном химириген. — Олар бисти хөлүн эрттир мурнай берген-дир.

— Сен мээң чөвүлекчим сен бе азы кулум сен бе? — деп, Ак Кадай айтырган. — Дужаалды күүсет. Кижиди амытаннын холун ооргазынга хүлүп каг, хендир-биле чедип аппаар бис. Кымчың ап ал. Моожаларны үзе кезивит: ивилер чанар оруун боттары тып аар.

Гном дээргизиниң дужаалын күүсеткен. Элээн каш минута эрткенде, Эдмунд барык-ла маңнап бар чыткан. Ооң холдары хүлүглүг, буттары чылчырыкка, малгашка, өл сигенге чылып чораан, ол тая бээрге-ле, гном олче алгыра кааптар, харын-даа кымчы-биле орааштыр шааптар болган. Ак Кадай гномнуң соондан кылаштавышаан:

— Дүрген! Дүрген! — деп чораан.

Каш базарга-ла, ногаан ортулукчугаштар улгадып, ак черлер бичелеп турган. Бичии болгаш-ла, база бир ыяш хар шывыын дүжүр октаптар. Удавай кайнаар-даа көөр болза, ак сома-дүрзүлөр орнунга шивилерниң кара-ногаан холдарын азы чойган, пөщ, хады ыяштарның каразымаар инелерин көрүп каар турган силер. А удаваанда туман аккыр эвес, алдынналчак апаргаш, бичии болгаш, шуут чиде берген. Хүн херелдери арганы өттүр дээп турган, ыяштар баштарының аразында ак-көк дээр чырып келген. Үр болбаанда, оон-даа кайгамчык чүүлдер болуп эгелээн. Мөңгүннелчек хадың үнген оймакче ээпкеш, Эдмунд ында чер кырын сарыг чечектер бүрүнү-биле шыва апканын көрүп каан. Сугнуң шылыраары дыңзыг апарган. Элээн каш базым кылгаш, олар дамыракты кежер ужурга таварышкан. Ооң ырак эриинде хек-даваннар үнген болган.

Кажан Эдмунд чечектерни чарашсынып магадаар дээш бажын эргилдирип кээрге: «Кылашта, кылашта, хая көрүнме» — деп, гном хыйлангаш, хендирни өш харап шеле тыртыпкан.

Ынчалза-даа, билдингир херек, шак ол чагырган кыйгы Эдмундуга долгандыр болуп турар бүгү чүвени көөрүнге шаптыктаваан. Беш минута болгаш, ол кулчаларны көрүп каан — алдынналчак, кызыл-хүрөң, ак өңнүг олар кырган ыяшты долгандыр

өзүп үнүп турган. А оон сугнуң шылыраарындан-даа магаданчыг ыт дыңналган — хенертен оларның бар чытканы кокпаның мырыңай чанында ыяш будуунда кушкаш мыжыраан. Аңаа харыылап, элээн ыракта ыяштан өскези эде берген. Ол дораан, демги үннер медээ болган дег, бүгү таладан мыжыраан, сыгырган үннер болгаш хензиг када кыска тырылааш үн дыңналып эгелээн. Каш минута эрткенде, бүгү арга куштар ырларындан кыңгырткайны берген. Эдмунд кайнаар-даа көргөш, куштарныла эскерип турган; олар будуктарже хонуп, ооң бажынга дээр чыгыы чавыс ужуп, бот-боттарын сүржүп, алгыжып-кыржып, эптежип, думчуу-биле чүглерин эдип-чазап турган.

— Дүрген! Дүрген! — деп, Ак Кадай алгырган.

Туманның изи безин артпаан. Дээр улам-на көгерип, ак-көк апар-ла чыткан, кезек болгаш-ла, аккыр булутчугаштар олап дүрген көжүп эртип турган. Делгем оймактарда баштай частып келген чечектер саргарарган. Салгын-сырын эзиннелип, ыяштарның будуктарын аяар чайгаарга, олардан дамды-суглар чуглуп бадып турган; чорумалдарга кайгамчык чаагай чыт кээп турган. Дыттар болгаш хадыңнар ногаан чөөк-биле, а сарыг хараган алдын чөөк-биле шыптынышкан. Хадыңнарда ам хоюг, өттүр көстүр чуга бүрүлөр частып келген. Чорумалдар ыяштар адаа-биле бар чыдырда, хүн чырыы безин ногаан ышкаш сагындырган. Оларның кыры-биле ары ужуп эрте берген.

— Бо дээрге анаа чылыг дүшкени эвес-тир — деп, тура дүшкеш, гном чугаалаан. — Бо — Час-тыр! Бис ам канчаар бис? Силерниң кыжыңарның төнчүзү келген-дир! Ол болза Асланның ажылы-дыр!

— Бир эвес кайы-бирээңер ам бир катап-даа ооң адын адап диттигер болза — деп, Ак Кадай чугаалаан, — доп-дораан өлүртүп каар!

XII

ПИТЕРНИҢ БИРГИ ТУЛЧУУШКУНУ

А ШАК-ЛА ОЛ ҮЕДЕ КУНДУСТАР БИЛЕ УРУГЛАР оон ыракта хөй шак дургузунда чоруп келген. Долгандыр турар бойдус кайгамчык чараш дүште ышкаш апар чыткан. Олар тоннарын шагда-ла уштуп октапкан, ам бот-боттарынга: «Көр-көр! Чараш кушкашты! — Азы: — Ой, коңгурактарны! — Азы: — Бо чүү деп чүве ындыг магалыг чаагай чытталып тур? — Азы: — Чүгле дыннап көрүнер, ыраажы хек эдип тур!» — дижирин безин соксап каан. Олар ам шак ол эки-чаагай элбекшилге таалап ханып, бирде хүннээрэктээн чылыг оймактар-биле, бирде ногаан шырыштарның сериин хөлөгезин таварты, бирде катап база күчүлүг хадылар чокпак будук-бүрүзүн баш кырында бедидир хере сунган чиңгистиг аяңнар-биле, бирде аажок чаагай чыды оларны ужур шаапкы дег чечектелген инек-караа биле долаананың тудуш шырыжын таварты ыт чок бар чыткан.

Кыш олар көрүп турда-ла, аткаарлап, элээн каш шак дургузунда үе январьдан май чедир чыла бергенин көргөш, уруглар Эдмунд ышкаш кайгаан. Нарнияже Аслан эглип кээрге,

ындыг болур ужурлуг-даа дээрзин олар билбес турган. Ынчалза-даа олар шупту билип турган: Нарнияда төнчү чок кыш — Ак Кадайның, ооң кара сагыштыг илби-шидизиниң үүлгеткен херээ-дир, а час дүжүп келген болганда, ооң хамык херектери баксырап эгелээн-дир. Хар чокта, Ак Кадай шанактыг чоруп шыдавас дээрзин база олар билип каан. Ынчангаш далажырын соксадып, удаа-дораа доктаап, элээн үр дыштанып ап турганнар. Ол үеге чедир олар турупкан болбайн канчаар, ынчалза-даа чилчии шуут үзүлбейн, уйгу-дүште дег, оожум шимчеп бар чытканнар. Оларның сагыш-сеткили, агаарга эрттирген узун хүннүң төнчүзүндө дег, тайбың дыштыг апарган. Сүүзен ээжээн бичии өйдүрүп алган.

Улуг хем оларның солагай талазында чыдып калган. Даш Ширээге чедер диге, мурнуу чүкче азы оң талаже эептер ужурлуг турган. Эгбес-даа турган болза, олар биеэги оруу-биле чоруп шыдавас апарган: хем үерлей берип, оларның кокпазы таварып эрткен черде ам шапкын сарыг суг дааш-шимээнниг мөөреп агып чыткан.

А оон хүн ажып эгелээн, оон чырыы кызып, хөлөгелер узай берген, чечектер халбыңнарын хаап алыр үе келген бе бодалга алзыпкан.

— Ам-на мья мында — деп, эр Кундус чугаалааш, аңгы турар бедик ыяштар үнген, кылын эглиң-нээш чиңгис-биле — ону кызыл-даван кырлаары дыка-ла тааланчыг болган — шыптынган тейже үнүп эгелээн.

Хүннү бадыр чоруп келген соонда, тейже үнери берге болуп, олар шупту эгиштей берген. Лүүси «экидир дыштанып албас болзумза, тей бажынга чедип шыдаар мен бе?» деп чигзинип эгелеп турда, олар хенертен ында турар болган. А оларның көрүжүнге ажыттынган чүүлдер бо-дур.

Чорумалдар ногаан аяңда турган. Оларның буттарының адаанда, дөвүн куду арга-арыг карарып, карак чедер чер бүрүзүндө көстүп чыткан, чүгле чөөн чүкте ыракта, оларның чиге мурнунда, бир-ле чүве кылаңнап, янзы-бүрү өңнүг көзүлген.

— Кайгамчык-тыр оо! — деп, Питер Сүүзенче хая көрүнгөш, үндүр тынган. — Далай!

А аяңның ортузунда Даш Ширээ — кырында дөрт даш салган улуг кара-куу калбак даш — бедип турган. Ширээ аажок эрги кылдыр көзүлгөн. Ында ужуру билдинмес демдектер — биске билдинмес дылдың үжүктери чадапчок — оюп каан болган. Оларже көргөн кижиге элдептег, тайылбырлаттынмас миннишкин-сеткиишкинге алзыптар. А оон уруглар кыдыында тургузуп каан майгынны көрүп каан. Ах, кандыг кончут кайгамчык чүүл көстүп турар дээр силер, ылаңгыя ам, кажан олче ашкан хүннүн шавышкак херелдери дээр турда аан: сарыг торгу шывыг-пөстөр, кызыл-хүрөң хендир-баглар, чаан сөөгү өргөннер, а майгын кырында, оларның арнынче ырак далайдан хадаан салгын-хатка чайганып, соңгу даваннарында турупкан кызыл арзылаң дүрзүзү сиилбээн тук сыпта киискип турган.

Хенертен оларның оң талазында хөгжүм үнү дыңналган, эргилип келгеш, олар манап турган чүүлүн көрүп каан.

Аслан ону чартык дээрбек кылдыр долганып алган амытаннар төвүндө турган. Ында холдарында чадаганнар тудуп алган ыяш, суг ээлери кыстар — бистиң делегейде адаары дег, дриадалар биле найадалар бар болган, хөгжүм үнү оон дыңналып кээп турган чүве-дир. Ында дөрт улуг кижиге-аскыр турган. Оларны үстүндө көөргө, шыңгыы-даа болза, чараш даг-кижилер дег, а адаандан көөргө, күчүлүг аскырлар дег болган. Ында оон ыңай чаңгыс-мыйыс деп амытан, кижиге баштыг буга, пеликан куш, эзир болгаш аажок улуг ыт бар болган. Асланның чанында ийи леопард турган. Оларның бирээзи Ооң дүжүлгө бөргүн, өскези Ооң тугун тудуп алган турган.

А Асланның Бодун силерге канчаар тодарадып бижирил? Ону уруглар-даа, кундустар-даа кылып шыдавас ийик. Ооң-биле боттарын канчаар алдынарын, чүнү чугаалаарын база олар билбес болган. Нарнияга кээп чорбаан улус бир-ле чүүлдүн чаңгыс угда буянныг болгаш түрлүг болуру болдунмас деп бодаар. Питер, Сүүзен болгаш Лүүси бир шагда ынчаар бодап чораан-даа болза, ам чазып чораанын билип кааннар. Чүгө дээрже олар Арзылаңче көөр деп шенээш, көрүп шыдавайн турарын билип кааннар, олар чүгле алдын чел биле улуг, шыңгыы, шуут-ла кижини өттүр көрүптер карактарны эскерип четтиккен.

— Олче чоокшулай бер — деп, эр Кундус сымыранган.

— Чок — деп, Питер сымыранган, — баштай силер.

— Баштай Адамның үк-салгалы, а оон — дириг амытаннар — деп, аңаа эр Кундус сымыранып харыылаан.

— Сүүзен — деп, Питер сымыранган, — сен барзыңза чүл? Кыс улусту кезээде мурнунче эрттирер ийик.

— Улуувус сен-не болгай сен — деп, Сүүзен сымыранган.

Ынчалдыр үр сымырашкан тудум, оларга улам-на эпчок апар чыткан болбайн канчаар. Адак соонда Питер баштай ол хөделир ужурга таваржырын билип каан. Ол хынындан хылыжын ужулгаш, Асланга ёзулаан. Арткан уругларга: «Мени эдерер силер. Боттарыңарны туттунуңар» — дээш, ол Арзылаңга чоокшулап келгеш:

— Бис чедип келдивис... Аслан — дээн.

— Эртип моорлаңар, Питер, Адамның оглу — деп, Аслан чугаалаан. — Эртип моорлаңар, Сүүзен, Лүүси, Еваның кыстары. Эртип моорлаңар, Кундустар.

Арзылаңның үнү чоон болгаш өткүт болган, уруглар, та чүгө ийик, ол дораан хөлзевейн барган. Ам оларның сеткил-чүрээ өөрүшкүлүг, амыр-тайбың апарып, Асланның мурнунга ыт чок турары оларга көңүс эпчок эвес ышкаш сагындырган.

— А дөрткүнер кайыл? — деп, Аслан айтырган.

— Ол артканнарын садыптар бодааш, Ак Кадайның талазынче шилчий берди, о, Аслан — деп, эр Кундус харыылаан.

Ынчан бир-ле чүве Питерни мынча дээринче албадапкан:

— Ол дээш мен база буруулуг мен, Аслан. Мен аңаа хорадап турдум, бодаарымга, мээң оом ону меге орукче чыгапкан-дыр.

Аслан ол сөстөргө чүү деп-даа харыылаваан, анаа-ла туруп алгаш, оолче топтап көрүп турган. Бүгү улус, амытаннар бо таварылгада, шынап-ла, оон ыңай чүнү-даа чугаалаан херээ чок дээрзин билип каан.

— Аслан, Эдмундуну кандыг-бир арга-биле камгалап ап болур бе? — деп, Лүүси дилээн.

— Ону камгалаар дээш бүгү-ле аргаларны ажыглаар бис — деп, Аслан харыылаан. — Ынчалза-даа ол херек бодап тура-рыңардан берге болур чадавас.

Арзылаң катап база ыт чок барган. Баштайгы минутадан-на Лүүси Ооң көрүжүнүн кайы хире хааннарзыын, күчү-күштүүн база ооң-биле чергелештир амыр-тайбыңын магадап турган, а ам Ооң көрүжү мунгаргай база дээрзин хенертен эскерип каан. Ынчалза-даа ол аян-шинчи дораан өскерли берген. Аслан челин

силгипкеш, бир аспаан өскези-биле часкапкан. «Коргунчуг-ла аспактар-дыр — деп, Лүүси боданган. — Дыргактарын Ооң киир тыртып билири-ле эки-дир».

— Че, ам дээрзинде дойдан белеткезиннер — деп, Аслан ыяш ээлери кыстарга чугаалаан. — Еваның кыстарын майгынче аппаратгаш, оларже сагыш салып көрүңер.

Угбашкылар чоруй баарга, Аслан аспаан Питерниң эктинге салгаш — ох, аар-ла аспак болган! — мынча дээн:

— Адамның оглу, бараалы, сээң хааннаарың ордуну сеңээ барып көргүзейн.

Питер холунда хылышты ам-даа тутпушаан, Арзылаңны эдерип, аяңның чөөн талазынче чорупкан. Оларның көрүжүңге каас-чараш чер ажыттынып келген. Оларның артында хүн ажып турган, куду чыдар бүгү узун чооганы — арга-арыг, тейлер, шынаашык, мөңгүн чылан дег дыйлаңнап баткан хемни — кежээки хаяа чыры-биле шыва апкан болган. А талыгыр ыракта бурунгаар далай көгерип, ашкан хүнден кыза берген булуттар дээрде салдап чораан. Чер биле далайның ужурашканы хем аксында чавыс тей көдүрлүп, ында бир-ле чүве кылаңнаан. Ол болза орду болган. Ооң барыын талаже көрүнгөн бүгү соңгаларында кызыл хүн кылаңнап турганы ол чүве-дир, а Питер сактырга, далай эриинде дыштанып чыдар аажок улуг сылдыс көргөн ышкаш болган.

— Бо дээрге, о, Кижиде амытан— деп, Аслан чугаалаан, — дөрт дүжүлгелиг Кэр-Паравел-дир, сен ол дүжүлгелерниң бирээзинге саадаар сен. Мен ону сеңээ көргүзүп тур мен, чүге дээрге силерниң эң улууңар болгаш, Дээди Хаан болур сен.

Питер катап база чүнү-даа чугаалаваан — таптыг-ла ол өйде ыржымны элдептиг үн үрөпкөн. Үн труба эдери дег, чүгле оон чоон болган.

— Ол дээрге сээң дунман уругнуң эдискизи-дир — деп, Аслан Питерге аяр, бир эвес арзылаң дугайында ынча деп болур чүве болза, моортайлаштыр киргирээн дег сагындырар кылдыр чугаалаан.

Питер ону дораан билип шыдаваан. Ынчалза-даа ол арткан кижилер, амытаннар бурунгаар чүткүп турарын көргөш база Аслан аспаан карбаш кылгаш: «Дедир! Тажы дайынчы алдар-хүндүнү боду чаалап алзын!» — деп алгырыптарга, чүү болганын ам-на билип кааш, майгынче бар шаа-биле маңнап ыңай болган. Ол аңаа коргунчуг чүве көргөн.

Суг, ыяш ээлери кыстар чүк башка дезип чоруп турган. Питерге уткуштур Лүүси бодунуң бичии бутчугаштарының дүргедеп шыдаар шаа-биле маңнап кел чыткан. Ооң арны ак тос болган. Чүгле ынчан Питер Сүүзенни эскерип каан. Ыяшче согунналдыр ужугуп келгеш, уруг будуктан халбактаны каапкан, а ооң сыр соондан улуг куу араатан аң кончуг дүргөн маңнап орган. Питер баштай ону адыг деп бодаан, а оон ытка дөмейлээн, чүгле ол ыттан элээн улуг болган. Хенертен ооң сагыжынга «бөрү ышкажыл» деп бодал кирип келген. Соңгу даваннарынга туруп алгаш, бөрү мурнуу даваннары-биле ыяш унундан даянып алган. Ол ырланып, диштерин шаккыладып турган, ооң ооргазының дүгү сирбее берген. Сүүзен чүгле черден өрү ийиги будукче үнүп шыдаан. Ооң бир буду куду халаңнап, араатанның аксынга бичии-ле четпейн турган. Питер чүге ол бедидир үне бербезил азы оода-ла быжыдыр халбактанып албазыл деп кайгай берген, а оон дунмазы ам дораан меделин оскунгаш, кээп дүжер-дир деп билип каан.

Питер ыңдыг-ла кончуг дидим кижиде болуп чорбаан, харын-даа, ол сактырга, кортканындан харыксырап баксырап калган ышкаш болган. Ынчалза-даа коргуушкун чүнү өскертип шыдаар деп: хүлээлге аңаа кандыг дужаал берип турарын ол билбейн канчаар. Оол хылыжын көдүргөш, маңгысче, ону херлип-херлип согар дээш, аттыктыр шурай берген. Бөрү согуну частырышкан. Ол Питерге чаңнык дег дүргөн эглип келген. Ооң карактары килеңнээнинден кыптыгып, өжөөнниг ырланы аксындан үне халып турган. Араатанның өжүккени кедереп, ырланыын тудуп шыдаваан. Питерни ол-ла камгалаан — оон башка бөрү доп-дораан ооң боскундан сегирип алыр ийик.

Ооң соондагы бүгү чүве дыка дүргөн болуп эртип, Питер чүнү-даа медресе билип четтикпээн: ол бөрүнүн аксындан чайлай бергеш, хылыжын ооң мурнуку даваннарының аразындан дорт-ла чүрөөнчө бар шаа-биле кадалдыр шанчыпкан. Каш секунда коргунчуг дүште дег караңайнып эрткен. Бөрү өлүм-биле демисежип чыткан, ооң арзайган диштери Питерниң хаваанга дегген. Оолга долгандыр хандан база бөрү дүгүндөн өске чүү-даа чок ышкаш сагындырган. А оон бир карак чивеш дээр аразы болгаш, маңгыс ооң буттарының баарында өлүг чыткан. Питер ооң хөрөөндөн хылыжын арай деп ушта тыртып алгаш, хөндүрлүп, караанче киир аккан дерин чодуп алган. Ооң мага-боду бүрүнү-биле ыстап-шылап турган.

Бичии болгаш, Сүүзен ыяштан дүжүп келген. Көрүп эрткени хөлзээшкинден олар ийилээн бут кырынга арай деп турганнар база чажырып канчаар мен — ийилээн карак чажы биле ошкаашкыннардан туттунуп шыдавааннар. А Нарнияга ол дээш кымны-даа чемелевес.

— Дүрген! Дүрген! — деп, Асланның үнү дыңналган. — Кижии-аскырлар! Эзирлер! Шыргайда өске бөрүнү көрүп тур мен. Дуу ында, артыңарда. Ол мырыңай чаа дезип маңнапты. Сүрүңер! Ол бодунуң ээзинче маңнаар эвес бе. Ооң ачызында Ак Кадайны тып алыр бис, Адамның төлдериниң дөрткүзүн база тып алыр бис.

Ол дораан даваннарын дагжадып база чалгыннарын шилередиң, амытаннарның эң дүргеннери караңгы дүмбейже шымны берген.

Питер, ам-даа тыныш алыр харык чок, Асланның үнүнче эргилип келгеш, ооң бодунуң чанында турарын көрүп каан.

— Хылыжың чодуп аарын уткан-дыр сен — деп, Аслан чугаалаан.

Ындыг болган-даа. Питерниң арны кызып, кылаңнааш бисче көөрге, бөрү ханы бар болган. Ол ээкеш, хылыжын сигенге, а оон тонунуң эдээнге кургадыр чодуп каапкан.

— Хылышты меңээ бергеш, дис кырынга олуруп ал, Адамның оглу — деп, Аслан чугаалаан.

Питер ооң дужаалын күүсеткен.

Калбартыр туткан бис-биле ооң эктинге деггеш, Аслан:

— Туруп кел, Питер хайырааты, Бөрү Хыдыкчызы. Сен-биле чүү-даа болур болза, хылыжың чодуп аарын черле утпа — дээн.

XIII

ҮЕ-ДУПТУҢ ЧАЖЫТ БИЛДИ-БИЛИИ

А АМ ЭДМУНДУЖЕ ЭГЛИР ҮЕ КЕЛГЕН-ДИР. ОЛАР тура дүшпейн бар-ла чыткан. Мурнунда ол черле ындыг үр чадаг чоруп болур дээрзинге канчап-даа бүзүревес турган ийик. Оон адак соонда, кажан олар улуг-чаагай пөш болгаш шиви ыяштар хөлегезинде чыдар дүмбей чоогага чедип келгенде, Ак Кадай доктаап дыштанырын чарлаан. Эдмунд ол дораан черже доңгая кээп дүшкен. Ооң-биле ам чүү боору аңаа дөмей-ле турган, чүгле дыш алыр арга берген болза ол-ла. Ак Кадай биле гном чоогунда бир-ле черде аяар чугаалажып турган.

— Чок — деп, гном чугаалаан, — ам ооң ажыы чок, о, Ак Кадын! Олар ам Даш Ширээде чеде берген болбааже.

— Могрим бөрү бисти тып чедип келгеш, бүгү медээлерни дамчыдарыңга бүзүрээли — деп, Ак Кадай чугаалаан.

— Тып чедип-даа келзе, ооң эки медээлер эккээри кандыг-ла болду — деп, гном чигзинген.

— Кэр-Паравелде дөрт дүжүлге бар — деп, Ак Кадай чугаалаан. — А бир эвес оларның чүгле үжү ээлеттинер болза чүл? Ынчан демги бурунгу чугаа боттанмайн баар.

— Ылгал бар бе? Кол-ла чүве — Ол мында-дыр — деп, гном чугаалаан. Бодунуң чагырыкчызы-биле чугаалажып тура, гном Асланның адын ам-даа адап диттикпейн турган.

— Ооң маңаа үр артып каары албан эвес-ле болгай. А ол чоруй баарга, Кэр-Паравелде демги үш кижиге халдаар бис.

— Ынчалза-даа бо чүвени салбас болза эки — гном ынча дээш, Эдмундуну тепкен. — Туттурган кижиге барда, чугаалажышкын кылыры белен-не болгай.

— Ындыг харын! Ону хостап аарын манаар де! — деп, Ак Кадай кыжыраан аянын чугаалаан.

— Ындыг болза — деп, гном чугаалаан, — кылыр ужурлуг чүвени ам дораан күүсетсе эки.

— А мен ону Даш Ширээге кылыр болза эки деп санаар мен — деп, Ак Кадай чугаалаан. — Кылыр ужурлуг черге. Эрте шагдан бээр ону кылып келген черге.

— Че, Даш Ширээни болур-чогууру-биле ажыглаар үе ам дораан келбес боор — деп, гном удурланган.

— Ол шын — деп, Ак Кадай чугаалаан. — Ам канчаар, мен эгелей берейн.

Хенертен аргадан бөрү хүүледир улуп үне халып келгеш, оларже уткуй маңнапкан.

— Мен оларны көрдүм. Үжелээ Даш Ширээде Ооң-биле кады турлар. Олар Могримни, мээң даргамны, өлүрүп кагды. Адамның оолдарының бирээзи ону чок кылып кагды. Мен шыр-гайже чаштына бергеш, бүгү чүүлдү көрүп турдум. Тын менди үнүңер, амы-тынның артыңар!

— Чүте? — деп, Ак Кадай чугаалаан. — Ынчанган херээ чүл? Бистиң бүгү улузувусту барып чыып эккел. Олар бээр аргалыг-ла болза дүрген чедип келзин. Даг-кижилерни, четкерлерни, мээң таламда ыяштар ээлериң кыйгыр. Амылыгларже халдап чоруур өлүглерни, магачыннар болгаш буга баштыг моостарны кыйгыр. Хоранның мөөгүлөр ээлериң, бөрү кылдыр хуулуп шы-даар кижилерни кыйгыр. Тулчур бис! Мээң илбилиг мергем чок эвес! Олар бисче халдап кээрге, шуптузун даш кылдыр хуул-дуруп шыдавас мен бе?! Дүрген халып чорувут. Мен борта бир улуг эвес херекти эчизинге чедирер ужурлуг мен.

Аажок улуг араатан бажын согайткаш, хая көрүңгеш, халып ыңай болган.

— Ындыг-ла-дыр — деп, Ак Кадай чугаалаан, — бисте мында ширээ чок-тур... Боданып айын, шаптык катпа сен... Ооң ооргазын ыяшка чыпшыр тургузуп кагза эки.

Эдмундуну тургузур тепкилепкеннер. Гном ону ыяшче эккелгеш, аажок дыңзыдыр баглап каан. Эдмунд көөрге, Ак Ка-дай тонун уштуп октап турган, ооң хар дег ак чанагаш холдары көзүлгөн. Холдар ак боорга-ла, оол оларны көрүп каан — дүмбей чоогада кара ыяштар адаанда аажок караңгы болгаш, ол өске чүнү-даа көрүп чадап каан.

— Өргүлдү белетке — деп, Ак Кадай чугаалаан.

Гном Эдмундунуң хөйлениниң моюндуруун чешкеш, аң-дара каапкан. Оон оолдуң бажының дүгүндөн сегирип алгаш, бажын аткаар тыртыптарга, ооң сегели өрү көдүрлү берген. Эд-мундуга элдептиг хылыраан дааш дыңналган: ол чүү дээр сен? Хенертен ол билип каан: бижек чидидип турар-дыр!

Хенертен өске ыт — дыңзыг алгы-кышкы, даван даажы, чалгыннар хаккылаажы болгаш Ак Кадайның килеңнээн алгызы дыңналган. Дааш-шимээн чаңгыланып, хөлээзин көдүрлүп үнгөн. А оон оол бир-ле күштүг холдар ону чежип хостап, көдүрүп ту-рарын билип каан, чымчак чоон үннер дыңналган:

— Чытсын че... аңаа кызыл-арагадан кудуп беринер... Би-чииден иживит че... сеңээ оон эки апаар.

А ооң соонда үннер аразында чугаалажып эгелээн:

— Кара илбичи Кадайны кым тудуп алды?

— Сени деп боодаым чоп.

— Ооң холунда бижек-ти ушта шаапканым олчаан ону көрбедим.

— Мен гномну сүрүп тур-дум... Таанда-ла, Ак Кадай дезе бергени ол бе?

— Бүгү чүвени хары угда сактып кээр харыым кайда боор... А бо чүл?

— Чүү-даа эвес, анаа кыр-ган төжек-тир.

Эдмунд ынчан меделин шуут оскунупкан.

Удавайн киж-аскырлар, чаңгыс-мыйыстар, ивилер болгаш куштар (мурнундагы эгеде Асланның Эдмундуну камгалазын дээш чорудупканы дириг амытаннар) оолду көдүрүп алгаш, Даш Ширээже дедир чорупкан. Олар чоруй барган соонда, чоогага чүү болганын билип кааннар болза, кайгап шаг боор турганнар ийик.

Мырыңай ыржым турган. Удавайн дээрге ай үнүп келген, ооң чырыгы чидии кончуг апар чыткан. Силер аңаа турган болзуңарза, айның чидиг чырыында кырган төжек биле шору улуг инек-дашты эскерип каар ийик силер. А оларны чоогундан топтап көргөн болзуңарза, силерге бир-ле чүүл элдептиг кылдыр сагындырар ийик — чижээлээрге, төжек черде дыгыныпкан чыдар бичии чоон амытанга аажок дөмөй деп. А бир эвес шыдамык чорууңар четчир болза, төжектиң инек-дашка чеде бергенин, а инек-даштың туруп келгеш, аңаа бир-ле чүве чугаалай бергенин көрүп каар ийик силер. Херек кырында төжек биле инек-даш дээрге гном биле Ак Кадай болган де! Ак Кадайның бир илбишидизи болза кымны-даа, ооң иштинде бодун-даа, таныттынмас кылдыр хуулдуруптары турган. Ынчангаш кажан ооң холунда бижээн ушта шааптарга, ол аңгадай бербейн, бодун база гномну инек-даш болгаш төжек кылдыр хуулдурупкан. Илбилиг мергезигеш аңаа артып каап, база камгалаттына берген.

Кажан Питер, Сүүзен болгаш Лүүси дараазында эртен оттуп кээрге, — а олар дүннү өттүр майгыга оваалап каан сырттыктарга удуп чыткан — агай Кундус оларга хамыктың мурнунда дүүн кежээ Эдмундуну Ак Кадайның холундан камгалап каанын, ам ол мында, турлагда, Аслан-биле хөөрежип турарын чугаалаан.

Уруглар майгындан үнүп келгеш, Аслан биле Эдмундунуң өске бүгү амытаннарның хажызында шалың дүшкөн оът-сигенде кожа агаарлап кылаштажып турарын көрүп кааннар. Силерге ол чугааны катаптаары шуут-ла албан эвес — артында-ла Асланның чогуу чүнү чугаалаанын кым-даа дыңнаваан, чүгле Эдмунд ооң сөстөрүн бүгү назынында утпас кылдыр сактып алган. Уруглар чоокшулап кээрге, Аслан оларже уткуй хая көрнүп келген.

— Дунманар, акыңар бо-дур. Сооңарда артып калган чүве дугайында ооң-биле чугаалашкан ажы шуут чок.

Эдмунд шуптузунуң холун ээлчештир туткаш, киж-бүрүзүңге: «Мени өршээп көр» — дээн, оларның кайызы-даа: «Ажырбас, ону чугаалааш чоорул» — деп харыылаан.

А оон олар эң-не бөдүүн, хуннүң-не чугаалаар бир-ле чүве чугаалаксап, катап база өңнүктежип алганын көргүзүксээн, ынчалза-даа оларның кайызы-даа — канчап-даа каар бооп кыжанза — чүнү-даа бодап тып чадап каан. Оларга арай эпчок апар чыткан, а ынчан леопардтарның бирээзи чедип келгеш, Асланга мынча дээн:

— Дээрги мындаагылар, дайзынның төлээлекчизи Силерден ону хүлээп алырын дилеп тур.

— Бээр чедип келзин — деп, Аслан чугаалаан.

Леопард чоруй баргаш, удавайн гном-биле кады ээп келген.

— Чер иштиниң оглу, Меңээ чүнү дыңнадыр дээш келдиң? — деп, Аслан айтырган.

— Нарнияның Кадыны, Озалааш Ортулуктарның Чагырыкчызы ооң амы-тынынга айыыл чок байдалга бээр чедип келгеш, силерниң оон дудак чок сонуургалдыыңар херек дугайында силер-биле чугаалажып болур деп даанырыңарны дилеп тур.

— «Нарнияның Кадыны», ынча деп де! — деп, эр Кундус химиренген. — Ындыг бят чок чорукту мен ам-даа...

— Оожум, Кундус — деп, Аслан үзе кирген. — Удавайн бүгү ат-дужаалдарны ёзулуг ээлериңге эгидип бээр. А амдызында маргыжып канчаар бис. Чер иштиниң оглу, бодунуң чагырыкчыңга, бир эвес ол бээр кээр бетинде илбилиг мергезин дөө ол улуг дуб адаанга кааптар болза, ооң айыыл чок чоруу дээш Мээң дагдынып турарымны дамчыт.

Гном ол негелде-биле чөпшээрешкен. Леопардтар оон күүселдезин хынаар дээш гном-биле кады чорупкан.

— А ол хенертен леопардтарны даш кылдыр хуулдуруптас бе? — деп, Лүүси Питерге сымаранган.

Ол-ла бодал леопардтарның бажыңга база кирген деп бо-даар мен; чүү-даа болза, оларның ооргазында дүгү сирбее берген, кудуруу, ыт көрүп каан моортайны дег, хоолайландыр көдүрлү берген.

— Шупту чүве эки болур — деп, Питер аңаа харыылап сымаранган. — Аслан оларның айыыл чогуңга бүзүрөвээн болза, оларны чорутпас ийик.

Элээн каш минута болгаш, Ак Кадай боду тей бажыңга көстүп келгеш, оймакты кежип, Асланның мурнунга туруп алган. Олче көргөш, Питер, Сүүзен болгаш Лүүсиниң — олар ону мурнунда көрбээн-не болгай — эът-боду чымырай берген; аң-мең аразында оожум ырланган үн дыңналган. Дээрге хүн чайынналдыр

чырып турза-даа, шупту доңуп эгелээн. Чүгле Аслан биле Ак Кадай ботгарын хөлээзин чок алдынып турган хире. Ол ийи — алдынналчак болгаш өлүмзек ак тос — арын-шырайны бот-бодундан ындыг чоок көөрү элдеп болган. А Ак Кадай Асланче чиге көрүп шыдавааны-ла шын; кыс Кундус ону өжөгээр харагалзап турган.

— Силерниң араңарда өскерликчи бар-дыр, Аслан — деп, Ак Кадай чугаалаан.

Аңаа турган улус дөгере ооң Эдмунд дугайында чугаалаанын билип каан. Ынчалза-даа Эдмунд ооң-биле болган бүгү чүвениң соонда база Аслан-биле эртенги чугаа соонда бодунуң дугайында барык-ла бодавайн турган. Ол биеэги хевээр көрүжүн Асландан черле чайлатпаан; Ак Кадайның чүнү чугаалап турары аңаа ужур-утка чок ышкаш сагындырган.

— Чүл ынчаш — деп, Аслан харыылаан. — Ооң өскерликчи чоруу сеңээ эвес, а өске улуска хамаарыштыр болган-дыр.

— Чажыт Билди-билигни уттуптуң бе? — деп, Ак Кадай айтырган.

— Уттупкан дижек мен — деп, Аслан муңгаргай харыылаан. — Чажыт Билди-билиг дугайында биске чугаалап бер че.

— Сеңээ чугаалап бээр че? — деп, Ак Кадай катаптаан, ооң үнү хенертен улам чидий берген. — Чанында турарывыс бо Даш Ширээде чүнү бижээнин чугаалаар бе? Ыдыктыг тейниң өргүл салыр дажында, чыданың согуллары-биле дег, чүнү оюп каанын чугаалаар бе? Сээң Ачаң, далай ындының Дээди Чагырыкчызы Боду чүнү бижип каанын чугаалаар бе? Шаг шаандан бээр Ооң Нарнияга сиңирип кааны Билди-билигни сен менден дора эвес билер сен. Ол ёзугаар өскерликчи бүрүзү мээң эргемде турарын билер сен. Ол — мээң хоойлу ёзугаар олчам-дыр, өскерликчи чорук бүрүзү дээш өлүрер эргем бар.

— А-а — деп, эр Кундус узун-суук чугаалаан, — силер ынчангаш бодуңарны кадын мен деп турар ышкажыл силер: чүге дээрге Дээди Чагырыкчы силерни шаажылакчы кылдыр томуйлаан де!

— Оожум, Кундус — деп чугаалааш, Аслан аяар ырланы берген.

— Ынчангаш бо кижин амытан — мээни — деп, Ак Кадай уламчылаан. — Ооң амы-тыны мээң эргемде, ооң ханы — мээң өңчүм.

— Ындыг болза, ону ап ал! — деп, кижин баштыг буга мөөрөөн.

— Мелегей — деп, Ак Кадай чугаалаарга, ооң эрнин каржы хүлүмзүрүг эмчийтипкен. — Таанда-ла, сээң хайыраатың мээң хоойлу ёзугаар эргемни күш-биле казып кааптар деп бодадың бе? Чажыт Билди-билиг деп чүл ол дээрзин Аслан кончуг эки билер. Эрте-бурунгу хоойлуда чугаалап турары дег, мен өскерликчинин ханын төкпес болзумза, Нарния от биле сугдан узуткаттынар дээрзин ол билер-ле болгай.

— Ылап-ла шын — деп, Аслан чугаалаан. — Мен ол ындыг эвес дивейн тур мен.

— О, Аслан — деп, Сүүзен Ооң кулаанга сымыранган. — Бис ынчап шыдавас бис... мынча диксеп тур мен: силер ону тудуп бербес боор силер аа? Таанда-ла, Чажыт Билди-билигге удур чүнү-даа кылып болбас бе? Аңаа салдар халдадыр кандыг-бир арга туруп болур бе?

— Дээди Чагырыкчының Чажыт Билди-билинге салдар халдадыр че? — деп, Аслан катап айтыргаш, уругже эргилип кээп, дүндүе берген. Оон ыңай кым-даа ындыг сөстөр катаптап дидинмээн.

Ол бүгү үе иштинде Эдмунд Асланның бир талазынга туруп алгаш, Олче салдыкпайн көрүп турган. Эдмундунуң тыныжы тырттына берген, оол «бир-ле чүве чугаалаар ужурлуг эвес мен бе» деп боданган, ынчалза-даа доп-дораан оон чүгле чаңгыс чүүл манап турарын билип каан: чүгле аңаа чугаалаан чүвени кылырын.

— Аткаарлай бериңер — деп, Аслан чугаалаан. — Мен Ак Кадай-биле дың ийилээн чугаалажыйн дээш.

Шупту Аңаа чагырткан. Ах, чүү дээр боор, Арзылаң биле Ак Кадайның чүнү дугайында ындыг шыңгыы чугаалажып турарын билип алыксааш, баш ыжып манаары дыка-ла берге болган.

— Эх, Эдмунд — дээш, Лүүси ыглап бадырыпкан.

Питер арткан бүгү улус, амытаннардан хая көрнүп алгаш, ырак далайже көрүп турган. Эжеш кундустар бот-боттарын даваннарындан тудуп алгаш, баштарын халайтыпкан. А сөөлзүредир кым-даа шимчевейн барган. Эң-не аяар ыттар: дүктүг-арының өөлээри, аргада ыракта куштар ырлаары болгаш хатка бүрүлөрнүн шылыраары безин дыңналып турган. А Аслан биле Ак Кадайның чугаазы төнмөстээш туруп берген.

Ам-на Асланның үнү үнген.

— Чоокшулап кээп болур силер — деп, Ол чугаалаан. — Мен шупту чүвени таарыштырып кагдым. Ол силерниң дунмаңарның амы-тынын негээринден ойталап тур.

Оймак кырынга, ол бүгү үеде олар тыныжын тыртып-тыртып, ам чаа хөрек долдур улуг тынган дег, улуг тыныышкынын эзини тарай берген. Оон шупту улус, амытаннар чугаалажып эгелээн.

Ак Кадайның арнында өжү ханган өөрүшкү чайнап турган. Ол чоруп бар чыткаш, база бир катап доктаагаш:

— Азаашкын сагыттынарын мен канчап билип аар мен? — деп айтырган.

— Хр-р-р! — деп, Аслан, артыкы даваннарынче турбушаан, ырланы берген. Ооң аксы алгыдыр ажыттынып, ырланыры дың-зып кел-ле чыткан, а Ак Кадай карактарын аңгайтып, аксын аазадыпкаш, хевиниң эдээн эде тырткаш, дезип ыңай болган.

XIV

АК КАДАЙНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

АК КАДАЙ КӨЗҮЛБЕЙН БААРЫ БИЛЕК, АСЛАН мынча дээн:

— Бис моон көжүп чоруур ужурлуг бис, бо чер өске сорулгалар дээш херек апаар. Бо кежээ Беруна хемниң кежииниң чанынга турлагланып аар бис.

Арзылаңның Ак Кадай-биле канчап дугуржуп апканын билип алыксааш, бүгүде канчаар-даа аажок бергедеп турган болбайн канчаар, ынчалза-даа Ооң арын-шырайы биеэ хевээр дошқуургай болган, шуптузунуң кулактарында Ооң коргунчуг ырланганы ам-даа дыңналып турган, ынчангаш кым-даа Оон чүве айтырып дидинмээн.

Хүн оът-сигенни кургадып четтигипкен, олар ажык дээр адаанга шуут-ла аяңга дүштеки чемин чип алган. Оон шупту ажыл-херээн кылып кирипкен: чамдыктары майгынны бузуп, дүрген, өскелери эт-сеп чыып турган. Удавайн дүъш соонда олар турлагдан көжүп үнгеш, соңгу-чөөн талаже чорупкан. Чедер чер ырак эвес боорга, далашпааннар. Орук ара Аслан Питерге Бодунуң дайын чорудар планын тайылбырлап чораан.

— Ак Кадай бо черлерге бодунуң ажыл-херээн төндүр кылыштары билек, ол шаарланчак бөлүү-биле кады шивээзинче

аткаарлааш, камгалалга белеткенири ылап боор — деп, Ол чугаалаан. — Ону орук ара тудуп алыр чадавас сен, ынчалза-даа ол дээш дагдынары болдунмас-тыр.

Аслан оон тулчуушкуннуң ийи планын ниитизи-биле чуруп көргүзүп берген: бирээзи — бир эвес Ак Кадай болгаш ооң талалакчылары-биле арга иштинге тулчур апарза, өскези — бир эвес ооң шивээзинче халдаар апарза. Арзылаң Питерге дайын чорудулгалары кылырынга хамаарыштыр хөй-ле сүме берген, чижээлээрге: «Кижиге-аскырларны маңаа азы дуу аңаа тургузуп аар ужурлуг сен» азы: «Ак Кадай ындыг азы мындыг чүүл кылбайн турар деп шынзыгары-биле хайгыылчылар чорудар ужурлуг сен». Адак соонда Питер:

— А Силер бистиң-биле кады турар-ла болгай силер, Аслан — дээн.

— Ону Мен сеңээ азап шыдавас мен — деп харыылааш, Аслан Питерге айтышкын, сүме бээрин уламчылаан.

Оруктуң ийиги чартында Аслан Сүүзен биле Лүүсиден ыраваан. Ынчалза-даа Ол уруглар-биле барык чугаалашпаан база оларга муңгаргай кылдыр көзүлгөн.

Кежээ дүшпээнде-ле, олар шынааның ийи талаже чарлы бергени, а хемниң сыыгап калганы черде калбак салдамче үнүп келген. Ол болза Беруна кежиг болган. Аслан чоок эрикке доктар деп дужаал бээрге, Питер:

— А ол чарык эрикке турлаг кылып алза эки эвес бе? Бир эвес Ак Кадай дүне бисче халдап келзе канчаарыл? — дээн.

Аслан, бир-ле чүве дугайында бодап турган боду, сырбаш дээш, челин силгээш:

— Чүү дидиң? — деп айтырган.

Питер бодунуң сөстөрүн катаптаан.

— Чок — деп, Аслан тоомча болгаш киржилге чок харыылаан. — Чок, бо дүне ол бисче халдавас — дээш, Ол хандыр улуг тынган. Ынчалза-даа дораан немеп каан: — Ол дугайында бодапканың дөмей-ле эки-дир. Дайынчы кижиге ындыг болур ужурлуг-даа. Чүгле бөгүн ол чугула эвес.

Оон олар Ооң айыткан черинге турлаг тип эгелээн. Асланның хөөнү арткан бүгү улусче шилчий берген. Ооң кадында харыысалганы бодумга бүрүн хүлээнип албышаан, Ак Кадай-биле тулчур апаар мен деп бодалдан Питер аажок дүвүрөп турган. Аслан оларны каапкаш баар деп оол манаваан, ындыг медээ ону күштүү-биле хөлзедипкен. Кежээки чем ыыт чок эрткен. Бо кежээ

дүүнгү кежээден, оон туржук бөгүнгү эртенден безин улуг ылгалдыын шупту медереп билип турган. Эки чагай үелер эгелеп четтикпейн төнер деп-даа барган дег.

Ындыг медереп билишкин Сүүзенни аажок хаара тудуп алганындан ол, удуп чыдып алгаш-даа, уйгузу келбейн туруп берген. Ол-бо талаже аңдарлып-дүндерлип, иштинде: «Бирээ, ийи, үш...» — деп санап-ла чыткан, а уйгу келбес-ле, келбес. Ынчан ол Лүүсиниң хандыр улуг тынгаш, ооң чанында караңгыда аңдарлып-дүндерилгенин дыңнап каан.

— Сээң база уйгун келбейн-дир бе? — деп, Сүүзен айтырган.

— Ийе — деп, Лүүси харыылаан. — Сени удуп калган деп бодадым. Сүү, дыңнам!

— Чүү дидир сен?

— Мен бир-ле багай чүве ожаап билип тур мен... бистиң кырывысче айбыл диргелип келген-даа ышкаш.

— Шынап бе? Шынын чугаалаарга, мен база.

— Ол чүве Аслан-биле холбаалыг — деп, Лүүси чугаалаан. — Чок-ла болза Ооң-биле бир-ле айбыл-халап болур, чок-ла болза Ол боду бир-ле халаптыг чүве кылыр боор.

— Ийе, Ол хүннү бадыр анаа эвес чоруп турду — деп, Сүүзен чөпшээрешкен. — Лүүси, тулчуушкун үезинде Ол бистиң-биле кады турбас мен деп чүзүл? Чүү деп бодаар сен, Ол бо дүне бүдүү чоруй баргаш, бисти чааскаандырывысты кааптар дивээн бе?

— А Ол ам кайдал? — деп, Лүүси айтырган. — Мында, майгында бе?

— Мен бодаарымга, чок.

— Үнүп барып көрөөлөм. Ону көрүп каар чадавас бис.

— Бараалы че — деп, Сүүзен чөпшээрешкен, — дөмей-ле удуп шыдавас-тыр бис.

Уруглар удааннар аразы-биле аяр эрткеш, майгындан чылбыртып үне бергеннер. Айдыңнап турган, даштар дамчып агып баткан хемниң шылыраарындан өске, чаңгыс-даа ыыт дыңналбаан. Хенертен Сүүзен Лүүсиниң холундан сегирип алгаш:

— Көр! — деп сымыранган.

Оймактың ыяштар үнүп эгелээн эң кыдында Арзылаңны олар көрүп каан — Ол аргаже оожум кирип бар чыткан. Уруглар аразында чугаалашпайн-даа, Ооң соондан чорупкан.

Арзылаң тейниң кадыр ийин өрү үнгеш, оң талаже ээпкен. Бөгүн хүндүс оларны бээр эккелгени орук-биле Ооң бар чыдары бүгү чүвениң аянындан илдең болган. Ол бирде дыгый

хөлегеже чаштынып, бирде айның бүлүргей чырынга көстүп кээп, ырап бар-ла, ырап бар-ла чыткан. Уругларның буттары удавайн шалыңдан өде берген. А Аслан-биле чүү болуп турар чоор? Олар Ону ыңдыг кылдыр черле көрбээн. Ооң бажы доңгайып, кудуруу халая берген, Ол хөлүн эрттир турупкан дег, аажок оожум бар чыткан. Кажан олар хөлеге чок, чаштына бээри болдунмас ажык черни эртип чыдырда, Арзылаң хенертен доктаай дүшкеш, хая көрнүп келген. Дезери утка чок боорга, уруглар олче чеде берген.

Олар чоокшулап кээрге, Ол мынча дээн:

— Ах, төлдер, төлчүгештер, чүге мени эдердинер?

— Бис удуп чададывыс — деп, Лүүси чугаалааш, оон ыңай чүнү-даа чугаалаан херээ чогуң, Аслан оларның бодалдарын ол чокка-ла билирин ожаап билип каан.

— Бис Силер-биле кады барып көрээли... дилеп тур бис... кайнаар-даа баар болзуңарза — деп, Сүүзен дилээн.

— Кады... — дээш, Аслан боданы берген. Оон мынча дээн: — Ийе, силер Мээң-биле кады барып болур силер, бо дүне өнүктүрүм-биле турарым дээш өөрүүр-дүр мен. Чүгле Мээң айыткан черимге доктаарыңарны, Мээң оон ыңай чааскаан чоруурумга шаптык катпазыңарны азаңар.

— О, өөрүп четтирдивис! Бүгү чүвени Силерниң дужаарыңар ёзугаар кылыр бис! — деп, уруглар хөлзеп алгырган.

Оон олар катап база орукче үнүпкен. Арзылаң ортузунда, уруглар ийи кыдыында бар чыткан. Ынчалза-даа Ооң кылажының оожумун! Ооң өндүр-бедик улуг бажы аажок чавыс доңгайып, думчуу оыг-сигенге дээр чыгыы чораан. Оон Ол тептиккеш, аяр човууртай каапкан.

— Аслан! Хайыралыг Аслан! — деп, Лүүси сымыранган.

— Канчап бардыңар? Биске чугаалап берип көрүңерем.

— Силер аарый бербээн силер бе, хайыралыг Аслан? — деп, Сүүзен айтырган.

— Чок — деп, Аслан харыылаан. — Меңээ муңгаранчыг, чааскаанзыргай-дыр. Силерни мээң чанымда деп билип чорурумда, холуңарны челимче салып көрүңерем.

Угбашкылар Арзылаңны көрүп каан ояар-ла аажок кылыксаары, ынчалза-даа Ооң чөпшээрели чокка кажан-даа кылып диттикпези чүвени кылганнар — доңа берген холдарын Ооң кайгамчык чараш челинче супкаш, ону суйбап эгелээннер. Оруктуң артыын олар ынчалдыр чоруп келген. Удавайн уруглар Даш

Ширээ турар тейни өрү көдүрлүп олуарын билип каан. Оларның оруу ийниң ыяштар мырыңай бажыңга чедир үнген талазы-биле шөйүлгөн турган. Кажан олар сөөлгү ыяш-биле дужаажып келгенде, Аслан доктаагаш, мынча дээн:

— Уруглар, силер маңа артып каар ужурлуг силер. Чүү-даа болуп турза, силерни кым-даа эскербезин дээш кызыдыңар. Байырлыг.

Кызыжактар чүге ынчап турарын боттары тайылбырлап шыдавас-даа болза, ажыг-шүжүглүг ыглажы берген, оон Арзылаңга чыпшыр чөлөнгөш, Ооң челин, думчуун, даваннарын болгаш улуг муңгаргай карактарын ошкап эгелээн. Адак соонда Ол хая көрүңөш, тейниң шуут-ла бажынче шиглей олардан ырап чорупкан. Лүүси биле Сүүзен чокпак үнүштер аразыңга чаштынып алгаш, Ооң соондан көрүп чыдып калган. Оларның көргөн чүвези бо-дур.

Даш Ширээни долгандыр мөөң амытаннар чыгып келген. Ай биеэги хевээр чидиг чырыдып турза-даа, кызыл чалбыштыг, бүгүдени кара ыш-биле бүргөпкөн чырыткылар тутканнары хөй болган. Ында кымны чок дээр! Аажок улуг азыг-диштерлиг магачыннар, бөрүлөр, буга баштыг кижилер, дүрзүзү багай шулбус кадайлар, хоралыг ыяштар биле хоранныг үнүштер ээлери болгаш мээң тодарадып бижип шыдавазым (оон башка улуг улус силерге бо номну номчуурун хоруп кааптар) өске коргунчуг амытаннар — четкерлер, шулбустар, албыстар, аза-буктар, куудайлар, маңгыстар болгаш оон аңгы-даа кара күштер. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Ак Кадайның талазында турган база оон дужаалын ёзугаар бөрүнүң борта чыгганы бүгү амытаннар. А тейниң дал ортузунда Даш Ширээ чанында Ак Кадай боду турган.

Чоокшулап оор Арзылаңны көрүп кааш, маңгыстар кортканындан улуп эгелээн, Ак Кадай боду-даа хензиг өйде коргуушкунга алзыпкан ышкаш сагындырган. Ынчалза-даа ол доп-дораан орталанып келгеш, килеңнии-биле кыпсынчыдыр каттыргаш туруп берген.

— Мелегей чүве! — деп, ол алгырган. — Мелегей чүве чедип келген-дир! Ону дүрген хүлүңер!

Лүүси биле Сүүзен тынар-тынмас апаргаш, Аслан дайзыннарже ырланмышаан шурай бээр боор деп манап турган. Ынчалза-даа ынчаар болбайн барган. Дөрт шулбус кадай кочулап хүлүмзүрүп, шоода аарак, ыңдыг-даа болза, Олче чоокшулай бергеш, дужаалды күүседиринден эгезинде диттип чадап, Асланче чагдап эгелээн.

— Хүлүнер дидир мен! — деп, Ак Кадай катаптаан.
Шулбустар Асланче шурай бергеш, Ооң удурланыр деп бодавайн-даа турарын көргөш, чидиг үн-биле байырлап кышкыржы берген. Ынчан арткан дайзыннар — кара гномнар болгаш сарбашкыннар — оларга дузалажып халчып келген. Аажок улуг Арзылаңче мөөңү-биле хөмө халдааш, олар Ону ойтур октап алгаш, хүлүп эгелээн. Халдакчылар, та чүү ындыг маадырлыг чорук кылган дег, тишелгелиг алгыржып турган. Шынап-ла, Арзылаң оларны чаңгыс аспаа-биле чылча басып каап шыдаар ийик. Ындыг-даа болза, Ол, кажан дайзыннары хендирлерни Ооң мага-бодунче кестинип кире бээр кылдыр дыңзыды тыртып каарга безин, шимчевээн, чаңгыс-даа ыт үндүрбээн. Арзылаңны хүлээш, ону Даш Ширээже сөөртүп чоруп кааннар.

— Туруңар! — деп, Ак Кадай чугаалаан. — Баштай ону кыргып кааптар херек.

Өжээнниг алгы-кышкының частышкыннарынга үдеткеш, мөөң амытан чон аразындан холунда хачылыг магачын үнүп келгеш, Асланның чанынга дискектенип олуруп алган. «Халырт-хүлүрт» деп хачы халырап, черже алдын дүргектер чагган дег дүжүп турган. Магачын көдүрлүп кээрге, уруглар боттарының чаштынган черинден көңгүс өске Асланны көрүп каан — Ооң бажы чел чокта, бичиизи кончуг ышкаш сагындырган! Асланның дайзыннары база Ооң кайы хире өскерли бергенин көрүп каан.

— Көрүңер даан, бо болза анаа-ла улуг моортай ышкажыл! — деп, оларның бирээзи алгырган.

— Бис оон коргуп турган бис де! — деп, өскези хөлзеп алгырган.

Асланны долгандыр бөлдүнчүп алгаш, олар Ону кочулап эгелээн. «Диис-диис-диис!» — деп, олар алгырышкан. «Сен бөгүн чеже күске туттуң?» «Сүт ижиксей-дир сен бе, дииспеек?»

— Ах, канчап ынчап боорларыл — дээш, Лүүси ишкир-нип ыглай берген. Ооң карааның чажы чаагын куду дамырак суг дег агып бадып турган. — Бужар куурумчулар!

Баштайгы аар хөлзээшкин эрте бээрге, челин кестиртип каапкан Аслан Лүүсиге мурнундаагызындан артык дидим, кайгамчык чараш кылдыр сагындырып эгелээн.

— Ооң хаайынче хөмээштен кедирип калыңар — деп, Ак Кадай дужааган.

Ам Аңаа хэмээш кедирип турда безин, ооң аажок улуг аксы чаңгыс шимчээн болза, оларның ийи-үш хирези хол-бут чок артар ийик.

Ынчалза-даа Арзылаң мурнуку хевээр шимчевээн. Дайзыннарын Ооң ындызы улам хорадаткан ышкаш сагындырган. Олар шупту, чаңгыс амытан дег, Олче шурай-ла бергеннер. Хүлүглүг чыдырда, Олче чоокшулаарындан коргуп турганнары безин, ам дидимнели бергеннер. Каш минутада Аслан шуут көзүлбейн барган — ол бүгү шаарланчак бөлүк Ону ол хире сырый үглөп келген. Маңгыстар Арзылаңны теп-шанчып, соп, Олче дүкпүрүп, Ону шоодуп турганнар.

Адак соонда ол бүгү оларның хөөнүнгө дээптерге, олар хүлүглүг Арзылаңны Даш Ширээже сөөртүп алгаш чорупкан. Кажан олар Ону ынаар сөөртүп эккелгенде, Аслан аажок улуг болгаш, шупту Ону арай деп Ширээже салып алган. А ооң соонда хендирлерни оон-даа дыңзыды тыртып кааннар.

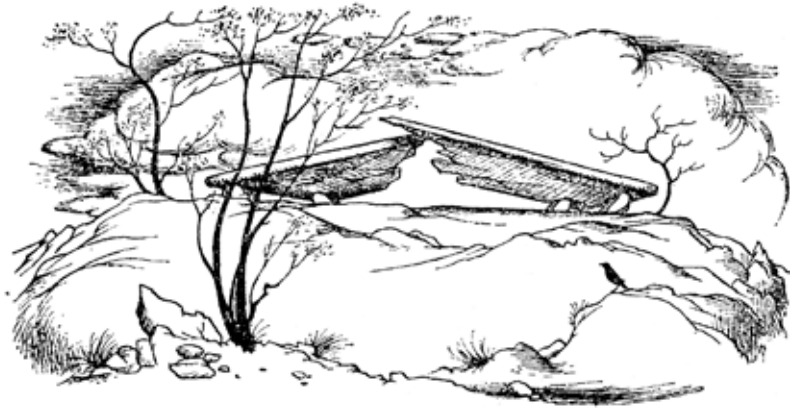
— Кортуктар! Кортук хейлер! — деп, Сүүзен ишкирнип ыглап турган. — Олар ам-даа Оон коргуп турар-дыр. Ам безин аан.

А оон Асланны калбак Дашка чыпшыр шарып каан. Ол ам хендир дүргээ дег сагындырган. Бүгү амытаннарның ыды читкен. Холдарында чырыткылыг дөрт шулбус кадай Ширээнин дөрт азыбында туруп алган. Ак Кадай, эрткен дүне дег, тонун уштуп октапкан, чүглө ам ооң мурнунда Эдмунд эвес, Аслан чыткан. Оон бижээн чидидип эгелээн. Бижекке чырыткының чыры дээптерге, уруглар шак ол нарын болгаш коргунчуг хевирлиг бижекти кандан эвес, а даштан кылганын көрүп каан.

Ам-на Ак Кадай Асланче чоокшулап келгеш, Ооң бажының чанынга туруп алган. Ооң арны өжүккенинден хуула берген, а Аслан биеэги хевээр дээрже көрүп чыткан, Ооң карактарында килең-даа, коргуушкун-даа чок болган — чүглө мунгарал. Ак Кадай ээккеш, шанчар бетинде өөрүп байырлап чугаалаан:

— Че, кайывыс удуп алган-дыр? Мелегей, бодуңнуң өлүмүң-биле өскерликчи оолду камгалап аар мен деп бодадың бе? Дугуржуп алганывыс ёзугаар мен ооң орнунга сени өлүрүп каар мен. Чажыт Билди-билиг ёзугаар өргүлдү кылган турар ужурлуг. А сен өлү бээринге, ону база өлүрүп каар мен — кым меңээ шаптыктап шыдаарыл? Кым ону мээң холумдан ушта тыртып аарыл? Сен Нарнияны меңээ кезээ-мөңгөдө бериптиң, бодуңнуң амы-тыныңны оскундуң база өскерликчини өлүмден камгалап шыдавадың. А ам, ону билип чыда, өлү бер!

Лүүси биле Сүүзен Ак Кадайның бижекти кадалдыр шанчышканын көрбээн. Оларга ону көөрү аажок берге боорга, карактарын шийишкеннер.

XV

ҮЕ-ДҮПТҮҢ-ДАА МУРНУНДАГЫ ЧАЖЫТ БИЛДИ-БИЛИГ

УРУГЛАР АМ-ДАА, АРНЫН ХОЛУ-БИЛЕ ДУГЛАП алгаш, чадаң үнүштер аразыңга олурда, Ак Кадайның үнү оларга дыңналган:

— Шупту мээң соом-биле, дайзыннарны узуткап каалы. Ам Улуг Мелегей, Улуг Моортай өлгенде, кижы сыскындызын база өскерликчилерни дүрген тиилеп аар бис.

Дараазында элээн каш минута уругларга багай төнчүлүт бооп болур турган. Өжээргек маңгыстарның бүгү шаарланчак бөлүү черлик алгы-кышкы, янзы-бүрү эдискилерниң ыы-сыызы болгаш өткүт сыылап-коолаан ыыдынга үдеткеш, Сүүзен биле Лүүсиниң чаштына берген чериниң чаны-биле ийни куду халып ыңай болган. Уруглар чаны-биле кара күштерниң соок хатсалгын дег кончуг дүрген эртип турарын, кижы-бугаларның аар дуоугларының адаанда черниң канчаар сирилээнин, дастар биле часкыларның кара чалгыннарының баш кырында канчаар хаккылаанын медресеп билип турган. Өске өйде болза, олар кортканындан сирилээр ийик, а ам оларның чүректери качыгдалга алыскан болгаш, олар чүгле Асланның бужар байдалга коргунчуг өлүмүнүң дугайында бодаарыңга өйлөшкөн.

Сөөлгү ыыт-шимээн оожургай бээрге, Сүүзен биле Лүүси тей бажынче кедеп чеде берген.

Ай барык ажа берген, чуга булуттар ону бо-ла дуглап турган, а хендир-биле хүлүп баглап каан өлүг Арзылаң дээр агында ам-даа көстүп чыткан. Лүүси биле Сүүзен өл өйт-сигенче дис кырынга олуруп алгаш, Асланны ошкап, Ооң кайгамчык чараш челин, ылавылаарга, оон артып калган чүүлдү суйбап эгелээн. Карактарың ыжыдыр ыглап алганнар. Ынчан олар бот-боттарыңче көрүшкеш, ындыг чааскаанзыргай болбазы-биле холдарың туттунчупкаш, катап база ыглай бергеннер, оон катап база соксап кааннар. Адак соонда Лүүси:

— Бо аажок коргунчуг хөмээшче көрүп шыдавас-тыр мен. Ону уштуп шыдаптар эвес бис бе? — дээн.

Олар хөмээшти ушта тыртарың оралдашкан. Ол ындыг-ла белен эвес болган, чүге дээрге оларның салаалары соогундан көжүп калган база караңгызы аажок апарган болган, ынчанмыже олар адак соонда ону кылып шыдапкан. Ынчан уруглар катап база ыглажып, Арзылаң хаайың суйбап, Ооң хан биле көвүүн аштап чодуп эгелээннер. Оларга кайы хире чааскаанзыргай, коргунчуг, муңгаргай болганың тодарадып бижип шыдавас-тыр мен.

— Чүү деп бодаар сен, Ооң хүлүүн чежип шыдаар бис бе? — деп, Сүүзен чугаалаан.

Ынчалза-даа өжээргек маңгыстар хендирлерни уруглар чежип шыдавас кылдыр дыңзыды тыртып каапкан болган.

Номчукчуларның кайызы-даа бодунуң чуртталгазында Сүүзен биле Лүүси ышкаш аас-кежик чок турбаан боор деп идегээр-дир мен. Ынчалза-даа силер кажан-бир дүннү өттүр караанар шуут кургай бергиге чедир ыглаан болзуңарза, адак соонда силерни оожургал база моон соңгаар кандыг-даа эки чүве болбас деп бодал хаара тудуптарың билир боор силер. Чүү-даа болза, Лүүси биле Сүүзенге ынчаар сагындырган. Шактар эртип-ле, соогу дам барып-ла турган, а олар чүнү-даа эскербээн. А оон Лүүси чөөн чүкте дээр кыдыы бичии чырый бергенин

көрүп каан. Уруг оон өске-даа чүүлдерни база көргөн: ооң буттарының чанында оът-сигенде бир-ле бичижек амытаннар ыңай-бээр чүгүржүп турган. Баштай уруг оларже кичээнгей салбаан. Дөмей-ле эвес бе?! Ам аңаа бүгү чүве хамаан чок апарган болгай. Ынчаарга удавайн аңаа ол амытаннар — кымнар-даа болган болза — Ширээниң буттарын дамчыштыр өрү көдүрлүп эгелээн ышкаш сагындырган. Ам олар Асланның мөчү-бодунда маңнажып турар-дыр. Уруг чоокшуладыр ээкеш, кандыг-ла-бир куу аңчыгаштарны көрүп каан.

— Тьфу! — деп, Ширээниң өске талазында олурган Сүүзен хөлзеп алгыра каапкан. — Чүү адам бужар чүвел! Чүдек күскелер! Моон ырап чорунар! — Оон ол күскелерни сывыраы-биле холун көдүрүп келген.

— Мана — деп, ол үеде күскелерден карак салбайн турган Лүүси чугаалаан. — Көрүп тур сен бе?

Уруглар ээкеш, топтап көрүп эгелээн.

— Бодаарымга... — деп, Сүүзен чугаалаан. — Элдептиин аа! Олар хендирлерни хемирип тур!

— Ынча деп бодадым-даа — деп, Лүүси чугаалаан. — Бо күскелер — өңүктөр-дир. Күжүрлер Ону өлүг деп билбейн турар. Аңаа дузалажып, хүлүгден хостаар деп турарлар-дыр.

Ол аразында барык чырый берген. Уруглар бот-боттарының арыннарын ылгап эгелээн — ак тос чүвелер болган! Хендирлер үзе хемирген күскелерни база көрүп кааннар: чүс-чүс бичии ой-күскелер. Адак соонда хамык хендирлер дараалаштыр үзе хемиртине берген.

Чөөн чүкте дээр шуут агарып, сылдыстар, горизонт кырында чаңгыс улуг шолбандан аңгыда, имирерип калган.

Соогу аажок апарган. Күскелер тарай маңнажы берген, уруглар Асландан хендирлер дүргектерин ап октапкан. Хүлүг-бек чокта, Аслан бодунга дөмей кылдыр көзүлгөн. Бичии болгаш-ла, чырып кел чыткан, ынчангаш Ооң арын-шырайы улам-на шеврегин чараш кылдыр көстүр болган. Аргада, оларның артында, куш мыжыраан. Уруглар артында сырбаш кылынган — хөй шак дургузунда ыржымны чаңгыс-даа быт үревейн турган-на болгай. Өске куш харыы кылдыр бир-ле чүве сыгырган. Удавайн бүгү арга куштар үннери-биле эдип, сыгыра берген.

Дүн эрткен дээрзинге кандыг-даа чигзиниг артпаан. Эртен дүшкөн.

— Мен дыка-ла дондум — деп, Лүүси чугаалаан.

— Мен база — деп, Сүүзен билинген. — Кылаштажыр бис бе?

Олар тейниң чөөн талакы ийинге келгеш, куду харап көргөн. Улуг шолбан ам көстүр-көзүлбес апарган. Куду арга карарып көзүлгөн, ынчалза-даа ыракта, дээр биле черниң тудушкаанда, далайның дилиндээ чырып турган. Дээр ак-кызыл апарган. Уруглар ыңай-бээр кылаштажып, бичии-даа болза чылыгарын оралдашкан. Ох, оларның турупкан деп чүвезин! Буттарын арай деп сөөртүп, кылаштажып чорааннар. Далай биле Кэр-Паравелче көөр дээш доктаай бергеннер. Чүгле ам олар ону ылгап көрүп шыдааннар. Олар көрүп турда-ла, дээр биле далай аразында кызыл дилиндек алдынналы берип, сугдан хүннүн кыдыы аяр-оожум көстүп келген. Ол-ла өйде олар артында, даг-кижи аажок ишкир аяан буза шаапкан дег, дыңзыг дазыраан ыт дыңнап кааннар.

— Бо чүл? — деп, Лүүси Сүүзенниң холундан тудуп албышаан чугаалаан.

— Мен... көөрүнден коргуп тур мен — деп, Сүүзен чугаалаан. — Ында чүү болуп тур? Коргунчуун.

— Ам база Аслан-биле бир-ле чүве кылып турлар. Бир-ле багай чүве — деп, Лүүси чугаалаан. — Дүрген бараалы.

Ол хая көрнүп келгеш, Сүүзенни эдертип алган.

Хүн херели дээп кээрге, бүгү чүве көңгүс өскээр көстүп, шупту өңнер болгаш өңнерниң янзылары өскерли берген болгаш, олар баштай чүү болганын билбейн барган. А оон дораан Даш Ширээни ханы тиг-биле ийи чартык кылдыр одура шаап каанын, а Асланның чогуң көрүп кааннар.

— Коргунчуун аа!.. — деп, Лүүси ыглай берген. — Өлүп каарга безин, Аңаа амыр-дыш бербес.

— Кым ынчанганыл?! — деп, Сүүзен хөлзеп алгырган. — Мооң утказы чүл? Катап база Билди-билиг бе?

— Ийе — деп, оларның артында дыңзыг үн дыңналган. — Катап база Билди-билиг.

Олар хая көрнүп келген. Уругларның мурнунда хүнге чайыннап, челин силгип — оозу биеэгизинден улгаттыр өзүп үнүп келген хире — Аслан бо турган!

Ах, Аслан! — деп, Олче өөрүшкү болгаш коргуушкун-биле көрбүшаан, уруглар ийилээн алгырышкан.

— Сен дириг сен бе, хайыралыг Аслан? — деп, Лүүси айтырган.

— Ам — ийе — деп, Аслан харыылаан.

— Сен... эвес сен... эвес бе? — деп, сирилээн үн-биле Сүүзен айтырган. Ол «хей-чүве» деп сөстү ытгаар кылдыр бодун албадап шыдаваан.

Аслан алдынналчак бажын доңгайткаш, ооң хаваан чылгап каан. Уругнуң арнынче Ооң чылыг тыныжы эзиннелип, дүктүн чаагай амданы айдызап келген.

— Мен аңаа дөмей-дир мен бе кай? — деп, Ол чугаалаан.

— Ах, чок-чок, Сен дириг-дир сен, шынап-ла Сен-дир сен! Ах, Аслан! — деп, Лүүси алгыра берген, оон ийи уруг Ону ошкап-чыттап, куспактап эгелээн.

— А бо бүгү кандыг уткалыг чүвел? — деп, олар элээн оожургай бергенде, Сүүзен айтырган.

— Утка мындыг — деп, Аслан тайылбырлаан. — Ак Кадай үе-дүпче ханылап кирген Чажыт Билди-билигни билир болгандыр. А бир эвес оон-даа хандыр, Нарнияның төөгүзү эгелээр бетинде турган ыржымче база дүмбейже бакылап шыдаар турган болза, өске Чажыт Демдектерни номчуп аар ийик. Өскерликчинин орнунга өргүл Ширээзинче буруу чок, кандыг-даа үүлгедиг кылбаан амытан эки туразы-биле үнүп кээр болза, Ширээ буступ каарын база Өлүм боду ооң мурнунга аткаарлай бээрин Ак Кадай билип аар ийик. А ам...

— Ийе-ийе, ам чүү боорул? — деп, адыш часкавышаан, Лүүси айтырган.

— Ах, уруглар — деп, Арзылаң чугаалаан. — Күжүм катап кирип турарын билип тур мен. Тудуңар-ла мени!

Бир секунда хире Ол чаңгыс черге турган. Ооң карактары кылаңайнып, даваннары сириңейнип, кудуруу быгыннарын улдап турган. Оон Ол агаарже бедидир шурай берип, уругларны

ажа ужуккаш, Ширээниң өске талазынга черже олура дүшкен. Лүүси чүге ынчап турарын боду-даа билбейн, бар шаа-биле каттырбышаан, Асланны тудуп аар дээш Ширээже халбактанып үне берген. Арзылаң катап база шурай берген. Сүрүүшкүн эгелээн. Аслан долгандыр халып-ла, бирде уругларны оранчок мурнап, бирде оларның холунче кире бер чазып, бирде оларның аразы-биле өде халып, бирде оларны агаарже бедидир өрү октапкаш, аажок улуг хилиң дүктүг мурнуку даваннары-биле дозуп тудуп ап, бирде оът-сигенге даваннар, холдар-буттарны орааштыр үжелээ дукпуртуландыр чуглур кылдыр кадап каан дег тура дүжүп туруп берген. Ийет, ынчалдыр чүгле Нарнияга ыймактажып ойнап болур. Бо оюн чаъс-чайыктыг шуурган-биле оюнга бе азы дииспеек-биле оюнга дөмей бе дээрзин Лүүси билип чадап каан. Эң-не хөктүг чүве болза кажан уруглар эгиштей бергеш, амна оът-сигенче кээп дүжерге, олар олчаан могаанын-даа, аштап-суксаанын-даа уттупкан.

— Ажыл-херекче шымнып кирер үевис келген-дир — деп, Аслан чугаалаан. — Ырланыр деп барганымны билип тур мен. Кулааңар дуглап алыңар!

Олар ооң айы-биле күүсеткен. Кажан Аслан туруп келгеш, ырланыры-биле белеткенип, аксын ажыдыштарга, Арзылаң уругларга аажок түрлүг көстүргө, Олче көрүп диттикпээннер. Ооң ырланган үнүндөн ыяштар черже ийлени бергенин олар көрүп каан — хат киткээрге, оът-сиген ынчалдыр ийлени бээр болгай.

Оон Ол:

— Узун орук мурнувуста манап тур. Мени мунуп алыңар — дээн. Арзылаң черже ээгип аарга, уруглар Ооң чылыг алдынналчак ооргазынче халбактанып үне берген: баштай Сүүзен олурупкаш, челди быжыг сегирип алган, ооң соондан Лүүси олурупкаш, Сүүзенден быжыг туттунуп алган. Аслан бут кырынга туруп келгеш, эң-не чүгүрүк аъттанган-даа дүрген бурунгаар маңнап ыңай болган — баштай ийни куду, а оон шыргай эзим-биле.

Ах, ол маңның кайгамчыктыгын! Нарнияга олар-биле болган бүгү чүведен эң экизи ол турган боор. Силер кажан-бир аът мунгаш, даалыктаткан силер бе? Шак ол маңны чүгле дуюглар дадыраары биле аът дерииниң шыңгыраары чокка бодап көрүңер даан, чүге дээрге Арзылаңның аажок улуг даваннары черге барык-ла дааш чок дээп чораан. А дас кара, бора азы дорут аът ооргазының орнунга алдынналчак кештиң чымчак эрбеннелчээн, хатка эстээн челди бодаптыңар даан. А оон эң-не чүгүрүк

аьттан ийи катап дүрген бурунгаар ужугуп бар чыдарыңарны бо-
дап көрүңер. Артында-ла силерниң хөлгөңер дын-даа хереглес,
кажан-даа туруп-могавас. Ол улам-на ырадыр, тайып ушпайн,
ол-бо талаже эгбейн, ыяштар уннарының аразы-биле капша-
гай былдамыктап, чадаң үнүштерни, шырышталган даяларны,
дамырак сугларны ажа халдып, хемчигештерни сүзүп кежип,
терең хемнерни эштип кежип маңнап бар-ла чыдар. Силер Ону
мунупкаш, орукка, сесерликке эвес, өвээнчилиг ээн черлерге-
даа эвес, а бүгү Нарнияны кежир, чазын дыт үнген хөлгелиг
кокпалар-биле, дуб ыяш үнген хүннээрек алаактар-биле, черлик
вишняның хар дег ак садтары-биле, коолаан хоолааштар чаны-
биле, чингис шыпкан хаялар болгаш чаңгыланып турар куйлар
чаны-биле, оттуг чадаң үнүш шыпкан хат каккан ийлерни өрү,
өвээнчи сиген хөмө үнген даглар деспектери-биле, баш дескинип
турар кадыр даглар кыдыы-биле, а оон — куду, куду, куду — катап
база арга-ыяштыг чоогалар болгаш ак-көк чечектер шыва алган
карак четпес шынаа-шыктар-биле халдып-ла олулар силер.

Биче дүьште олар кадыр тейниң бажында турган, ооң
эдээнде шивээ көзүлгөн — үстүнден ол ойнаарак ышкаш сагын-
дырган — олар көөрге, шивээ чүгле шиш баштыг суургалардан
бүткен дег болган. Арзылаң дүрген маңнап орган болгаш, ши-
вээ секунда санында-ла улгадып турган, ынчангаш уруглар «Бо
кымның шивээзил?» деп боттарындан айтырып четтикпээнде-ле,
олар ооң чанында келген. Ам шивээ ойнаарак ышкаш сагындыр-
баан. Ол түрлүг бедий берген турган. Ханада бизеңнер аразында
кым-даа көзүлбээн, хаалганы дээктеп каан болган. Аслан маңын
оожургатпайн шивээже халып кел-ле чыткан.

— Бо — Ак Кадайның ордузу-дур! — деп, Ол ырланган.
— Быжыг туттунуңар!

Дараазында карак чивеш дээр аразында оларга делегей
айы-баш чок бир аңдарлы берген ышкаш сагындырган. Арзылаң
кажан-даа кылып көрбээни шураашкын кылыры-биле белеткен-
геш, шивээ ханазын дорт ажа шурай берген, ылавылаарга, ажыр
ужа берген. Уруглар арай деп тыныш ап, Ооң ооргазындан чүү-
даа болза дириг-менди чуглуп бадып келгеш, көжээлер долдур
турупкан даштар дөжей салган делгем иштики шөл ортузунда
турарларын көрүп кааннар.

XVI

КӨЖЭЭЛЕР-БИЛЕ БОЛГАН ЧҮҮЛ

— КАНДЫГ КОНЧУГ ЭЛДЕПТИГ ЧЕР БООР! — ДЕП,
Лүүси хөлзеп чугаалаан. — Янзы-бүрү даш амытаннарның хөйүн!
Музейде турар-даа дег бис.

— Кыш-ш — деп, Сүүзен сымыранган. — Асланның чүнү
кылып турарын көр даан.

Ийе, Ону көрзе чогуур турган. Аслан даш арзылаңче
чаңгыс шурааш-ла, чеде халый бергеш, олче үрүпкен. Аслан ол
дораан, бодунуң кудуруун тудар дээн диис дег, дескиндир эр-
гилгеш, сактыр болзуңарза, даш арзылаңче ооргазын көзүлдүр
каш базым черге турган даш гномче үрүпкен. Оон гномнуң ар-
тында даш кылдыр хуула берген бедик ыяш эээзиниң чанынче
халый берген. Даш тоолайже үрер дээш кыдыынче ээпкен, оон
оң талазында ийи кижии-аскырже шурай берген. Ынчан Лүүси
алгырыпкан:

— Ой, Сүүзен! Көр даан! Арзылаңче көр даан!

Оттуг-ыяшты шаккаш, солун үзүндүзүңге дегзиптерге, чүү
боорун көргөн боор силер. Баштайгы секундада чүү-даа болбайн
турар ышкаш сагындырар, а оон солунуң кыдыы-биле чал-
быыштың чиңге агымы чылып чорупканын эскерип каар силер.
Ол ышкаш чүүлдү ам олар көрүп турган. Аслан даш арзылаң
че үрүптерге, ак маны-даш оорганы дургаар хензиг алдын агым

маңнап ыңай болган. Агым калбара берген — сактырга, оттуң саазынны хөмө алыры дег, арзылаңны алдын чалбыыш хөмө апкан ышкаш болган. Артыкы даваннары биле кудуруу ам-даа даш хевээр турган, ынчалза-даа ол челин силгиштерге, бүгү аар даш дүргектер дириг агым бооп бада берген. Арзылаң улуг кызыл аксын ажыткаш, уругларны чылыг тыныжы-биле хөмө ап, таптырганып эзээн. А оон артыкы даваннарын база шимчеди берген. Арзылаң оларның бирээзин көдүргөш, дырбангылаан-даа. Ооң соонда Асланны көрүп кааш, соондан халып кээп, улуг өөрүшкүдөн сыыңайнып, Ооң думчуун чылгаарын оралдажып, Ону долгандыр шурап эгелээн.

Уруглар арзылаңдан көрүжүн чайладыр харык чок турган болбайн канчаар, а кажан олар ам-на эргилип кээрге, оларның көргөн чүүлү арзылаңны уттур кылдыр албадапкан. Оларны долгандыр турган бүгү көжээлер дирлип эгелээн! Иштики шөл ам музейге дөмей эвес апарган, ол ам зоопаркка дөмей ышкаш сагындырган. Асланның соондан самнап-шураан мөөң амытаннар кончуг дүргөн халчып эгелээн болгаш, удавайн Ол Боду барык көзүлбестей берген.

Иштики шөл ам чөлөөш ышкаш чүзүн-баазын өңнүг бооп көзүлгөн: кижичи-аскырларның кылаң хүрең быгыннары, чаңгыс-мыйыстарның көк мыйыстары, куштарның кылаңнааш чалгын-чүглери, дилгилерниң кызыл-сарыг кештери, ыттар биле кижичи-хуналарның кызыл-хүрең дүгү, гномнарның сарыг уктары болгаш кып-кызыл бедик бөрттери, хадың-кыстарның мөңгүн хептери, шиви-кыстарның — кылагар ногаан, дыт-кыстарның чырык ногаан, саргарып көстүр хептери. Ол бүгү өңнер маны даштың өлүг ак өңүн солупкан. А өлүг ыржымны солуп, өөрүшкүлүг киштээшкин, ээрги, ырланыышкын, мыжыраашкын, сыйылаашкын, мукулаашкын, даваннар даажы, алгыкышкы, каткы-итки болгаш ыры-шоор дыңналып келген.

— Ой — деп, Сүүзен өскерли берген үн-биле чугаалаан. — Көр даан! Бо... ол айыылдыг эвес бе?

Лүүси Асланның кайгамчык улуг даш даг-кижиниң бундунче үрүп турарын көрүп каан.

— Кортпаңар! — деп, Аслан хөглүг ырланган. — Буттар шимчей бээрге-ле, арткан мага-бот соондан бүрүнү-биле катап анаа апаар.

— Мен көңгүс өске чүве дугайында бодадым — деп, Сүүзен дунмазынга сымыранган.

А ам, Аслан ону төндүр дыңнаан-даа болза, кандыг-бир чүве кылыры орайтаан болган. Даг-кижи шимченип эгелээн. Оон моңун эктинге салып, караан дүрбээш:

— О-хо-хо! Мен удуп калган боор мен. Маңаа бир черге, мээң буттарым адаанга маңнап турган ырбыскын Кара илбичи Кадай кайыл? — дээн.

Арткан амытаннар маңаа чүү болганын аңаа шупту тайылбырлап эгелээн. Ол холун кулаанга дээскеш, бүгү чүвени эгезинден эгелеп катап чугаалап бээрин олардан дилээн. Кажан ол чүү болганын ам-на билип каанда, бажын сараат сиген бажындан бедивес хире чавыс мөгөйгөш, дыкадыр хүлүмзүрбүшаан, Асланның мурнунга бөргүн ужулган. (Англияда ам даг-кижилер дыка эвээш боорда, оларның аразында эки аажы-чаңныгылары аажок ховар таваржып турар, ынчангаш мөөрей салып маргыжып боор мен — хүлүмзүрүп турар даг-кижини кажан-даа көрбөөн силер. А ону көрзе эки!)

— Че, шивээниң иштин хынап көөр үе келген-дир — деп, Аслан чугаалаан. — Шымдаңар, өңнүктөр, шупту барыңар. Адаандан үстүнге чедир бүгү булуңнарны база ээзиниң удуур өрээлин үжөп-чиндинер. Кандыг-бир салымы багай туттурукчу кайда туруп болурун кым билер боор.

Олар шивээниң иштинче кире халышкан. Үр үеде бүгү караңгы, коргунчуг, дунааргай эрги шивээге ажыдып турар соңгалар ыды болгаш «Кара-бажыңны утпаңар...» — «Бо эжикти ажытчып көр...» — «А бо база бир ээрилчек чада тур...» — «Ой, көр даан, мында кенгуру тур, хөөкүйнү... Асланны кый дептиңер!..» — «Фу, ышкам деп чүвезин!.. Утче дүжүп кире бердиңер халак... Эй, үстүнде кым барыл?! Мында, чада шөлүнде, олар эмгежок-тур!» — деп кый дишкен үннер дыңналып турган. А кажан Лүүси:

— Аслан! Аслан! Мен дээрги Тамнусту тып алдым! Ой, ынаар дүргөн бараалы! — деп алгырып маңнап кээрге, өөрүшкүнү чүү дээр!

Үр болбайн Лүүси биле бичии кижичи-хуна, холдарындан туттунчупкаш, хөглүг самнап эгелээн. Магалыг эки кижичи-хунага ону даш көжээ кылдыр хуулдурупканы бичии-даа хора халдатпаан, ол дугайында кижичи-хуна чүнү-даа сагынмайн турган болгаш, Лүүсиниң чугаалаан чүүлүн улуг сонуургал-биле дыңнаан.

Адак соонда өңнүктөр Ак Кадайның шивээзин үжөп-чиндирип соксап каан. Шивээ ээн, эжик-соңгазын аңгайтыр

ажыдып каан турган, чырык болгаш чаагай чыттыг часкы агаар шаандан бээр кирип көрбээни бүгү дүмбей, дүндүгүр булуңнарны дола берген. Асланның хостап кааны шупту туттурган амыганныр шивээде иштики шөлчө сөктүп үнүп келген. Ынчан оларның бирээзи, Тамнус ышкаш, мынча дээн:

— А моон канчап үнер бис?

Аслан хананы ажа шурай берген болгай, а хаалга дээктиг хевээр турган.

— Че, ол-даа белен — деп харыылааш, Аслан бүткүр боду туруп келгеш, даг-кижиже алгырган: — Эй!.. Сен — үстүнде кижиги! Адың кымыл?

— Рамбл-баффин дээр, мындаагылар силерниң чөпшээре-лиңер-биле — деп, бөргүн ужулбушаан, демгизи харыылаан.

— Кончуг эки-дир, Рамбл-баффин — деп, Аслан чугаалаан. — Бисти моон үндүрүп көр.

— Ынчанмай канчаар, мындаагылар. Улуг күзелдиим-биле — деп, Рамбл-баффин чугаалаан. — Хаалгадан ыңай турунар, чыкпактар.

Даг-кижи хаалгага чеде бергеш, бодунуң кончуг улуг моңу-биле улдап-ла эгелээн: тук! тук! тук! Баштайгы согугдан хаалга кызырткайны берген, ийигизинден — дызырткайны берген, үшкүзүнден — буступ калган. Ынчан ол суургаларны улдап эгелээн, каш минута эрткенде, суургалар болгаш олар-биле тудуш хана кезектери черже чыжырадыр кээп дүшкеш, бузундулар оваазы кылдыр хуула берген. Кажан доозун дүжүптерге, даштан бүткен, чаңгыс-даа сиген үнмээн иштики шөлдүң ортузунга тура, ханада дежик чер өтгүр ногаан шынаа-шыктарны, хатка калбаң наан ыяштарны болгаш аргада кылаңнаан дамырак сугларны, а арга ыңдында — ак-көк даглар биле оларның кырында дээрни көөрү дыка-ла элдептиг болган.

— Бүгү бодум суг дер дүштүм — деп, паровоз ышкаш эгиштевишаан, даг-кижи чугаалаан. — Күш-шыдалым шоолуг эвес хире. Кызыжактар, силерде думчук аржыылы бар бе?

— Менде бар — деп, бут баштап турбушаан база холун бар шаа-биле өрү сунмушаан, Лүүси чугаалаан.

— Четтирдим, дуңмакым — деп, Рамбл-баффин чугаалааш, ээгип келген.

Дараазында минутада Лүүси даг-кижиниң улуг-эргээ биле айтыр-салаазының аразында кыстыртып алгаш, агаарже ужугуп үнүп бар чыдарын эскерип каан. Харын-даа, уругну оон-даа бедидир көдүрүпкеш, демгизи хенертен сырбаш дээш, ону черже камныг салбышаан:

— О, өршээ... Уругнун бодун тудуп алган ышкажыл мен... Буруулуг болдум, дуңмакым, мен силерни думчук аржыылы деп бодадым — дээн.

— Чок, мен аржыыл эвес-тир мен — дээш, Лүүси каттырышкан. — Ол бо-дур.

Бо удаада Рамбл-баффин аржыылды тудуп апкан, ынчалза-даа аңаа уругнуң аржыылы дөмей-ле элезинчигеш ыш-каш болган, ынчангаш, ооң кызыл арнын шыңгыызы кончуг хевир-биле дүрбүп олурарын көргөш, Лүүси мынча дээн:

— Силерге ооң ажыы чок боор деп бодаар-дыр мен, дээрги Рамбл-баффин.

— Черле ындыг эвес, черле ындыг эвес — деп, даг-кижи ээлдек харыылаан. — Ындыг чараш аржыылчыгаш кажан-даа көрбээн мен. Ол хире чымчак, ол хире эптиг. Ол хире... ону канчаар чугаалаарын билбес-даа-дыр мен.

— Даг-кижи шынап-ла аянын-дыр! — деп, Лүүси дээрги Тамнуска чугаалаан.

— Шын-дыр! — деп, кижиги-хуна харыылаан. — Баффинер дөгере ындыг болур. Даг-кижилерниң Нарнида эң-не хүндүткелдиг төрөл салгалдарының бирээзи-дир. Хөлүн эрттир угаанныг эвес бооп чадавас — мен угаанныг даг-кижилерге ам-даа таварышпаан мен — ынчалза-даа бурун төөгүлүг төрөл салгал. Чаагай өг-бүлө чаңчылдарлыг. Чүнү чугаалаксаанымны билип тур силер бе? Ол бак кижиги турган болза, Ак Кадай ону даш кылдыр хуулдурбас ийик.

Ол өйде Аслан мурнуку даваннарын часкапкаш, шупту амытаннарны ыржымны сагыбырынче кыйгырган.

— Бөгүн кылыр ужурлуг бүгү херектеривисти ам-даа чедир кылбаан-дыр бис — деп, Ол чугаалаан. — Удуп чыдыптар бетинде, Ак Кадайны тиилээр дээр болзувусса, тулчуушкун кайда чоруп турарын доп-дораан тодарадыр херек.

— Оон тулчуп кириптеривиске идегедим — деп, эң улуг кижиги-аскыр немеп каан.

— Ынчанмайн канчаар — деп, Аслан чугаалаан. — Че, шимчеп үнүптээли! Дүрген маңнап албастар — уруглар, гномнар, бичиижек аң-мең шыдаарларны — арзылаңнар, кижиги-аскырлар, чаңгыс-мыйыстар, аъттар, даг-кижилер болгаш эзирлерни мунуп алзын. Чытчы амытаннар дайзыннарның изинге дүрген-не таваржыр дээш, арзылаңнар бистер-биле мурнунга кады чорупсун. Чеве, бөлүктерге дүрген хувааттынып алыңар.

Алгы-кышкы, дүвүрээзин көдүрлүп үнген. Ийиги арзылаң кымдан артык хөлзеп турган. Ол бир бөлүктен өске бөлүкчө,

аажок чай чок бооп көстүп, а херек кырында чүгле мыя мону айтырар дээш, жеке маңнап турган:

— Асланның чүнү чугаалаанын дыңнадыңар бе? «Арзылаңнар бистер-биле». Ооң-биле база мээң-биле дээни ол-дур. «Арзылаңнар бистер-биле». Мен Асланга ол дээш чүдөн артык ынак мен. Бичии-даа адыыргавас, хоолургавас. «Арзылаңнар бистер-биле». Ооң-биле база мээң-биле дээни ол-дур.

Аслан хөлзеп-шуугаан арзылаңче үш гном, ыяш ээзи кыс, ийи тоолай болгаш чараа-чеченни олуртуп каггыжеге чедир, ол чугаазын катаптап-ла турган. Чүгү харын ону бичии оожургадапкан.

Шупту амытаннар белен апаарга — шынын чугаалаар болза, бүгү амытаннарны туруштарын ёзуугаар хуваар талазы-биле Асланга кадарчы ыт дузалашкан — олар ханада дежик чер дамчыштыр орукче үнүпкен. Баштай арзылаңнар биле ыттар бир таладан өске талаже дүвү-далаш чыттап халып турган, а оон бир сүрүкчү ыт ээре берген — иске таварышканы ол. Ооң соонда чаңгыс-даа минута хей эртпээн. Арзылаңнар, ыттар, бөрүлөр болгаш өске-даа араатан аңнар думчуун черже халайтып алгаш, бурунгаар маңнажып ыңай болган, а арткан амытаннар, оларның соонда бүдүн километр ажыг черде шөйлү берген, арай деп четтигип чораан. Дилги аңнаары чоруп турар деп бодап болур, чүгле мыйыс эдискилер үнүнге ында-хаая ийиги арзылаңның ырланыры азы Асланның Бодунуң оон-даа чоон, оранчок түрлүг ырланыры каттыжып турган. Ис улам-на көскү апар чыткан. Истеп сүргеннер улам-на дүрген маңнажып орган. А оон олар кызаа чооганың сөөлгү ээр черинге чоокшулап келгенде, Лүүси чаа ыттар — алгы-кышкы болгаш демирниң демирге кыжыраарын дыңнап каан.

Шак ынчан чооганың ужу келген, а Лүүси ол ыттар кайыын кээп турарын билип каан.

Питер, Эдмунд болгаш Асланның шерии Лүүсиниң эрткен дүне көргени коргунчуг маңгыстарның шаарланчак мөөң бөлүүнге удур бар шаа-биле дайылдажып турган, чүгле ам, хүн чырыында дайзыннар оон-даа коргунчуг, дүрзүнчүг болгаш өжээнниг кылдыр көзүлгөн. Олар дыка хөй апарганын Лүүси эскерген. Ынчаарга Питерниң шерии — а Асланның кезек оларның артындан чедип келген — аажок эвээжеп калган болган. Чаа-дайын шөлүн көжээлер шыва алган — Ак Кадай илбилиг мергезин ажыглап-ла турган хире. А ам, бүгү чүвениң аянын бодаарга,

ол мергезин ажыглавайн баргаш, даш бижээ-биле чаалажып, бо удаада Питерге удур сокчуп турган. Олар аажок кадыг-дошкун тулушканындан Лүүси чүү болуп турар аайын арай деп-ле тып четтигип турган. Бижек биле хылыш дыка дүрген караңайчып, хары угда үш бижек биле үш хылыш месилдешкен ышкаш сагындырган. Ийи дайынчы шөл ортузунда тутчуп турган. Лүүси кайнаар-даа көөрге, кадыг-дошкун сегиржип алыышкын бүгү талада киткээн.

— Шурай беринер, уруглар — деп, Аслан алгырарга, уг-башкылар Ооң ооргазындан дүже халышкан.

Барыын чүкте фонарьлыг адагаштан эгелээш, чөөн чүкте далай эриинге чедир бүгү Нарнияны серт кылындыр ырланып-каш, аажок улуг Арзылаң Ак Кадайже шурай берген. Карак чивеш дээр аразында Лүүсиниң мурнунга Кара илбичи Кадайның Асланче өрү алзы угланган, аажок коргуп база элдепсинген арны шывараш кылынган. А оон Ак Кадай биле Арзылаң черге дүргектелдир андаштанып эгелээн. Ынчан Асланның Шулбус Кадайның шивээзинден эдертип эккелген бүгү амытаннары дайынчы алгы-кышкы-биле дайзынче халдап кирипкен. Гномнар — дайынчы балдыжыгаштар, даг-кижи — аар моң (буттары-биле-даа ол хөй-ле дайзынны чылча базып каапкан), кижигаскырлар — хылыштар биле дуюглар, ыттар — диштер, чаңгыс-мыйыстар — мыйыстарын ажыглаан. Питерниң могап-турупкан шерии «Ура!» деп алгыржы берген, дайзыннары сыйылашкан, чаа келгеннер алгыржып, ырланып, мөөрөшкен — бүгү арга-эзимниң бир кыдыындан өске кыдыынга чедир тулчуушкуннуң коргунчуг дааш-шимээни дыңналып турган.

XVII

АК ИВИНИ СҮРГЕНИ

ЭЛЭЭН КАШ МИНУТА БОЛГАШ, ТУЛЧУУШКУН доозулган. Дайзыннарының хөй кезии Асланның шерииниң баштайгы хөме таварыышкынының үезинде кырлып калган, а дириг артканнары Ак Кадайның өлгенин көргөш, дезипкен азы дүжүп берген. Оон ам Аслан биле Питер бот-боттарының холдарын дыңзыг тутчуп мендилешкен. Лүүси Питерни амгы ышкаш кылдыр кажан-даа көрүп көрбээн: ооң арны агарып, шыңгырай берген, ол бодунуң хар-назынындан оранчок улуг ышкаш сагындырган.

— Бис Эдмундуга өөрүп четтирер ужурлуг бис, Аслан — дээн Питерниң сөстөрүн Лүүси дыңнап каан. — Ол эвес болза, чылча шаптырар ийик бис. Ак Кадай бодунуң мергезин оң-солагай талаже чайып-ла турду, бистиң шериивис даш кылдыр хуулуп-ла турду. А Эдмундуну чүү-даа чүве доктаадып шыдаады. Ак Кадайга чедер дээш, ооң оруун дуглаан үш магачынны ол узуткап кагды. Ак Кадай леопардтарыңарның бирээзин даш

— Лүүси, дүргеде — деп, Аслан чугаалаан.

Ынчан Лүүси хенертен Соок-Ирейден белек кылдыр алганы эмниг ханды дугайында бир дугаар сактып келген. Уругнуң холдары аажок сирилеп, шил аксын уштуп чадап шаг болган, а оон ам-на ажыдыпкаш, каш дамдыны акызының аксынче кудупкан.

— Бисте өске балыглатканнар хөй-дүр ийин — деп, Аслан уругга сагындырган, а Лүүси Эдмундунуң ак тос арнынче салдыкпайн көрүп, ханды аңаа дузалаан ирги бе деп бодап туруп берген.

— Билир мен — деп, Лүүси четтикпейн харыылаан. — Бичии манап көр.

— Еваның кызы — деп, Аслан улам шыңгыы катаптаан. — Өскелер база өлүрүнүң кырында турар-дыр. Эдмунд ужун оларның чежези ам өлүр ужурлугул?

— О, Аслан, мени өршээп көрөм — деп, Лүүси турбушаан чугаалааш, Ооң-биле кады чорупкан.

Дараазында чартык шакта олар ажил-херек кылып: уруг — балыглатканнарны, Аслан — даш кылдыр хуулдурганнарны тынгарып чоруп турган. Кажан Лүүси ам-на хосталы берип, Эдмундуже эглип кээрге, ол бут кырында туруп келген, балыглары экирий берген болган. Уруг акызының ындыг кайгамчык эки аян-шинчилиин шагдан бээр, дыка үр көрүп көрбээн. Шынын чугаалаар болза, ооң школаже барып эгелээн хүнүнден бээр. Ылап-ла аңаа, шак ол аажок багай школага акызы шын оруктан өскээр барган болгай. А ам Эдмунд катап база биеэги боду апарып, улус караанче дорт көрүп шыдаар болу берген.

Оон аңаа-ла, чаа-дайын шөлүнге, Аслан Эдмундуга хүндүлүг ат-дужаал тывыскан.

— Сонуурганчыын аа — деп, Лүүси угбазынга сымранган, — Аслан ону дээш канчанганын Эдмунд билир ирги бе? Аслан Ак Кадай-биле шынап-ла чүнүң дугайында дугуржуп турган дээр сен?

— Кыш-ш... Чок. Билбес болбайн канчаар — деп, Сүүзен чугаалаан.

— Чүү деп бодаар сен, аңаа чугаалаар бис бе? — деп, Лүүси айтырган.

— Чок болбайн канчаар — деп, Сүүзен харыылаан. — Ону билип аары аңаа дыка берге болур. Ооң орнунга турган болзунза, бодунуң канчап баарыңны бодап көр даан.

— Ындыг-даа болза, ол билген турар ужурлуг — деп, Лүүси чугаалаан.

Ынчан оларның чугаазы үзе кирдирипкен.

Ол дүне олар дайын-чаа шөлүнге удуп хонган. Аслан бүгү амытаннарны канчап чемгерип шыдапканын билбес мен, канчаарга-даа, кежээкиниң сес шак үезинде олар шупту ойт-сигенде шайлап олурган. Даартазында олар улуг хемниң кыдыын дургаар чөөн чүкче шиглей шимчеп үнүпкен. База бир хүн болгаш, кежээликтей хемниң аксынга келгеннер. Оларның кырында улуг эвес тейде турар Кэр-Паравел шивээниң суургалары бедип турган, а оларның мурнунда элезинниг бүүрелчиннер дөстейип, ында-мында элезин-кум аразында хаялар, дустуг суглуг хөөлбекчигештер болгаш суг үнүштери көзүлген. Далайзыг чыт айдызалып, эрикче төнмес-батпас көк-ногаан чалгыглар сүрүштүр чуглуп-ла турган. А ак-кускуннарның алгыраарын чүү дээр! Кажан-бир шагда оларны дыңнаан силер бе? Оларның канчаар алгыраарын сактыр-дыр силер бе?

Кежээки чем соонда дөрт уруг катап база далайже баткаш, майыктааштар болгаш уктарын уштуп октапкаш, элезин сүзүп, кызыл-даван маңажып эгелээн. А дараазында хүн оон артык байырлалдыг болган. Ол хүн Кэр-Паравелдин Улуг Залынга — чаан сөөгүнден кылган дээвиирлиг, чөөн талакы ханада дорт-ла далайже үнген эжиктиг болгаш алдын-доос чүглери-биле каастаан барыын талакы ханалыг кайгамчык залга — оларның бүгү эш-өөрү кады турда, трубалар дыңзыг этсип үдеп турда, Аслан уругларны хааннаар кылдыр дүжүлгеге саадаткан. «Питер хаан делгерезин! Сүүзен кадын делгерезин! Эдмунд хаан делгерезин! Лүүси кадын делгерезин!» — деп кулак уюк алгы-кышкыга үдеткеш, Аслан оларны дөрт дүжүлгеге эккелген.

— Адамның оолдары, Еваның кыстары! Кым Нарнияга оода чаңгыс хүн хаан азы кадын болганыл, ол маңаа кезээ шагда хаан азы кадын бооп артар. Силерге хүлээткен алдар-хүндүнү төлептиг чүктеңер — деп, Арзылаң чугаалаан.

Чөөн талакы ханада аңгайтыр ажыдып каан эжик өттүр далай ээлериңиң үннери дыңналган. Олар Нарнияның чаа чагырыкчыларыңга мактал ырлаар дээш эрикче чоокшуладыр эштип келген чүве-дир.

А оон уруглар дүжүлгелерге саадапкан, оларның холдарыңга дүжүлге демдээ мергелерни тутсуп берген. Олар боттарының дайынчы эштери: кижихуна Тамнус, эжеш кундустар, кайгамчык улуг Рамбл-баффин болгаш леопардтарга, кижаскырлар болгаш гномнарга, даш кылдыр хуулдуртупкан арзылаңга шаңналдар үлеп эгелээн. Ол дүне Кэр-Паравелге улуг байырлал болган — эртенге чедир найырлап-дойлап, самнап-хөглеп келгеннер. Алдын кундагалар чайынналып, арага хем суу дег куттунуп турган, шивээде дыңналган хөгжүмге харыы кылдыр далай ээлериңиң кайгамчыктыг, тааланчыг болгаш кударанчыг хөгжүмү оларга дыңналып кээп турган.

Ол бүгү хөглээшкин болуп турда, Аслан шивээден бүдүү чылбыртып үне берген. Уруглар ону эскерип кааш, чүү-даа ди-вээннер, чүге дээрге дээрги Кундус оларга сагындырып каан турган:

— Аслан бодунуң туразы билип чедип кээр база чоруй баар. Бөгүн Ону көөр силер, а даарта көрбес силер. Ол чаңгыс черге ижигер хөңнү чок... оон ыңай, билдингир херек, Оон

корум-чурум тургузар ужурлуу өске чурттар хөй-ле болгай. Сагыш човаваңар. Ол силерге кээп каап турар. Чүгле Ону албадаан херээ чок. Ол дээрге холга өөрөнгөн арзылаң эвес ышкажыл. Ол черле черлик Арзылаң болгай.

Көрүп тур силер, бистиң төөгүвүс барык-ла — ынчалза-даа шуут база эвес — төңчүзүндө чедип келген-дир. Ийи хаан биле ийи кадын боттарының чуртун эки башкарып турган. Оларның хааннаашкыны үр болгаш амыр-чыргалдыг болган. Баштай олар Ак Кадайның дириг арткан талалакчылары тып, узуткаар дээш хөй үе чарыгдаан. Ээн булуңнарда чииртим маңгыстар оон-даа үр чаштынып чоруп турган... Бир черге чылбыга-кадай, өске черге магачын-даа көстүп кээр-ле. Бир черге кижибөрү көзүлген-даа боор-ла, а өске черге кыс бажың ээзи — четкер дугайында чугаа-даа үнген боор-ла. Ынчалза-даа адак соонда бүгү хоралыг амытаннарны узуткап шыдааннар. Уруглар чөптүг хоойлулар үндүрүп, Нарнияга корум-чурумну тудуп, эки ыяштарны хөй кеспезин дээш харагалзап, бичии гномнарны база кижихуналарны школага немелде өөредилген хостап, өскениң херээнче холгаарлаар, кожаларыңга хора халдадып, киришпеске киржир амытаннарның шуптузун кезедип, а ак сеткилдиг болгаш тайбың чурттап, өскелерниң чуртталгазыңга шаптык катпастарга дузалажып турган. Нарнияның соңгу кызыгаарын үреп кирип диттиккен бак сагыштыг дагкижилерни (Рамбл-баффинге шуут дөмей эвес аан) сывырып чорудупканнар. Далай ындының чурттары-биле эп-найырал харылзааларын быжыглаары-биле эвилелдер тургузуп, ынаар дээди деңгелдиг аян-чоруктар кылып, боттарыңга байырлалдыг хүлээп алышыкыннар чорудуп турганнар.

Чылдар эртип-ле турган. Уруглар боттары база өскерлип эгелээн. Питер узун делгем эгинниг аныяк эр, эрес-дидим дайынчы апарган, ону Өндүр-бедик хаан деп адай берген. Сүүзен хөнү сынныг, ээжекке чеде бээр чыгыы кара чаштыг чараш аныяк херээжен апарган, далай ындының чурттарының хааннары боттарының элчиннерин Нарнияже үзүк-соксаал чок чорудуп, ону кудалап-ла турган. Ону Чагай сеткилдиг кадын деп адап каан. Питерге көөрде, Эдмундунуң аажы-чаңы бодамчалыг болгаш оожум болган. Ону Чөптүг хаан деп адап каан. А алдын чаштыг Лүүси үргүлчү хөглүг көстүр, ынчангаш кожа тажылар шупту ону кадай кылып алыксаар турган, а Нарнияның чону ону Эрес-дидим кадын деп адап алган.

Олар ынчалдыр — өөрүшкүлүг болгаш аас-кежиктиг чурттап, хеп шкавының ынды талазында буттарының биеэги чуртталгазын, бистиң дүжээн дүжүвүстү сактырывыс дег, чүгле ынчаар сактыр турганнар. Оон бир катап Тамнус — ол ынчан улгады берген база чооннап калган турган — оларның черинде Ак Иви катап база көстүп келген деп медээ эккелген. Ол Ивини тудуп апсыңарза, силерниң бүгү күзелдеринерни күүседип бээр дээрзин утпаан боор силер. Ийи хаан биле ийи кадын болгаш оларның чоок хүрээлээшкини барыын талакы арга-эзимче аң-наашкын кылып, аңчы ыттар тудукчуларынга болгаш аңчы мыйыс эдискилерлиг аңныыр даамалдарынга үдеткеш чорупканнар. Удавайн олар Ак Ивини көрүп каан. Ооң соондан шыргай аргалап орук-чирик шиливейн халдып ыңай болганнар. Оларның чоок хүрээлээшкининиң аъттары пат турупкан, чүгле хааннар болгаш кадыннар Ивиниң соондан кончуг дүрген маңнадып органнар. А оон олар ивиниң аъттар эртип шыдавас шырышче чаштына бергенин көрүп каан. Ынчан Питер хаан мынча дээн (олар ам көңгүс өске аян-биле чугаалажыр апарган, чүге дээрге үр үеде кадыннар болгаш хааннар болуп келген турганнар):

— Дуңмаларым, аъттардан дүжүп аалы, чүгүрүктери-висти маңаа каапкаш, бо ивини чадаг сүрүп чоруптаалыңар, чүге дээрге назыным дургузунда мындыг шевергин аң аңнап көрбээн-дир мен.

— Дээрги хаан! — деп, олар харыылаан. — Сээң күзел-соруун ёзугаар болзунам.

Оон олар чадаглангаш, аъттарын ыяштарга баглап кааш, арганың шыргайынче басып кирипкеннер. Олар ынаар ханылап четтикпээнде, Сүүзен кадын мынча дээн:

— Эргим эш-өөр, бистиң мурнувуста кайгамчык чүүл тур! Көрүнер даан: бо ыяш демирден бүткен-дир!

— Дээрги кадын! — деп, Эдмунд хаан чугаалаан. — Бир эвес топтап көөр болзуңарза, ол болза бажында фонарь азып каан демир адагаш дээрзин көрүп каар силер.

— Арзылаң чели-биле аашкынып тур мен, дыка-ла элдеп-тир — деп, Питер хаан чугаалаан. — Фонарьны ындыг черге канчап тургузар боор. Мында ыяштар ону бүгү таладан сырый бү-зээлеп, оларның будук-бүрүзү ооң кырынче дыка бедидир көдүрлүп, ону кыпсып каар-даа болза, ооң чырыын кым-даа эскербес-тир.

— Дээрги хаан — деп, Лүүси кадын чугаалаан, — бодап көөрге, демир адагашты тургузуп турда, мында ыяштар эвээш болуп, шаараш үнүп азы шуут үнмейн турган-дыр. Бо арга чаа үнген, а адагаш эрги-дир.

Оон олар шупту адагашты топтап көрүп эгелээн. Оон Эдмунд хаан мынча дээн:

— Чүге ындыг дээрзин билбес мен, чүгле фонарь биле адагаш сеткилимде бир-ле элдептиг минниишкинни оттуруп тур — бо ышкаш бир-ле чүвени дүжүмде азы дүжөп чыдарым дүште көргөн дег-дир мен.

— Дээрги хаан — деп, олар аңаа харыылаан, — бис база шак-ла ындыг сеткилге алзып тур бис.

— Харын-даа — деп, Лүүси кадын чугаалаан, — бир эвес бо фонарьлыг адагаш артынче эрте бээр болзувусса, бисти кайгамчык ужуралдар азы салым-хуунуң бүрүн өскерилгези манап турар деп бодал менден адырылбайн тур.

— Дээрги кадын — деп, Эдмунд хаан чугаалаан, — мээң сагыжым база ону эндевейн тур.

— Мээңи база, эргим дунмам — деп, Питер хаан чугаалаан.

— Мээңи база — деп, Сүүзен кадын каттышкан. — А ындыг болганда, аъттарывысче эглирин, Ак Ивини оон ыңай сүрбезин сүмелеп тур мен.

— Дээрги кадын — деп, Питер чугаалаан, — сеңээ удурланырын чөпшээрөп көрөм. Нарнияны дөртөлээ чагырып эгелээн үевистен бээр чаңгыс-даа катап кандыг-бир чагай херек — тулчуушкун, дайынчылар мөөрейи, чөптүг шииткел херээ азы өске-бир херек эгелеп алгаш, ара соксаанывыс таварылга туруп көрбээн. Харын-даа, эгелеп алган бүгү чүүлүвүстү эчизинге чедирип турган бис.

— Угбай — деп, Лүүси кадын чугаалаан, — мээң хаан акым чөптүг сөстөр чугаалады. Багай чүве оштааш азы коргуушкунувус дээш дедир ээп, мындыг тулган олчаны ышкынып аар болзувусса, биске ыянчыг болур деп бодаар мен.

— Силерлер-биле чөпшээрөжип тур мен — деп, Эдмунд хаан чугаалаан. — Ооң кадында бо бүгүнүң утказын билип аар күзел мени хаара тудуп тур. Нарнияда азы Ортулуктарның шуптузунда бар эң улуг эртине дээш безин мен бодум турам-биле дедир эгбес мен.

— Ындыг болза, Асланның ады алдаржызын — деп, Сүүзен кадын чугаалаан. — Силерлер шупту ынчаар бодап

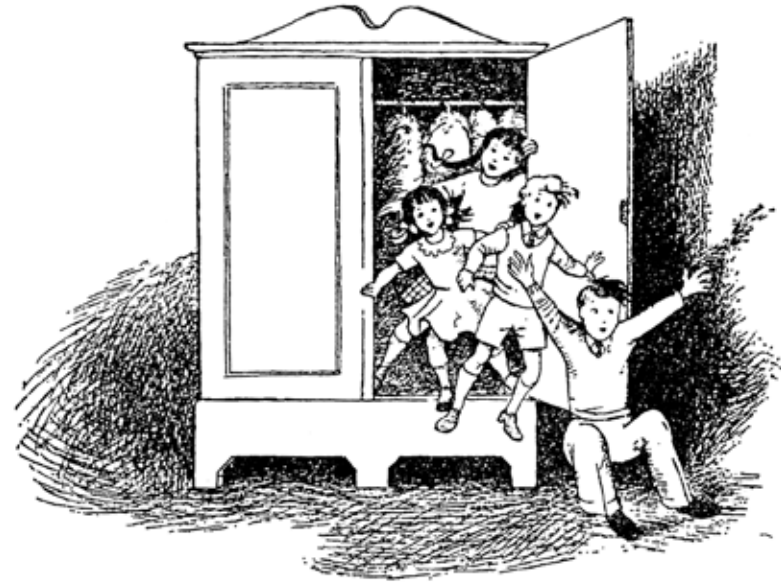
турар болганыңарда, бурунгаар чоруптаалы база бисти манап турар ужуралдарга таварышкаш, аткаарлаваалы.

Оон кадыннар болгаш хааннар эң шыргай черже кире берген. Олар он базым безин кылып четтикпейн, боттарының мурнунда көрүп турары чүүлдү фонарьлыг адагаш дээрин сактып келгеннер, а база он базым кылгаш, будуктар эвес, а алгы тоннар аразы-биле арай деп эртип бар чыдарын ожаап билип кааннар. Дараазында минутада олар хеп шкавының эжикчигежинден бөлүү-биле үне халышкаш, ээн өрээлде турар апарганнар. Ам олар аңчы хеп кеткен хааннар болгаш кадыннар эвес, а анаа-ла Питер, Сүүзен, Эдмунд болгаш Лүүси боттары анаа хеви-биле болганнар. Оларның хеп шкавынче Макриди угбайдан чаштына бергени ол-ла хүн, ол-ла шак хевээр. Макриди аянчорукчулар-биле эжик ындында коридорда ам-даа чугаалажып турган. Аас-кежик бооп, демгилери ээн өрээлче кирип, анаа уругларның кырынга барбаан.

Бо төөгү ооң-биле төнүп каап болур ийик, чүгле уруглар хеп шкавындан дөрт тоннуң кайнаар чиде бергенин профессорга тайылбырлаар ужурлуун билип турган. А профессор — ылап-ла кайгамчык кижии аа! — мелегей чүве чулчурбазын база хоозун чүве чогаатпазын оларга чугаалаваан, харын-даа, олардан дыңнаан бүгү чүвезинге бүзүрей берген.

— Чок — деп, ол чугаалаан, — тоннар ап аар дээш хеп шкавын дамчыштыр эртерин оралдажыры кандыг-даа ажык-дуза чок деп бодаар мен. Ол орук-биле силер ам Нарнияже оон ыңай кирип шыдавас силер. Тоннарны ап алыр-даа болзуңарза, ам оларның ажыын көөрү берге боор. Чүүже? Ийе, кажан-бир ынаар барып болбайн канчаар силер. Нарнияның хааны турган кижии кезээ шагда Нарнияның хааны бооп артып каар. Ынчалза-даа чаңгыс-ла ол орук-биле ийи катап эртерин оралдашпаңар. Черле ынчаш ынаар чеде бээрин шеневеңер. Барык-ла манавайн туруңарда, ол чайгаар болу бээр. Нарния дугайында араңарда безин хөй чүве чулчурбаңар. Чугаалажып турар улузуңар база-ла шак ындыг ужуралдар эрткен деп бүзүрөвөөн шааңарда, кымга-даа ону чугаалаваңар. Чүүже? Ону канчап билип каар силер че? О, билип каар силер, чигзинмейн көрүңер. Чугаалай бээри элдеп-тиг төөгүлөр, безин көрүжү оларның чажыдын өчүп бериптер. Карактарыңар ажык болзун. Амгы школаларда боларны та чүү чүвөгө өөредип турар чүвөл?!

Ам-на бис хеп шкавынга болган ужуралдарның эң-не төнчүзүңгө чедип келдивис. Ынчалза-даа профессор часпаан болза, Нарнияга ужуралдарның ол чүгле эгези-дир.

ДОПЧУЗУ

I
Лүүсиниң хеп шкавынче бакылааны / 6

II
Лүүси ол черден чүнү тып алганыл / 12

III
Эдмунд болгаш хеп шкавы / 21

IV
Рахат-лукум / 28

V
Ам база шкафтың кижилер
ораны талазында / 36

VI
Аргаже / 44

VII
Кундустар-биле кады эрттирген хүн / 51

VIII
Дүштеки чем соонда чүү болганыл / 60

IX
Ак Кадайның ордузунда / 68

X
Кара илби-шиди күжүн
чидирип эгелээн / 76

XI
Аслан чоокшулап кел-ле чыдар / 84

XII
Питерниң бирги тулчуушкуну / 92

XIII
Үе-дүптүн Чажыт Билди-билии / 99

XIV
Ак Кадайның тиилелгези / 107

XV
Үе-дүптүн-даа мурнундагы
Чажыт Билди-билиг / 116

XVI
Көжээлер-биле болган чүүл / 123

XVII
Ак Ивини сүргени / 131

